

TASA-ARVO MONIKULTTUURISEN SOSIAALITYÖN ARJESSA

Yhdenvertaisuus maahanmuuttajatyössä sosiaalityöntekijöiden kokemana

MARIA POUTANEN
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2007

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

MARIA POUTANEN: Tasa-arvo monikulttuurisen sosiaalityön arjessa. Yhdenvertaisuus maahanmuuttajatyössä sosiaalityöntekijöiden kokemana.

Pro gradu -tutkielma, 95 sivua, 5 liitesivua, 1 taulukko.
Sosiaalipolitiikka
huhtikuu 2007

Pro gradu -tutkielmassani selvitän, mitä tasa-arvon periaate käytännön sosiaalityössä merkitsee ja miten sosiaalityöntekijät kokevat tasa-arvon toteutuvan maahanmuuttajien kanssa työskennellessään. Tasa-arvon käytännönläheiselle tutkimiselle sosiaalityössä on tilausta, sillä aihetta on alan kirjallisuudessa tyypillisesti käsitelty melko yleisellä tasolla. Tutkimukseni kohdentumista tasa-arvoon juuri maahanmuuttajatyössä perustelevat osin maahanmuuton yleiset kehityssuunnat. Maahanmuuttajien määrän kasvaessa myös sosiaalityöntekijät tulevat työssään yhä useammin kohtaamaan maahanmuuttaja-asiakkaita, ja kysymys tasa-arvosta nousee entistä ajankohtaisemmaksi.

Tutkimuksellani pyrin kannustamaan maahanmuuttajien kanssa työskenteleviä ammattilaisia pohtimaan tasa-arvon toteutumista työssään käytännön tasolla. Työni tarkoituksena on myös antaa niin sosiaalialan ammattilaisille kuin päättäjillekin tietoa hyviksi havaituista käytännöistä ja tekijöistä, jotka edistävät yhdenvertaisuuden toteutumista sosiaalityössä.

Aineistonani käytän kymmentä sosiaalityöntekijän haastattelua, joista puolet on tehty talvella 2002 ja puolet syys-talvella 2006. Analysoin haastatteluja erittelemällä ja kategorisoimalla niiden sisältöä sen mukaan, millaisten asioiden yhteydessä sosiaalityöntekijät tasa-arvosta puhuivat. Yhdistelin syntyneitä kategorioita laajemmiksi teemakokonaisuuksiksi, ja lopulta päädyin jäsentämään aineistoani kolmen isomman teeman kautta. Teemakokonaisuudet muodostuivat kohtelun tasa-arvon, maahanmuuttajien välisen tasa-arvon sekä rakenteellisen tasa-arvon näkökulmista. Käyttämäni analyysimenetelmää kutsutaan metodikirjallisuudessa avoimeksi koodaukseksi (open coding).

Aineistoni perusteella sosiaalityöntekijöiden näkemykset tasa-arvosta ovat hyvin lähellä pluralistisen toimintakulttuurin tapaa ymmärtää yhdenvertaisuus mahdollisuuksien tasa-arvona. Identtisesti samanlaisen kohtelun sijaan sosiaalityöntekijät liittivät tasa-arvon pikemminkin erilaisuuden huomioivaan palveluotteeseen, ja korostivat yksilöllisten tarpeiden noteeraamista tärkeänä osana tasapuolista kohtelua. Aika- ja henkilöstöressurssien riittävyys, työntekijöiden monikulttuurisen tietotaidon sekä palvelutarjonnan määrän ja laadun nähtiin vaikuttavan keskeisesti siihen, miten onnistuneesti yhdenvertaisuus maahanmuuttajien parissa tehtävässä sosiaalityössä toteutuu. Sosiaalityön linjauksista ja resursseista päätettäessä näihin tekijöihin tulisikin tutkimukseni perusteella kiinnittää erityistä huomiota, jotta toiminnan tavoitteeksi asetettu yhdenvertaisuus voisi myös käytännön tasolla toteutua.

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto	1
2 Tutkimusongelma	4
3 Tasa-arvo tutkimuksen ja teoretisoinnin kohteena	6
3.1 Tasa-arvoa ympäröivä tutkimuskenttä.....	6
3.2 Tasa-arvon teoreettisia luokitteluja.....	8
4 Tasa-arvo monikulttuurisessa yhteiskunnassa	12
4.1 Välillisestä syrjinnästä rakenteelliseen tasa-arvoon.....	12
4.2 Tasa-arvo universalistisessa ja pluralistisessa toimintakulttuurissa ja palvelurakenteissa.....	15
4.3 Vähemmistöpoliittista keskustelua ja käsitteitä – Assimilaatiosta kohti monikulttuurisuutta, integraatiota ja kotoutumista.....	17
4.4 Tasa-arvo lainsäädännössä.....	19
5 Tutkimuksen käsitteistöä: tasa-arvo, yhdenvertaisuus, maahanmuuttaja, monikulttuurinen sosiaalityö ja sosiaalityön arki	22
6 Tutkimusmenetelmä	25
6.1 Tutkimusaineisto.....	25
6.2 Metodi ja aineiston analyysitekniikat.....	27
7 Tasa-arvoinen kohtelu asiakastyön arjessa	31
7.1 Tasa-arvoinen kohtelu asiakkaan yksilöllisenä kohtaamisena ja erityistarpeiden huomioimisena.....	31
7.2 Maahanmuuttajien erityistarpeiden huomiointi käytännössä.....	34
7.3 Erityistilanteiden huomioinnin ja jouston rajat.....	41
7.4 Maahanmuuttaja-asiakkaan kokemus palvelun tasa-arvoisuudesta.....	46
7.5 Epätasa-arvoiset valtasuhteet ja henkilökohtaiset asenteet asiakastyön taustalla.....	50
8 Tasa-arvo maahanmuuttajien välisissä suhteissa	57
8.1 Maahanmuuttajat heterogeenisenä joukkona ja erot yksilöiden lähtökohdissa.....	57
8.2 Tasa-arvo perheen ja oman ryhmän sisällä.....	64
9 Rakenteellinen tasa-arvo	71
9.1 Tasa-arvo työmarkkinoilla ja työhallinnon toimenpiteissä.....	71
9.2 Tasa-arvo suomalaisen hyvinvointijärjestelmän palvelurakenteissa.....	75
10 Johtopäätökset	80
Lähdeluettelo	86

Liitteet:

Liite 1. Haastattelurunko alustaviin haastatteluihin.....	96
Liite 2. Haastattelurunko tarkennettuihin haastatteluihin.....	98

Taulukot

Taulukko 1. Kaavio tutkimuksen kulusta.....	29
---	-----------

1. Johdanto

Tasa-arvoa pidetään yleisesti demokraattisen yhteiskunnan peruslähtökohtana, ja niin suomalaisessa lainsäädännössä kuin poliittisissa linjauksissakin tasa-arvo on nostettu tärkeäksi yhteiskuntapolitiikan arvolähtökohdaksi (ks. esim. Forsander & Ekholm 1994, 111; Matinheikki-Kokko 1998, 11; Työministeriö 2001). Tasa-arvoon liittyvää lakitekstiä on Suomessa tuotettu runsaasti, ja vuonna 2004 voimaan tullut yhdenvertaisuuslaki on tiukentanut tasavertaisuutta edistävää lainsäädäntöä entisestään. Tasa-arvon periaate näkyy myös perustuslain tasolla perusoikeuksissa, joiden eräänä tavoitteena on tosiasiallisen tasa-arvon lisääminen yhteiskunnassa (Ilveskivi 2000, 40; Jouttimäki 2002, 7).

Tasa-arvo on tunnustettu myös suomalaisen sosiaalipolitiikan ja sen piirissä harjoitettavan sosiaalityön peruspilariksi (ks. esim. Jouttimäki 2002, 8-9; Raunio 1999, 81). Ulkomaisessakin sosiaalityötä käsittelevässä kirjallisuudessa tasa-arvon periaate liitetään usein kiinteästi sosiaalityöhön kuuluvaksi, ja esimerkiksi kansainvälisessä sosiaalityön määritelmässä tasa-arvo esitetään sosiaalityön keskeisenä arvolähtökohtana (IFSW... 2000; Reamer 1994, 201). Suhteutettuna siihen, miten paljon sosiaalipoliittisessa ja sosiaalityön alan kirjallisuudessa on painotettu tasa-arvoa toiminnan peruseriaatteena, on yllättävää, miten vähän sosiaalityön kentällä on käyty keskustelua siitä, mitä tasa-arvolla itse asiassa käytännössä tarkoitetaan. Tasa-arvosta on puhuttu yleensä varsin epämääräisellä ja yleisellä tasolla periaatteiden ja ideologioiden yhteydessä. Vasta aivan viime vuosina on enemmän alettu pohtia sitä, miten periaate konkretisoituu ja millaisia sisältöjä se saa sosiaalityön arjessa (ks. esim. Hammar-Suutari 2006). Aihe on ehdottomasti tutkimisen arvoinen, sillä kuten Karmela Liebkind (2000, 172) on osuvasti todennut, vaikka viralliset periaatteet ovat tärkeitä, vielä tärkeämpää on niiden soveltaminen käytäntöön. Omassa tutkimuksessani tarkastelen tasa-arvoa nimenomaan käytännön sosiaalityön näkökulmasta ja pyrin selvittämään, mitä hallinnollisella tasolla esitetty tasa-arvon periaate sosiaalityön arjessa merkitsee ja miten sosiaalityöntekijät kokevat tasa-arvon toteutuvan maahanmuuttajien parissa työskennellessään. Pureudun tutkimuskysymyksiini erityisesti maahanmuuttajien parissa tehtävän sosiaalityön

näkökulmasta.

Maahanmuuttajatyö tarjoaa varsin hedelmällisen pohjan tasa-arvo-tematiikan pohdiskeluun, sillä asiakkaan ja työntekijän erilaiset etniset taustat saattavat asettaa tasa-arvon toteuttamiselle omia lisähaasteitaan, joihin ei välttämättä kantaväestön parissa työskenneltäessä törmätä. Maahanmuuttajatyön ammattilaisille suunnatussa kirjallisuudessa maahanmuuttajien parissa työskentelevien todetaan usein joutuvan miettimään tasa-arvoiseen kohteluun liittyviä eettisiä kysymyksiä. Lainsäädäntöön kirjattuina kovin yksinkertaisilta vaikuttavat tasa-arvotavoitteet näyttäytyvät maahanmuuttajatyön arjessa mitä moninaisimmissa muodoissa, ja ajoittain niiden soveltaminen käytäntöön on hyvinkin monimutkaista. Omalla tutkimuksellani pyrin kannustamaan maahanmuuttajien kanssa työskenteleviä ammattilaisia pohtimaan tasa-arvo käsitteen monimuotoisuutta ja periaatteen toteutumista työssään käytännön tasolla. Tutkimukseni kohdentumista tasa-arvoon nimenomaan maahanmuuttajatyössä perustelevat myös maahanmuuton yleiset kehityssuunnat. Maahanmuuttajien osuus väestöstä on jo jonkin aikaa ollut kasvussa, ja on hyvin todennäköistä, että kehitys kulkee samaan suuntaan myös tulevaisuudessa. (Saarto & Tuomarla 2006, 3.) Tämä puolestaan merkitsee sitä, että myös sosiaalityöntekijät tulevat työssään yhä useammin kohtaamaan maahanmuuttaja-asiakkaita, ja kysymys tasa-arvosta nousee entistä ajankohtaisemmaksi.

Tasa-arvon periaatetta voidaan tulkita eri tavoin ja tasa-arvoon vedoten voidaan perustella hyvinkin monenlaista toimintaa (Räikkä 1995, 70-73). Määrittelijästä ja määrittelyn lähtökohdista riippuen tasa-arvo saa erilaisia tulkintoja, ja lisäksi ihmisten erilaisuus ja elämäntilanteiden ainutlaatuisuus aiheuttavat sen, että tasa-arvoon pyrkimiseen tulee aina liittymään yksilöllistä harkintaa ja eettistä punnintaa. Onkin turha haaveilla siitä, että tasa-arvon toteuttamisen tueksi voitaisiin ikinä laatia yksiselitteistä ohjeistusta, jota seuraamalla eriarvoisuus katoaisi. Sosiaalialan ammattilaisen eettisissä ohjeissakin tunnustetaan, että laki antaa vain harvoin suoraa vastausta arkisen ihmistyön kiperiin pulmiin (Alanko-Nuikkinen ym. 2005, 5). Vaikka yhtä oikeaa vastausta tasa-arvon toteuttamiseen ja toteutumiseen liittyviin kysymyksiin tuskin on olemassakaan, ei tasa-arvosta keskustelu mielestäni ole kuitenkaan turhaa. Siitä huolimatta, että tasa-arvon

pulmallisuudesta puhuminen ei tule poistamaan sosiaalityöstä tilanteita, joissa tasa-arvon toteuttaminen tuntuu vaikealta, se voi antaa sosiaalityöntekijälle tukea ratkaisujen etsinnässä ja auttaa häntä ymmärtämään tilannetta useammilta kannoilta. Keskustelu aiheen ympäriltä voi toimia apuna oman työn ja toimintatapojen tietoisessa arvioinnissa ja reflektoinnissa. Myös sosiaalialan ammattieettinen lautakunta on ohjeistuksissaan (emt., 6) painottanut jatkuvan reflektointiprosessin ja eettisistä ohjeista käytävän keskustelun tärkeyttä sosiaalialan töissä.

2. Tutkimusongelma

Tasa-arvo on useissa maissa tunnustettu erääksi sosiaalityön arvoperustan keskeisimmistä periaatteista (IFSW... 2000). Myös lainsäädännössä sekä poliittisissa linjauksissa tasa-arvo ja yhdenvertaisuus on asetettu tärkeiksi yhteiskuntapolitiikan tavoitteiksi (ks. esim. Työministeriö 2001; Yhdenvertaisuuslaki 2004). Tasa-arvo on kuitenkin abstrakti käsite, joka ei vielä itsessään kerro miten sitä tulisi soveltaa käytäntöön. Tutkimuksessani pohdinkin *mitä* hallinnollisella tasolla esitetty *tasa-arvon periaate merkitsee käytännön sosiaalityössä*. Samalla selvitän *miten sosiaalityöntekijät kokevat tasa-arvon toteutuvan maahanmuuttajien parissa työskennellessään*. Olen kiinnostunut erityisesti sosiaalityöntekijöiden toimintatavoista ja tasa-arvon toteutumisesta sosiaalityön asiakaskohtaamisissa. Samalla otan kuitenkin myös selvää miten sosiaalityöntekijät oman työkokemuksensa perusteella ajattelevat yhdenvertaisuuden toteutuvan maahanmuuttaja-asiakkaidensa elämässä sosiaalitoimiston seinien ulkopuolella. Sosiaalityössä asiakas pyritään kohtaamaan kokonaisvaltaisesti, ja työn holistisen luonteen vuoksi tasa-arvoasioiden pohtiminen ei aina rajoitu vain sosiaalityöntekijän ja asiakkaan väliseen suhteeseen. Toisinaan sosiaalityöntekijän on mietittävä tasa-arvoasioita myös laajemmissa konteksteissa kuten esimerkiksi asiakkaansa perheen sisällä, asiakkaiden välillä tai suhteessa palvelurakenteisiin ja viranomaiskäytäntöihin.

Tietystä näkökulmasta voidaan pitää tutkimusaiheeni eli tasa-arvon hengen vastaisena sitä, että olen ottanut työni lähtökohdaksi sosiaalityöntekijöiden kokemukset maahanmuuttajien itsensä ajatusten sijaan (Clarke 2005a, 9-10; Clarke 2005b, 228-229). Tutkimusvalintani tarkoitus ei ole kuitenkaan tuottaa toiseutta jättämällä maahanmuuttajien näkemykset työni ulkopuolelle. Sosiaalityöntekijöiden käyttäminen tietolähteinä tuntui perustellulta, sillä arvelin heillä olevan varsin hyvät lähtökohdat arvioida tasa-arvon toteutumista niin palvelujärjestelmän toimivuuden näkökulmasta kuin maahanmuuttajien ja valtaväestön asemia vertaillen. Työnsä ansiosta he tuntevat suomalaisen sosiaalipalvelujärjestelmän hyvin ja ovat käytännössä asiakkaidensa kautta nähneet, miten se vastaa eri väestöryhmien tarpeisiin. Maahanmuuttajien oman näkökulman mukaan tuominen tutkimukseen olisi toki rikastuttanut aineistoa entisestään,

mutta rajallisten tutkimusresurssien vuoksi keskityn työssäni ainoastaan sosiaalityöntekijöiden näkemyksiin.

Aineistonani käytän kymmentä sosiaalityöntekijän haastattelua, joista puolet on alustavia tutkimuksen aihepiiriä kartoittavia ja loput viisi tasa-arvon ympärille tarkemmin kohdennettuja haastatteluja. Tasa-arvo muotoutui tutkimuskysymykseksi vasta alustavien haastattelujen teon jälkeen. Alunperin aikomukseni oli tarkastella työssäni kotouttamista sekä erilaisia arvostiritoja, mutta vaihdoin tutkimusaiheeni tasa-arvoon huomattessani alustavia haastatteluja analysoidessani tasa-arvon olevan hyvin keskeinen aihe sosiaalityöntekijöiden puheessa. Vaikka vain osa alustavien haastatteluiden kysymyksistä käsitteli tasa-arvoa, tulivat yhdenvertaisuuteen liittyvät teemat esiin myös muutoin haastattelujen aikana monissa eri asiayhteyksissä. Kohdennetuissa haastatteluissa kyselin sosiaalityöntekijöiltä tarkemmin niistä tasa-arvon teemoista, jotka olivat nousseet esiin alustavissa haastatteluissa.

Pyrkimyksenäni on vastata tutkimuskysymyksiini keräämäni aineiston valossa ja sen asettamissa rajoissa. Vaikka tekemissäni haastatteluissa tasa-arvo oli esillä varsin monipuolisesti, on mahdollista, että jokin näkökulma aiheeseen ei tule haastatteluaineistossani esille ja jää siten käsittelyn ulkopuolelle. Tämä ei mielestäni ole kuitenkaan vakava puute, sillä en usko, että esittämiini tutkimuskysymyksiin on ylipäätään mahdollista antaa tyhjentäviä saati lopullisia vastauksia.

3. Tasa-arvo tutkimuksen ja teoretisoinnin kohteena

Olen pyrkinyt selostamaan työni kuluessa tekemiäni tutkimusvalintoja mahdollisimman tarkasti lukijalle, koska uskon sen lisäävän sekä tutkimukseni läpinäkyvyyttä että luotettavuutta. Tässä luvussa haluan perustella erityisesti tutkimuksessani käyttämieni lähteiden valintaa ja samalla luoda yleissilmäyksen tasa-arvoa ympäröivään sosiaalityön sekä maahanmuuttajatyön tutkimuskenttään. Lisäksi kokoan yhteen erilaisia tasa-arvosta laadittuja teoreettisia luokitteluja. Vaikka arkielämässä tasa-arvoa harvoin lähestytään yhtä mustavalkoisesti ja yksioikoisesti kuin tasa-arvoteorioissa, ovat luokittelut kuitenkin omiaan osoittamaan miten monitahoinen ja tulkinnallinen käsite tasa-arvo on. Tasa-arvon luokittelut havainnollistavat hyvin miten erilaisia sisältöjä tasa-arvo voi saada niin näkökulmasta kuin asiayhteydestä riippuen. Tasa-arvosta tehtyjen teoreettisten luokitusten tuntemus myös helpottaa ymmärtämistä, kun työssäni jatkossa esittelen tarkemmin tasa-arvoa käsittelevää maahanmuuttajatyön kirjallisuutta. Tasa-arvoteoriat ovat varsin hyödyllistä taustatietoa monikulttuurisuustutkimukseen tutustuttaessa, sillä sen piirissä erilaisia tasa-arvokäsitteitä vilisee paljon ja eri konteksteissa tasa-arvosta puhutaan eri termein.

3.1 Tasa-arvoa ympäröivä tutkimuskenttä

Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa on arvoja käsitelty melko vähän verrattuna maahanmuuttajia koskevaan kirjallisuuteen, jossa arvoja on pohdittu paljonkin (Raunio 2004, 73; ks. esim. Kouki & Pitkänen 1999; Matinheikki-Kokko 2001). Sosiaalialan eettisiin kysymyksiin liittyvää keskustelua on kuitenkin käyty sosiaalialan ammatillistumiskehityksen alkua ajoilta lähtien, ja Synnöve Karvinen (1993b, 10) on todennut, että yhteiskunnallisen tasa-arvon edistämisen haastavuus askarrutti jo aikoinaan alan pioneereja niin Mary Richmondia kuin Jane Addamsiakin. Suomessa eettisten kysymysten herättämä kiinnostus on vaihdellut aikakausittain. 1970- ja 1980- luvuilla ammattieettistä keskustelua käytiin jonkin verran muun muassa ammattikunnan järjestäytymisestä ja oman aseman määrittelystä, kun taas 1990-luvulla keskustelu painottui laman ammattietiikalle asettamiin haasteisiin (ks. Karvinen 1993a). 2000-luvulla

sosiaalityön ammattieettisessä keskustelussa on puolestaan ollut esillä huoli sosiaalisen näkökulman jäämisestä muiden ammattikuntien arvostusten jalkoihin. (Raunio 2004, 73-74.)

Sosiaalityön tutkimuksessa arvot ja ideologiset periaatteet esiintyvät monesti sivuroolissa, jolloin niitä sivutaan siltä osin kuin ne liittyvät tutkimuksen varsinaiseen teemaan. Vain harvoin arvot kuitenkaan nousevat tutkimuksen keskiöön ja muodostavat itsessään tutkimusaiheen. Nykyistä voimakkaampi kiinnostus aihepiirin tutkimiseen olisikin todella tervetullutta ja lisätutkimus perusteltua, sillä ammattietiikan ja arvojen läheistä suhdetta sosiaalialan käytännön työhön korostetaan usein ja sosiaalialan ammattilaiset itsekin ovat korostaneet arvo-osaamisen ja eettisten taitojen tärkeyttä työssään (ks. esim. Alanko-Nuikkinen ym. 2005, 5-6; Metsämuuronen 1998, 132-133). Viime vuosina myönteistä kehitystä on tosin tapahtunut, ja erityisesti maahanmuuttajatyöhön liittyvässä kirjallisuudessa arvoja on alettu käsitellä aiempaa enemmän (ks. esim. Hammar-Suutari 2006; Kouki & Pitkänen 1999). Esimerkiksi tasa-arvosta on jo löydettävissä pohdintaa useissa maahanmuuttajatyötä käsittelevissä suomalaislähteissä, vaikkakin vain harvoin aihetta käsitellään muutamaa sivua enempää. Valitettavasti yhtään kokoavaa teosta aiheen tiimoilta ei myöskään ole ilmestynyt.

Filosofian ja politiikan tutkimuksessa tasa-arvoon ja muihin arvoihin liittyvää teoretisointia on tehty sen sijaan enemmän (ks. esim. Kymlicka 2002; Pojman & Westmoreland 1997; Rawls 1988). Vaikka poliittis-filosofisten teorioiden muodossa olisi saatavilla paljon tasa-arvoa käsittelevää kirjallisuutta, en omassa työssäni uppoudu siihen kovin syvällisesti. Tukeudun ensisijaisesti maahanmuuttajatyöhön liittyvään ammattikirjallisuuteen, sillä mielestäni se tarjoaa huomattavasti abstraktimmalla tasolla liikkuvia filosofisia tekstejä mielekkäämmän viitekehyksen ja lähtökohdan, kun tarkastellaan tasa-arvoa nimenomaan käytännön sosiaalityön näkökulmasta. Maahanmuuttajatyötä käsittelevissä teoksissa filosofinen pohdinta on suhteellisen käytännönläheistä ja yhdistyy usein onnistuneesti viranomaiskäytäntöjen ja hyvinvointijärjestelmien toimivuuden analysointiin.

Lähteet, joihin omassa työssäni viitataan, ovat suurelta osin suomalaisten sosiaalityön ja maahanmuuttajatyön asiantuntijoiden käsialaa. Kyseisissä teoksissa esitetyt näkemykset tasa-arvosta ovat suhteellisen vakiintuneita, ja teoriapohjana niissä on monesti käytetty muun muassa yhteiskuntafilosofian klassikoiden kuten Platonin, Aristoteleen ja Rawlsin ajatuksia (ks. esim. Pitkänen 1998b, 73-77; Raunio 1999, 81-88). Suomalaisiin lähteisiin tukeutuminen on omassa työssäni tarkoituksenmukaista, sillä niissä aikaisempaa tasa-arvoon liittyvää pohdintaa on siirretty suomalaisen sosiaalipolitiikan ja monikulttuurisen työn kontekstiin.

Vaikka monikulttuurisuustutkimusta ei voi enää luonnehtia uudeksi tutkimusalueeksi Suomessa, on se kuitenkin moneen muuhun tutkimusalaan verrattuna suhteellisen tuore. Viimeisten kymmenen vuoden kuluessa kiinnostus maahanmuuttoon liittyvien kysymysten tutkimiseen on kasvanut nopeasti ja tutkimusalalle on syntynyt paljon suomalaista teoriapohjaa. Alan tutkimuksen kehitys on ollut dynaamista, ja tutkimuskenttästä on muotoutunut varsin monimuotoinen ja monialainen. (Matinheikki-Kokko 2001.) Maahanmuuttajiin ja maahanmuuttajatyöhön liittyvässä kirjallisuudessa tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyviä kysymyksiä käsitellään usein enemmän kuin sosiaalityötä tai sosiaalipolitiikkaa käsittelevissä teoksissa.

3.2 Tasa-arvon teoreettisia luokitteluja

Yhteiskuntafilosofit ovat laatineet tasa-arvon määritelmiä jo antiikista lähtien, ja tapoja ymmärtää tasa-arvoa on lukuisia. Vallitsevan tasa-arvokäsityksen merkitys ei ole vähäinen, sillä se millaista toimintaa pidetään oikeudenmukaisena, riippuu paljolti siitä, miten tasa-arvo ymmärretään. Oikeudenmukaisuuskäsitys perustuu siis vahvasti tasa-arvokäsitykselle. Koska tasa-arvon tulkitsemistapoja on loputtomasti, voidaan tasa-arvon periaatteeseen vetoamalla oikeuttaa hyvinkin monenlaista toimintaa ja erilaisia käytäntöjä. (Pitkänen 1998b, 73-77.)

Eräs tapa määritellä tasa-arvoa on ymmärtää se samanlaisena kohteluna. *Kohtelun tasa-arvo* merkitsee sitä, että kukaan ei saa erityiskohtelua, vaan samanlaisia tapauksia

kohdellaan samalla tavalla. Olennaista on kuitenkin määrittää, millaisten ominaisuuksien suhteen tapauksen samanlaisuutta tai erilaisuutta määritetään. Samanlaisen kohtelun periaatteen soveltaminen voi sujua ongelmitta kulttuurisesti hyvin homogeenisessä ympäristössä, jossa ihmisiä yhdistävät pääosin samanlaiset tarpeet, normit, elämäntapa ja käyttäytymismallit. Tällaisessa ympäristössä valtaosa tapauksista on pääpiirteiltään keskenään samanlaisia, ja tavallisuudesta poikkeavat tilanteet on helppo tunnistaa. Monikulttuurisessa ympäristössä samanlaisen kohtelun toteuttaminen käytännössä on huomattavasti ongelmallisempaa, sillä ihmisten elämäntilanteiden ja lähtökohtien erilaisuuteen törmätään jatkuvasti. Samanlaisen kohtelun periaatteen liian jääräpäistä toteuttamista onkin kritisoitu eri ryhmien erityistarpeiden huomiotta jättämisestä, ja sen on pelätty johtavan etnisen eriarvoisuuden lisääntymiseen. Toisaalta taas samanlaisen kohtelun kannattajat ovat puolestaan arvostelleet vähemmistöille suunnattujen erityispalvelujen leimaavan käyttäjiään. (Jaakkola 2005, 112-113; Kouki & Pitkänen 1999, 55-56; Parekh 2006, 242; Pitkänen 2005, 140-141; Raunio 1999, 82; Räikkä 1995, 70-71.)

Aritmeettisesta tasa-arvosta on puolestaan kyse, kun jokainen saa tarkalleen samansuuruisen osan jostakin jaettavasta hyödykkeestä eikä tasa-arvon vaatimusta liitetä ansaitsemiseen. Toisinaan aritmeettiseen tasa-arvoon viitataan myös puhumalla *mallitetusta tasa-arvosta*. (Räikkä 1995, 72-73; Raunio 1999, 81-82.) Maahanmuuttajapolitiikassa eräänlaisesta aritmeettisestä tasa-arvosta voidaan mielestäni puhua muun muassa pohdittaessa kiintiöjärjestelmien mahdollisuutta pyrittäessä turvaamaan syrjittyjen vähemmistöjen osallistuminen koulutukseen, työhön ja poliittiseen päätöksentekoon.

Tasa-arvo voidaan tulkita myös *mahdollisuuksien tasa-arvoksi*, jolloin tavoitteena on lähtökohtien tasa-arvoisuus. Samanlaisen kohtelun kaikille ei koeta takaavan yhdenvertaisuutta, sillä ihmisten lähtökohdat vaihtelevat yksilöllisesti. Tasa-arvon saavuttaminen edellyttää tällöin positiivista diskriminointia eli heikommassa asemassa olevien yksilöiden ja ryhmien suosimista. Ylimääräistä tukea antamalla pyritään kompensoimaan huonommat lähtökohdat ja luomaan yhtäläiset edellytykset yhteiskunnan tarjoamien mahdollisuuksien hyödyntämiselle. (Pitkänen 1998b, 76; Raunio 1999, 82-84;

Räikkä 1995, 73-74.) Yhdenvertaisuuslaissa (§6, §7) tasa-arvo ja yhdenvertaisuus käsitetään nimenomaan mahdollisuuksien tasa-arvona, ja laki mahdollistaa positiivisen erityiskohtelun, mikäli tavoitteena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden saavuttaminen.

Tasa-arvoa on mahdollista lähestyä myös yhdenmukaisena tarpeiden tyydytyksenä, jolloin kyse on *ontologisesta tasa-arvosta*. Tarpeiden määrittely tuo näkökulmaan oman problematiikkansa, sillä pyrittäessä yhdenmukaiseen tarpeentyydytykseen ei huomioida ihmisten tarpeiden erilaisuutta. Ontologisessa tasa-arvossa voidaan ongelmallisena pitää myös sitä, että ihmiset asetetaan erilaiseen asemaan velvoitteiden suhteen. Periaatteen mukaan niin velvollisuutensa suorittaneiden kuin suorittamatta jättäneiden tarpeet tyydytetään yhtäläisesti. (Raunio 1999, 82, 85-86.)

Tasa-arvon tulkinnallisuudesta kertoo osaltaan se, että myös rasismissa voidaan nähdä olevan kyse eräänlaisesta tasa-arvosta. Tällöin lähtökohtana on *geometrinen tasa-arvo*, joka perustuu ajatukselle ihmisten eriarvoisuudesta. Kun toiset ihmiset mielletään muita arvokkaampina, resurssien epätasainen jakautuminen voidaan kokea oikeutettuna ja omalla tavallaan tasa-arvoisena. (Pitkänen 1998b, 73-76.)

Mahdollisuuksien tasa-arvon taatessa, että kaikki aloittavat samasta paikasta, *lopputuloksen tasa-arvo* pyrkii puolestaan takaamaan, että kaikki päätyvät samaan paikkaan. Lopputuloksen tasa-arvo on toisinaan nostettu esiin puhuttaessa tarpeentyydytyksen tasa-arvosta, mutta toisinaan se on mainittu myös puheenvuoroissa, jotka viittaavat kiintiöjärjestelmiin ja aritmeettiseen tasa-arvoon. Myös geometrisen tasa-arvon on katsottu liittyvän lopputuloksen tasa-arvoon. (Pitkänen 1998b, 73-74; Raunio 1999; 82-85; Ekholm & Forsander 1994, 107.) Lopputuloksen tasa-arvo toimiikin oivana esimerkkinä tasa-arvon rajojen häilyvyydestä.

Vaikka olen yllä esitellyt tasa-arvosta laadittuja malleja toisistaan erillisinä, käytännön elämässä tasa-arvoa vain harvoin lähestytään ainoastaan yhden ulottuvuuden kautta kuten esiin nostamissani luokitteluissa. Arjessa eri näkökulmat tasa-arvosta esiintyvät rinnatusten ja toisiinsa kytkeytyen. Eri tilanteissa ja henkilöistä riippuen erilaisia

näkökulmia painotetaan eri tavoin. Tasa-arvon luokitteluun voi ruohonjuuritasolta ymmärrettävästi vaikuttaa keinotekoiselta ja pelkistävältäkin ryhmittelyltä. Sillä, millainen tasa-arvokäsitys yhteiskunnassa vallitsee, on kuitenkin suuri poliittinen merkitys, joka näkyy myös konkreettisten toimenpiteiden muodossa. Tasa-arvokäsitykset vaikuttavat myös tutkimustoimintaan, sillä tasa-arvoa mitattaessa on tehtävä valinta, mistä näkökulmasta tasa-arvoa tarkastellaan ja millainen tasa-arvo nähdään tavoittelemisen arvoisena. Jos ideaalina on mahdollisuuksien tasa-arvo, pidetään oikeudenmukaisena sitä, että osa ihmisistä menestyy ja osa ei, kunhan kaikilla on alussa ollut tasa-arvoiset lähtökohdat. Mikäli tavoitteeksi on sen sijaan asetettu lopputuloksen tasa-arvo, ollaan alkuasetelmien sijaan kiinnostuneita asioiden seurauksista ja pyritään aktiivisesti vaikuttamaan esimerkiksi kiintiöjärjestelmien avulla taloudellisen ja poliittisen vallan sekä työ- ja koulutuspaikkojen jakautumiseen eri ryhmien kesken. (Ekholm 2001, 181-182; Forsander 1994a, 47.)

4. Tasa-arvo monikulttuurisessa yhteiskunnassa

Tasa-arvoon liittyviä kirjoituksia ja teorioita on olemassa valtavasti. Teoksia, joissa yhdenvertaisuusasioita pohdittaisiin maahanmuuttajien parissa tehtävän sosiaalityön näkökulmasta, on saatavilla kuitenkin hyvin rajallisesti. Vaikka monikulttuuriseen asiakaspalveluun liittyvässä kirjallisuudessa yhdenvertaisuus mainitaan suhteellisen usein, tyypillistä on, että tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sivutaan vain ohimennen eikä aiheen käsittelyyn ole omistettu montakaan sivua. Lisäksi tiedonsaantia aiheesta vaikeuttaa se, että vaikka tasa-arvosta maahanmuuttajatyön näkökulmasta onkin kirjoitettu, tieto sijaitsee hyvin hajallaan eri lähteissä. Ainakaan toistaiseksi ei ole ilmestynyt teoksia, joissa koottaisiin kattavasti yhteen aiempaa keskustelua maahanmuuttajatyöstä ja yhdenvertaisuudesta Suomessa. Tässä luvussa pyrin jäsentämään tasa-arvokeskustelun päälinjoja tiiviiksi teoriapaketiksi ja esittelen suomalaisessa maahanmuuttajatyön tutkimuksessa käytyä tasa-arvokeskustelua, jossa yhdenvertaisuutta pohditaan suhteessa yhteiskuntarakenteisiin, palvelukulttuuriin, poliittisiin linjauksiin sekä lainsäädäntöön.

Pyrin lisäksi antamaan lukijalle kokonaiskuvan siitä, miten käsitykset tasa-arvosta ovat muuttuneet suomalaisen yhteiskunnan monikulttuuristuessa. Tämän maahanmuuttajakirjallisuudessakin kuvatun ajallisen muutoksen tasa-arvon ymmärtämisessä olen pyrkinyt kiteyttämään lukuni otsikoihin; välillisestä syrjinnästä ollaan kulkemassa kohti rakenteellista tasa-arvoa, universalistinen toimintakulttuuri on vaihtumassa pluralistiseen ja poliittisissa linjauksissa tavoitellaan assimilaation sijaan integraatiota ja monikulttuurisuutta. Myös yhdenvertaisuutta käsittelevä lainsäädäntö on vuosien saatossa kehittynyt huomattavasti.

4.1 Välillisestä syrjinnästä rakenteelliseen tasa-arvoon

Useissa maahanmuuttajuutta käsittelevissä teoksissa pohditaan tasa-arvon toteutumista suomalaisessa yhteiskunnassa kiinnittäen huomiota erityisesti yhteiskuntarakenteisiin. Muun muassa Kaija Matinheikki-Kokko (1998, 11-14) on korostanut *rakenteellisen tasa-arvon* toteutumisen merkitystä maahanmuuttajien onnistuneen yhteiskuntaan

integroitumisen kannalta. Rakenteellisella tasa-arvolla Matinheikki-Kokko viittaa yhdenvertaisuuteen maahanmuuttajien vähemmistöasemaan ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin ankkuroituvana tekijänä. *Välillisestä syrjinnästä tai rakenteellisesta rasismista* puhutaan puolestaan silloin, kun viitataan rakenteellisen tasa-arvon vastakohtaan – rakenteelliseen eriarvoisuuteen, joka voi johtua paitsi lainsäädännöstä myös julkisen vallan toimista. Välillinen syrjintä ja rakenteellinen rasismi tarkoittavat muodollisesti samanlaista kohtelua, joka ihmisten erilaisuuden vuoksi kuitenkin johtaa syrjivään lopputulokseen. Rakenteellinen rasismi on usein tahatonta, jolloin on kyse siitä, ettei huomata käytäntöjen johtavan ihmiset eriarvoisiin asemiin. (Rastas 2005, 92-93; Rätty 2002, 193-194; Kouki & Pitkänen 1999, 85.) Yhteiskunnan rakenteissa vaikuttavasta rasismista on Suomessa valitettavasti toistaiseksi vain vähän tutkimustietoa, sillä tutkimukseen liittyy useita käytännön ongelmia ja institutionaalisen rasismin osoittaminen on vaikeaa. Aiheeseen perehtynyt Anna Rastas kuitenkin painottaa, ettei puutteellinen tieto anna syytä tuudittautua ajatukseen, ettei Suomessa rakenteellista rasismia olisi. (Rastas 2005, 94-95.)

Yhtenä välineenä rakenteellisen tasa-arvon edistämässä ja välillisen syrjinnän poistamisessa on ehdotettu heikommassa asemassa olevien *positiivista erityiskohtelua*. Positiivisen erityiskohtelun lähtökohdانا on ihmisten erilaisuus, ja toiminnan tavoitteena on ottaa huomioon toisten yksilöiden heikompi asema. Tasa-arvoisuuteen pyritään monesti kohtelemalla kaikkia samalla tavoin, mutta mikäli periaatetta pyritään toteuttamaan liian orjallisesti voi vaarana olla lähtökohdiltaan heikompien syrjäytyminen. Positiivisessa erityiskohtelussa samanlaisen kohtelun periaatteesta ei pidetä kynsin ja hampain kiinni, jos sen arvellaan asettavan yksilöt eriarvoiseen asemaan ja heikommassa asemassa oleville ollaan valmiita tarjoamaan lisätukea. (Kouki & Pitkänen 1999, 85-87.)

1990-luvun lopulla ilmestyneessä artikkelissaan Kaija Matinheikki-Kokko (1998, 12-14) näkee erityisenä haasteena rakenteellisen tasa-arvon edistämässä maahanmuuttajien laajamittaisen syrjäytymisen työelämässä. Vaikka kirjoituksen ilmestymisestä on jo lähes kymmenen vuotta aikaa, on hänen esittämänsä kritiikki yhä ajankohtaista. Viimeisten kymmenen vuoden aikana maahanmuuttajien työllisyys on ollut paranemaan päin, mutta

myönteisestä kehityksestä huolimatta ulkomaalaisten keskimääräinen työttömyysaste oli vielä vuonna 2005 28 prosenttia eli yli kolminkertainen valtaväestön työttömyysasteeseen verrattuna (Saarto & Tuomarila 2006, 11). Työelämän indikaattorien perusteella voidaan todeta maahanmuuttajien rakenteellisessa tasa-arvossa olevan yhä kehitettävää.

Myös Elina Ekholm ja Annika Forsander ovat tarkastelleet maahanmuuttajien asemaa suomalaisessa työelämässä ja pyrkineet selittämään sitä niin rakenteellisilla kuin yksilöllisilläkin tekijöillä. Asenteelliset tekijät, virallisen tason järjestelmien ja niihin liittyvän byrokratian toimivuus sekä työmarkkinoiden muutokset ovat heidän mielestään keskeisimpiä rakenteellisia seikkoja, jotka maahanmuuttajien heikon työmarkkina-aseman taustalla vaikuttavat. Yksilöllisinä työllistymistä vaikeuttavina tekijöinä he mainitsivat muun muassa työpaikan löytämistä helpottavien sosiaalisten verkostojen puuttumisen, vähäisen kielitaidon sekä ulkomailla hankitun koulutuksen ja työkokemuksen, joita ei välttämättä Suomessa osata arvostaa. (Ekholm & Forsander 2001, 62-74.) Monet eurooppalaiset yritykset ovat aktiivisesti omalla henkilöstöpolitiikallaan pyrkineet edistämään maahanmuuttajien tasavertaisia mahdollisuuksia työelämässä ja ovat toteuttaneet etnistä tasa-arvoa tukevia kampanjoita. Tulokset ovat olleet myönteisiä niin maahanmuuttajatyöntekijöiden kuin yritystenkin kannalta, ja vastaavanlaiset hyväksi todetut käytännöt voisivat tuoda helpotusta maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan myös Suomessa. (Ekholm 2001, 178-180.) Eriarvoisuus työmarkkinoilla ei ole maahanmuuttajien kannalta vähäinen ongelma, sillä etnisten vähemmistöjen työmarkkina-asema vaikuttaa laajemminkin ryhmän yhteiskunnalliseen sosio-ekonomiseen asemaan ja elinoloihin (Ekholm & Forsander 2001, 59).

Yleisesti ottaen voidaan todeta, että koulutus-, työllisyys-, tulo- ja asumistasolla mitattuna maahanmuuttajien asema on huomattavasti heikompi kuin kantaväestön, vaikka menestyjiäkin maahanmuuttajien joukosta toki löytyy. Etnisen tasa-arvon toteutumisen mittaaminen sosioekonomisilla indikaattoreilla ei kuitenkaan ole ongelmatonta, sillä ei ole itsestään selvää tulisiko esimerkiksi maahanmuuttajien tulotasoa verrata koko väestön tulotasoon vai vain saman koulutuksen ja työkokemuksen omaavien valtaväestön jäsenten

palkkatasoon. (Ekholm 2001, 181-182; Rätty 2002, 193-194.)

4.2 Tasa-arvo universalistisessa ja pluralistisessa toimintakulttuurissa ja palvelurakenteissa

Suomi on moneen muuhun eurooppalaiseen valtioon verrattuna pysynyt melko pitkään kulttuurisesti suhteellisen homogeenisenä maana. Erityisen vähäinen Suomessa asuvien ulkomaalaisten määrä on ollut 1900-luvulla sulkeutuneen maahanmuuttopolitiikan kaudella, joka alkoi toisen maailmansodan päättyessä. Vasta 1980-luvun alussa Suomi muuttui maastamuuttomaasta maahanmuuttomaaksi, kun Suomeen asumaan muuttavien määrä ylitti maasta pois lähtevien määrän. Maahanmuuttajien määrä pysyi kuitenkin varsin vaatimattomana aina vuoteen 1991 asti, jolloin maahanmuutto vilkastui tuolloin voimaan tulleen ulkomaalaislain myötä. (Ekholm 1994, 83; Jaakkola 2005, 1; Rätty 2002, 29-34.)

Ulkomaalaisten vähäinen määrä maassamme ajanjaksona, jolloin hyvinvointivaltiota rakennettiin, on jättänyt jälkensä niin yhteiskunnallisiin palvelurakenteisiin kuin julkisten palvelujen palvelukulttuuriinkin, joiden lähtökohdaksi muodostui oletus väestön samankaltaisuudesta ja yhtäläisistä tarpeista. Maahanmuuttajien integroitumisen valtakulttuuriin ajateltiin edellyttävän *universalistisen tasavertaisuusperiaatteen* soveltamista niin sosiaaliturvassa kuin peruspalveluissakin. Universalistinen tasavertaisuusperiaate perustuu oletukselle, että eri kulttuurien jäsenet pitävät samoja asioita tavoiteltavina ja tasa-arvoon tulisi pyrkiä kohtelemalla kaikkia samalla tavoin. Kulttuuristen lähtökohtien huomioiminen on jäänyt julkisen sektorin palveluissa usein toissijaiseksi, koska yhtäläisen kohtelun on uskottu takaavan kaikkien oikeuksien kunnioittamisen. Kohtelun tasa-arvoa on nimitetty myös *muodolliseksi tasa-arvoksi* ja sen symbolina on pidetty oikeuden jumalatarta, joka tekee päätöksensä silmät sidottuna (Hammar-Suutari 2006, 5; Jaakkola 2005, 112). Universalistista muodolliseen tasa-arvoon pyrkivää lähestymistapaa on kuitenkin kritisoitu siitä, että samanlaisen kohtelun periaate voi johtaa etnisen eriarvoisuuden lisääntymiseen, mikäli eri ryhmien erityistarpeita ei oteta huomioon. (Kouki & Pitkänen 1999, 55-56; Hammar-Suutari 2006, 4-5; Matinheikki-Kokko 1997, 53-54; Matinheikki-Kokko 1994, 84-85; Rätty 2002, 47.)

Nykyään universalistisista palvelurakenteista ja -kulttuurista ollaankin siirtymässä kohti *pluralistista* toimintakäytäntöä. Kun universalistisen ajattelun taustalla lähtökohtana on ajatus ihmisten samanlaisuuteen perustuvasta samanarvoisuudesta, rakentuu pluralismi puolestaan käsitykselle, että kaikki ihmiset ovat erilaisia mutta silti samanarvoisia. Pluralismissa tasa-arvona nähdään se, että kaikilla on *tasavertaiset mahdollisuudet* tavoitella ”hyvää elämää” sellaisena kuin kukin sen käsittää, eikä samanlaisen kohtelun uskota yksinään kykenevän takaamaan tasa-arvoa. Samanlaisen kohtelun periaatteesta ei pidetä ehdoin tahdoin kiinni tilanteessa kuin tilanteessa, vaan siitä ollaan valmiita joustamaan. Yhtäläisten mahdollisuuksien takaamiseen pyritään positiivisella eriyttämisellä eli tarjoamalla heikommassa asemassa oleville positiivista erityiskohtelua. (Hammar-Suutari 2006, 4-5; Kouki & Pitkänen 1999, 54-56.)

Vaikka Suomen virallisen ulkomaalaispolitiikan tavoitteet ovat pluralistisia ja yhdenvertaisuuslaki kannustaa positiiviseen eriyttämiseen, on tutkimuksissa havaittu viranomaisten korostavan universalistista lähestymistapaa enemmän kuin kulttuurisesti eriytyviä ratkaisuja maahanmuuttajien tarpeisiin vastaamiseksi. Rajavartioiden, poliisien, työvoimaviranomaisten, opettajien ja sosiaalityöntekijöiden ulkomaalaisasenteita 1990-luvun lopulla selvittäneen tutkimuksen mukaan suomalaiset viranomaiset mieltävät tasa-arvon usein nimenomaan kohtelun tasa-arvona, ja työ perustuu asiakkaiden samanlaisuuden odotukselle. Kaikille samanlaiset normit koetaan hyvinä, koska ne eivät herätä kateutta valtaväestössä ja tuovat järjestystä palvelutuotantoon. Vaikka sosiaalityöntekijät kiinnittivät huomiota maahanmuuttajien erityistarpeisiin muita tutkittuja ammattiryhmiä enemmän, vaikuttaa siltä, että he liittävät vielä yhdenvertaisuuslain voimaan tultuakin tasa-arvon vahvemmin asiakkaiden samanlaiseen kohteluun kuin tasapuolisten mahdollisuuksien luomiseen. (Hammar-Suutari 2006, 4-5, 68-69; Kouki & Pitkänen 1999.)

Viranomaisasenteiden hitaan muutoksen lisäksi pluralististen ajatusten toimeenpanoon liittyy muitakin haasteita. On nimittäin havaittu, että pluralistinen suvaitsevaisuutta painottava retoriikka voi tahattomasti osaltaan piilottaa yhteiskunnan rakenteellista

rasismia ja saada ihmiset suvaitsemaan senkin. Jos julkinen huomio keskittyy yksipuolisesti suvaitsevaisuuden edistämiseen, voi tällöin rasismien vastustaminen poliittisella tasolla olla vaikeaa ja merkitä piiloisten asetelmien julkituontia. Pluralismin ja assimilaation periaatteet voivat kietoutua toisiinsa, kun julkisuudessa penätään tasa-arvoa ja moninaisuutta, mutta yhteiskunnallista eriarvoisuutta aiheuttavat rakenteet, kuten etnisesti jakautuneet työmarkkinat, eivät murru. (Matinheikki-Kokko 1997, 48; Suurpää 2005, 61.)

4.3 Vähemmistöpoliittista keskustelua ja käsitteitä

– Assimilaatiosta kohti monikulttuurisuutta, integraatiota ja kotoutumista

Suomalainen vähemmistöpolitiikka on aivan viime vuosiin asti ollut vahvasti *assimilaatiota* painottavaa, eli toiminnassa on tähdätty maahanmuuttajien sulauttamiseen valtakulttuuriin heidän oman kulttuurinsa kustannuksella (ks. esim. Koskimies 1998, 65; Pitkänen & Kouki 1999, 36). Tasa-arvona on assimilaatiopolitiikassa pidetty tiukasti tulkittua samanlaisen kohtelun periaatetta, joka ei ota huomioon etnisiä seikkoja (Jaakkola 2005, 112; Koskimies 1998, 66). Kyseistä lähestymistapaa on kutsuttu toisinaan myös kulttuurisokeudeksi (*colour-blindness*) (Dominelli 1988, 36-38; ref. Koskimies 1998, 66). Suomen virallisissa linjauksissa assimilaatioon ei enää pyritä, vaan sen sijaan vähemmistöpoliittisissa puheenvuoroissa esiintyvät nykyisin termit *monikulttuurisuus*, *integraatio* ja *kotoutuminen*. Yhdenvertaisuus on nähty keskeisenä lähtökohtana ja tavoitteena uudessa monikulttuurisuutta, integraatiota ja kotoutumista edistävässä politiikassa, jossa tasa-arvo on mielletty yleensä mahdollisuuksien tasa-arvona. (Lepola 2000, 175, 198-202, 378-381; Koskimies 1998, 44-45; Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta 1997, 189-190.)

Käsitteenä monikulttuurisuutta on määritelty monin eri tavoin. Kapeimmissa tulkinnoissa sen on nähty tarkoittavan vain lisääntyneitä kansainvälistymistä ja ulkomaalaisväestön määrän kasvua valtiossa. Nykyisin monikulttuurisuus nähdään kuitenkin entistä useammin laajempänä ilmiönä, joka liitetään kysymyksiin etnisten vähemmistöjen yhteiskunnallisesta tasa-arvosta (ks. esim. Huttunen ym. 2005, 25; Lepola 2000, 378).

Minttu Rätty (2002, 46-48) tarjoaa erään näkemyksen monikulttuurisuudesta todetessaan sen tarkoittavan tasa-arvoa yksilöiden ja kulttuurien välillä, erilaisuuden hyväksymistä ja arvostamista sekä myös yhteisesti sovittuja pelisääntöjä. Poliittisena toimintana Rätty katsoo monikulttuurisuuden merkitsevän sitä, että yhteiskunnan palveluja kehitetään siitä lähtökohdasta, että palveluiden asiakaskunta on monikulttuurista. Karkeasti yleistäen voisi sanoa, että monikulttuurisuuden määritelmässä on hyvin monesti ellei jopa useimmiten kyse kulttuuristen erojen tunnustamisesta ja niiden huomioimisesta yhteiskunnassa. (Lepola 2000, 198-202, 378-381; Koskimies 1998, 44-45; Pitkänen 1998a, 5.) Hallituksen uudessa maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassa monikulttuurisuuden idea on vahvasti läsnä. Ohjelmassa todetaan, että tavoite monikulttuuristuvasta yhteiskunnasta asettaa haasteita myös palvelujen tarjoamisen näkökulmasta ja että eri kulttuureista tulevien asiakkaiden palvelutarpeisiin vastaaminen edellyttää valtiolta, kunnilta ja muilta toimijoilta erilaisuuden huomioon ottavaa palveluosaamista. (Hallituksen... 2006, vi.)

Monikulttuurisuuden on toisinaan nähty liittyvän varsin läheisesti maahanmuuttajien integraatioon ja kotoutumiseen. Integraation ja kotoutumisen käsitteiden välillä ei yleensä tehdä eroa, vaan niitä käytetään hyvin usein toistensa synonyymeina (ks. esim. Lepola 2000, 378; Jasinskaja-Lahti ym. 2002, 20; Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta 1997, 189). Suomalaisen integraatiopolitiikan tavoitteisiin sisältyy yhteiskunnallisen tasa-arvon turvaaminen maahanmuuttajille, ja yhteiskunnan tasavertaisina jäseninä heille määritellään kuuluvan samat oikeudet ja velvollisuudet kuin valtaväestölle. Tasa-arvoisuuden edistämisen lisäksi kotoutumisen päämääränä on integroida maahanmuuttajat suomalaiseen yhteiskuntaan ja työelämään siten, että heille samanaikaisesti taataan mahdollisuus sekä oman kielensä että kulttuurinsa ylläpitämiseen ja kehittämiseen kunhan se tapahtuu sopusoinnussa Suomen lainsäädännön kanssa. Säästösten tasolla integraation tavoitteet saattavat vaikuttaa suhteellisen yksinkertaisilta, mutta käytännön sosiaalityössä kotoutumisen edistäminen ei ole lainkaan mutkatonta. Toisinaan yhteiskuntaan sopeutumisen ja oman kulttuurin säilyttämisen tavoitteet ovat keskenään ristiriidassa, ja toisinaan taas rakenteelliset seikat luovat esteitä maahanmuuttajien kotoutumiselle. (Jaakkola 2005, 112-113; Rätty 2002, 126, 134-135; Pitkänen 1998a, 5; Lepola 2000, 378; Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja

turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 1§, 2§; Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta 1997, 189-190.)

Suomessa vielä aivan lähimenneisyydessä harjoitettu vähemmistöpolitiikka oli kaukana integraation ajatuksesta, ja se tähtäsi etnisten vähemmistöjen sulauttamiseen suomalaisväestöön niin kielellisesti kuin kulttuurisesti. Viime vuosien kuluessa assimilaatiota suosivasta ideologiasta on kuitenkin siirrytty politiikan virallisissa linjauksissa integraation ja kotoutumisen edistämiseen. (Pitkänen 1998a, 5.) Vaikka retoriikassa onkin tapahtunut suunnanmuutos ja politiikan viralliseksi linjaksi on otettu integraatio, sulauttamisajatus elää yhä yhteiskunnassamme (Lepola 2000, 200). Tästä kertoo omaa kieltään Magdalena Jaakkolan (2005, 113) suomalaisten suhtautumista maahanmuuttajiin selvittäneet tutkimukset. Silka Koskimies (1998, 89) on omassa tutkimuksessaan puolestaan havainnut näkökulman muutoksen tapahtuvan asteittain myös sosiaalityöntekijöiden keskuudessa.

4.4 Tasa-arvo lainsäädännössä

Lainsäädäntö muodostaa keskeiset raamit sosiaalityön toteuttamiselle, sillä muun viranomaistyön tavoin se perustuu lakeihin ja säädöksiin. Vaikka sosiaalityöntekijöillä onkin mahdollisuus käyttää työssään tapauskohtaista harkintaa, tapahtuu se kuitenkin aina lainsäädännön ja käytettävissä olevien resurssien rajoissa. (Hammar-Suutari 2006, 11.) Suomalaisessa lainsäädännössä etnistä yhdenvertaisuutta käsittelevät lait ja säädökset ovat varsin tuoreita, vaikka toisenlaisissa yhteyksissä tasa-arvoa on lakiteksteissä peräänkuulutettu jo jonkin aikaa. Työsyrijintää ja sukupuolten välistä tasa-arvoa käsittelevät säädökset ja lakipykälät alkoivat yleistyä 1970-luvulta alkaen, kun taas etnisen yhdenvertaisuuden tunnustaminen lain tasolla on edennyt hitaammin. Kansainvälisten sopimusten kautta etninen tasa-arvo otettiin vähitellen osaksi suomalaista lainsäädäntöä, vaikkakin aluksi hyväksytyjä sopimuksia ei pidetty kovin velvoittavina vaan niihin suhtauduttiin lähinnä julistuksina. Euroopan unioniin liittymisen myötä näihin kansainvälisiin asiakirjoihin alettiin kuitenkin suhtautua vakavammin ja unionin direktiiveillä on ollut suuri merkitys tämän hetkiseen yhdenvertaisuutta käsittelevään

kansalliseen lainsäädäntöön ja viranomaisten toimenpiteisiin. (Seppälä 2003, 224-243; Ulkoasiainministeriö 2004, 160-163.)

Suomen nykyistä lainsäädäntöä on luonnehdittu yhdenvertaisuusasioiden suhteen varsin asianmukaiseksi ja kattavaksi. Tällä hetkellä Suomessa muun muassa vuonna 2004 voimaan tullut yhdenvertaisuuslaki, vuonna 2006 päivitetty kotouttamislaki, Suomen perustuslaki sekä kansainväliset ihmisoikeussopimukset takaavat maahanmuuttajille periaatteellisella tasolla tasa-arvoisen aseman yhteiskunnassa (Ilveskivi 2000, 40; Jouttimäki 2002, 7; Rätty 2002, 131, 193). Etnisen tasa-arvon kannalta keskeisimpänä näistä voidaan pitää yhdenvertaisuuslakia, sillä laki on selvästi aikaisempaa tasavertaisuutta käsittelevää lainsäädäntöä kattavampi ja tarjoaa uusia mahdollisuuksia puuttua syrjintään. Yhdenvertaisuuslaki sai alkunsa Euroopan unionin neuvoston rasismidirektiivistä sekä työsyörintädirektiivistä, joiden toimeenpanemiseksi laki luotiin. Lain tavoitteena on edistää etnistä, mutta myös muut perusteet huomioon ottavaa yhdenvertaisuutta, ja se haastaa työntekijöitä aiempaa aktiivisempaan tasa-arvoasioiden miettimiseen. (Seppälä 2003, 237-238; Ulkoasiainministeriö 2004, 160-163.)

Yhdenvertaisuuslain pyrkimyksenä on estää syrjintää ja taata kaikille samanlainen kohtelu, mutta samalla laissa (§6, §7) myös painotetaan, että kohtelemalla kaikkia samalla tavalla ei pidä saattaa ihmisiä eriarvoiseen asemaan. Lain perusteella virkamiehellä on siis velvollisuus soveltaa positiivista erityiskohtelua eli positiivista eriyttämistä silloin, kun tosiasiallinen yhdenvertaisuus ei muuten toteudu. Yhdenvertaisuuslaissa tasa-arvo ymmärretäänkin pitkälti mahdollisuuksien tasa-arvona. Kovin tarkkoja ohjeita mahdollisuuksien tasa-arvon ja positiivisen erityiskohtelun toteuttamisesta laki ei silti anna, eikä yksityiskohtainen ohjeistaminen ihmisten kanssa tehtävässä työssä olisi varmasti kovin tarkoituksenmukaista saati edes mahdollistakaan. Lain tulkitsijan eli virkamiehen tehtäväksi jääkin määrittellä, millä konkreettisilla keinoilla tätä niin kutsuttua mahdollisuuksien tasa-arvoa omassa työssään edistää ja milloin näkee positiivisen erityiskohtelun aiheellisena.

Positiivisen erityiskohtelun velvoitteen ohella yhdenvertaisuuslakiin (§4) on myös kirjattu,

että viranomaisten tulee laatia yhdenvertaisuussuunnitelma, jolla edistetään etnistä yhdenvertaisuutta. Velvoite koskee kaikkia viranomaisia – myös niitä, joiden tehtäviin ei kuulu varsinaista asiakastyötä etnisten vähemmistöjen parissa. Uusi lainsäädäntö on siis osin pakottanut eri toimijoita kiinnostumaan yhdenvertaisuuskysymyksistä. Viime vuosina tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseen pyrkivät hankkeet ja projektit ovatkin yleistyneet huomattavasti, ja niitä toteutetaan niin kansalaisjärjestöjen, kuntien, tasa-arvoelinten kuin ministeriöidenkin toimesta sekä näiden eri tahojen välisenä yhteistyönä. (Kaaja, 2002; Ulkoasiainministeriö 2004, 162-164.)

5. Tutkimuksen käsitteistöä: tasa-arvo, yhdenvertaisuus, maahanmuuttaja, monikulttuurinen sosiaalityö ja sosiaalityön arki

Viime vuosina tasa-arvotematikan ympärillä käydyssä keskustelussa keskeiseksi käsitteeksi on noussut termi yhdenvertaisuus, joka sisällöllisesti merkitsee hyvin pitkälle samaa kuin käsite tasa-arvo. Eräänä syynä kasvavaan kiinnostukseen yhdenvertaisuuden ympärillä voidaan nähdä vuonna 2004 voimaan tullut yhdenvertaisuuslaki. Arkikäytössä termejä *yhdenvertaisuus* ja *tasa-arvo* käytetään toistensa synonyymeina. Molemmat termit ovat hyvin laajoja ja amebamaisia käsitteitä, jotka näkökulmasta riippuen antavat mahdollisuudet hyvinkin erilaisille tulkinnoille. Itse käytän tutkimuksessani termejä yhdenvertaisuus ja tasa-arvo laajoina kattokäsitteinä rinnakkain, ja pyrin erikseen tarkentamaan mihin tasa-arvon ulottuvuuteen kulloinkin pureudun tai mistä näkökulmasta tasa-arvoa tarkastelen.

Tutkimuksessani käytän runsaasti sanaa *maahanmuuttaja*, ja ilmaisu esiintyy myös haastattelukatkelmissa, joilla aineistoni analyysia havainnollistan. On tärkeää huomioida, että tutkimuksessani pohdin tasa-arvon ilmentymistä nimenomaan sellaisessa maahanmuuttajatyössä, johon liittyy sosiaali- tai ulkomaalaistoimiston asiakkuus. Ilman sosiaalitoimiston palveluja toimeentulevat Suomeen ulkomailta muuttaneet henkilöt ovat rajautuneet tarkastelun ulkopuolelle. Tutkimustani lukiessa onkin hyvä pitää mielessä, että puhuessaan maahanmuuttajista haastattelemani sosiaalityöntekijät viittaavat pääsääntöisesti ainoastaan niihin maahanmuuttajiin, joihin ovat työnsä yhteydessä tutustuneet. Näin ollen myös omat johtopäätökseni, joita haastatteluaineiston pohjalta teen, ovat sidoksissa tähän kapeaan maahanmuuttajuuden määrittelyyn.

Työssäni tutkin miten tasa-arvon periaate näyttäytyy monikulttuurisen sosiaalityön arjessa. Suomessa monikulttuurisuus-käsitteen käyttö on lisääntynyt viimeisen kymmenen vuoden aikana julkisuudessa, ja myös akateemisessa keskustelussa käsitettä on analysoitu ja sille annettu erilaisia määritelmiä (ks. esim. Clarke 1999; Laurinkari & Puukari 2005). Omassa tutkimuksessani käyttäessäni termiä *monikulttuurinen sosiaalityö* viittaan sosiaalitoimistoissa ja ulkomaalaistoimistoissa maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa

tehtävään sosiaalityöhön.

Viittaan työssäni usein myös *sosiaalityön arkeen ja käytännön sosiaalityöhön*. Sosiaalitoimistoissa työskentelevien haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden kohdalla tämä arkinen työnkuva sisälsi muun muassa toimeentulotuen myöntämistä, asiakkaan sosiaalisen ja taloudellisen tilanteen kartoitusta, neuvontaa ja ohjausta erilaisten sosiaalietuuksien hakemisessa sekä tarpeen vaatiessa yhteydenpitoa ja yhteistyötä muiden viranomaisten kuten koulun, sairaalan tai työvoimatoimiston kanssa. Lapsiperheiden parissa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden rooliin kuului myös lastensuojelullisen työn tekeminen. Yksi haastateltavistani työskenteli ensivaiheen sosiaalitoimistossa, jossa sosiaalityöntekijän toimenkuva muodostui pääasiassa vain toimeentulotuen myöntämisestä. Kahdella haastateltavista oli asiakkanaan ainoastaan alle kolme vuotta Suomessa asuneita maahanmuuttajia ja pakolaisia. Pelkästään maahanmuuttajien parissa työskentelevien haastateltavieni toimenkuva erosi muiden sosiaalityöntekijöiden työskentelystä siten, että asiakastapaamisiin käytettävää aikaa oli enemmän. Perussosiaalityön toteuttamisen lisäksi heiltä kului paljon työaika suomalaisten yhteiskuntajärjestelmän toiminnan selittämiseen asiakkaille. Pakolaisten on mahdollista saada tällaista heille kohdennettua palvelua, joka helpottaa asettumista uuteen yhteiskuntaan kolmen ensimmäisen maassa oleskeluvuoden aikana, paluumuuttajilla oikeus kyseisiin palveluihin kestää vain puoli vuotta. Tämän jälkeen maahanmuuttajat siirtyvät perussosiaalityön asiakkaiksi kantaväestön joukkoon, mikäli tälle on tarvetta.

Haastateltavieni joukossa oli sekä lapsiperheiden että aikuisten ja lapsettomien pariskuntien kanssa työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä. Valtaosa työstä tehtiin toimistossa, jonne asiakkaat tulivat ajanvarauksella sosiaalityöntekijää tapaamaan. Lastensuojelutyössä asioita selvitettiin toisinaan myös kotikäynneillä, kun taas pelkästään aikuisten parissa työskentelevät tekivät kotikäyntejä harvemmin. Aikaa käytettäväksi asiakastapaamisiin sosiaalityöntekijöillä oli keskimäärin puolesta tunnista tuntiin. Verkostopalaverissa, lastensuojeluun liittyvissä tapaamisissa sekä hiljattain Suomeen saapuneiden maahanmuuttajien asiakaskäynneillä aikaa oli käytettävissä enemmän, yleensä noin puolisentoista tuntia. Lainsäädäntö muodosti keskeiset raamit

haastattemieni sosiaalityöntekijöiden toiminnalle, mutta työn luonteeseen kuului myös mahdollisuus käyttää jonkin verran tapauskohtaista harkintaa asiakkaan elämäntilanne huomioiden. Sosiaalityöntekijöiden toimenkuva oli sama riippumatta siitä, onko asiakkaana suomalaissyntyinen vai maahanmuuttaja-asiakas. Sekä kantaväestön että maahanmuuttajataustaisten parissa työskentelevillä sosiaalityöntekijöillä maahanmuuttaja-asiakkaita kävi keskimäärin muutama viikossa, joskin välillä heitä saattoi asioida enemmänkin ja toisina viikkoina ei puolestaan lainkaan.

6. Tutkimusmenetelmä

6.1 Tutkimusaineisto

Tutkimukseni aineistona käytän kymmentä sosiaalityöntekijän haastattelua, joista viisi on tutkimuksen aihepiiriä kartoittavia alustavia haastatteluita ja loput viisi tasa-arvon ympärille tiukemmin kohdennettuja tarkennettuja haastatteluja. Alustavan haastatteluaineiston keräsin marras- ja joulukuun kuluessa talvella 2002. Haastattelemistani viidestä sosiaalityöntekijästä yksi työskenteli tutkimuksen teon aikaan ulkomaalaistoimistossa, toinen ensivaiheen sosiaalitoimistossa ja loput kolme tavallisissa aluesosiaalitoimistoissa. Tarkennetut haastattelut suoritin puolestaan syys-marraskuun välisenä aikana syystalvella 2006 viidessä eri sosiaalitoimistossa. Mukana molemmilla haastattelukierroksilla oli sekä lapsiperheiden että lapsettomien pariskuntien ja yksinasuvien aikuisten kanssa työskenteleviä ja lisäksi yksi kokonaan maahanmuuttajatyöhön keskittynyt sosiaalityöntekijä.

Mielestäni on hyvä, että aineistossani on mukana toimintakäytännöiltään ja -periaatteiltaan erilaisia toimistoja sekä työnkuviltaan eroavia työntekijöitä. Erilaisissa toimintaympäristöissä tasa-arvokysymykset nousevat todennäköisesti esiin hieman eri painotuksin. Keskenään erilaisten toimistojen sosiaalityöntekijöiden haastattelu voikin tuoda tasa-arvon ja maahanmuuttajatyön suhteesta esiin useampia ulottuvuuksia, kuin ainoastaan yhden toimipisteen työntekijöiden kanssa keskustelu. Vain yhteen toimistoon keskittyminen ei olisi ollut mielekästä senkään vuoksi, että kaikkien haastattelujen suorittaminen samalla työpaikalla olisi rasittanut kohtuuttomasti yhden toimiston resursseja.

Haastattelin sosiaalityöntekijöitä heidän työaikansa puitteissa, ja sosiaalityöntekijän oma työhuone oli haastattelupaikkana kaikissa tapaamisissa. Tekemäni haastattelut olivat luonteeltaan puolistrukturoituja, ja niiden kesto vaihteli puolesta tunnista puoleentoista tuntiin. Haastattelut noudattivat tiettyä kaavaa, ja samat kysymykset toistuivat haastattelusta toiseen (ks. liitteet 1 ja 2). Aloitin haastattelut hieman kevyemmällä

kysymyksillä, jotka koskivat muun muassa toimiston yleisiä työkäytäntöjä ja maahanmuuttaja-asiakkaiden määrää. Taustatietojen selvityksen jälkeen siirryin varsinaisiin tutkimuskysymyksiin. Haastattelutilanteet eivät kuitenkaan olleet tiukasti sidottuja etukäteen laatimiini kysymyspohjiin, vaan toisinaan myös poikkesin kaavasta esittäen tarkentavia ja tilanteessa spontaanisti syntyneitä kysymyksiä.

Alustavia haastatteluja kerätessäni minulla oli aikomus keskittyä tutkimuksessani kotoutumisen pohdintaan. Sen vuoksi alustavissa haastatteluissa haastateltavat puhuvatkin tasa-arvon ohella paljon maahanmuuttajien parissa tehtävästä sosiaalityöstä yleensä, kotouttamistavoitteiden toteuttamisesta sekä työhön liittyvistä arvoriitidoista. Saatuaani aineistoni kerättyä ja käytyäni sitä useamman kerran lävitse tasa-arvo alkoi kuitenkin tuntua kotoutumista kiehtovammalta ja mielekkäämmältä tutkimusaiheelta. Haastattelut tehtyäni päätinkin aineistoni innostamana rakentaa tutkimukseni kotoutumisen ja arvoriititojen sijasta tasa-arvon ympärille, sillä alustavissa haastatteluissa sosiaalityöntekijät puhuivat tasa-arvosta varsin oivaltavasti ja monenlaisissa asiayhteyksissä. Vaikka tasa-arvo oli vain muutamassa kysymyksessä nimenomaisesti esillä, tuli se spontaanisti puheeksi mitä erilaisimmissa yhteyksissä läpi haastattelujen. Kaikissa haastatteluissa ei kuitenkaan järjestelmällisesti keskusteltu samoista tasa-arvoon liittyvistä asioista, vaan eri haastatteluissa tasa-arvosta puhuttiin erilaisten asioiden ympärillä.

Toisella haastattelukierroksella kyselin sosiaalityöntekijöiltä kohdennetummin nimenomaan yhdenvertaisuudesta, ja jokaisessa haastattelussa tasa-arvoa tarkasteltiin pääpiirteissään samanlaisissa asiayhteyksissä. Toisen kierroksen tarkennetuissa haastatteluissa kysymykset keskittyivät niiden yhdenvertaisuusteemojen ympärille, jotka ensimmäisellä haastattelukierroksella olivat nousseet esiin. Tarkennettujen haastattelujen kerääminen tuntui perustellulta, sillä sosiaalityön toimintaympäristössä oli alustavien haastattelujen teon jälkeen tapahtunut muutoksia. Tuoreen haastatteluaineiston avulla halusin selvittää, miten sosiaalityöntekijät tämänhetkisen tilanteen kokevat ja miten viimeaikaiset lainsäädännön uudistukset ja yhdenvertaisuutta edistävien toimenpiteiden lisääntyminen on näkynyt heidän työnsä arjessa.

Uskon haastatteluissa käsittelemieni aiheiden arkaluontoisuuden vaikuttaneen jonkin verran haastatteluilmapiiriin. Toisinaan tilanteissa oli aistittavissa tiettyä varautuneisuutta puhua tasa-arvoon ja ristiriitoihin liittyvistä teemoista. Aiheen arkaluonteisuuden lisäksi myös nauhurin läsnäolo saattoi tuoda haastattelutilanteeseen oman lisäjännitteensä. En kuitenkaan halua luoda liian synkkää kuvaa tekemistäni haastatteluista ja niiden aikana vallinneesta tunnelmasta. Valtaosa haastateltavistani suhtautui tutkimukseeni ennakkoluulottoman oloisesti, ja kertoi työstään ja näkemyksistään varsin avoimeen tyyliin. Näissä haastattelutilanteissa vallitsi miellyttävä henki, joka syntyi melkein itsestään ilman suurempia ponnisteluja. Toisissa haastatteluissa taasen vapautuneen ilmapiirin luominen oli jonkin verran työläämpää. Alkutunnelmiltaan kankeimmissakin haastatteluissa vuorovaikutus kuitenkin kehittyi keskustelun kuluessa myönteiseen suuntaan ja haastateltavien kerronta muuttui varauksettommaksi.

6.2 Metodi ja aineiston analyysitekniikat

Alustavan haastatteluaineiston keräämisen jälkeen ryhdyin litteroimistyöhön, eli purin nauhoittamani haastattelut kirjalliseen muotoon. Litteroituani tekstit ja käytyäni niitä useaan otteeseen lävitse havaitsin tasa-arvon olevan haastatteluissa läsnä mitä moninaisimmissa yhteyksissä. Saadakseni selkeämmän kuvan tasa-arvon eri ulottuvuuksista haastatteluissa lähdin listaamaan niitä teemoja, käsitteitä ja asioita, joihin tasa-arvo puheessa liitettiin. Aineiston erittelyvaiheessa tällaisia teemoja oli kymmeniä. Tämän jälkeen ryhmittelin sosiaalityöntekijöiden puhetta laajempiin kategorioihin, jotka pitivät sisällään useampia pienempiä teemoja. Kategorioita oli vielä tässä työskentelyvaiheessa useampia. Laadullisen tutkimuksen metodikirjallisuudessa avoimena koodauksena (open coding) tunnettu analyysimenetelmä muistuttaa hyvin läheisesti käyttämäni aineiston käsittelytapaa (Corbin & Strauss, 1990, 61-74).

Tutustuttuani perusteellisesti alustaviin haastatteluihin rakensin niissä esiintyvien teemojen ja kategorioiden pohjalta haastattelurungon tarkennettuja haastatteluja varten. Kun olin kerännyt ja litteroinut tarkennetut haastattelut, lähdin erittelemään niitä samaan

tapaan kuin olin tehnyt alustavia haastatteluitakin analysoidessani. Yhdistelin jo alustavien haastattelujen analysoinnissa hyödyntämiäni kategorioita laajemmiksi teemakokonaisuuksiksi, ja lopulta päädyin jäsentämään aineistoani kolmen isomman teeman kautta. Aineiston analyysissä käyttämäni teemakokonaisuudet muodostuivat kohtelun tasa-arvon, maahanmuuttajien välisen tasa-arvon sekä rakenteellisen tasa-arvon näkökulmista. Kyseinen ryhmittely osoittautui tarkoituksenmukaiseksi ja selkeäksi tavaksi jäsentää molempia aineistoja, ja olen käyttänyt sitä pohjana myös ryhmitellessäni aineistoni löydöksiä omiin lukuihinsa. Analyysilukuja kirjoittaessani tarkastelin molempien haastattelukierrosten aineistoja rinta rinnan ja peilasin niitä aiheesta löytyvään kirjallisuuteen. Oheisen taulukon avulla pyrin havainnollistamaan tutkimukseni etenemistä eri vaiheissaan ja käyttämieni menetelmien ja toimenpiteiden ajoittumista ¹.

---

¹ Taulukon rakenne on vapaasti mukailtu Sari Hammar-Suutarin (2006, 30) nelikenttäkaavion pohjalta, jota hän käytti havainnollistaessaan kaksiosaisen tutkimuksensa kulkua.

Tutkimuksen vaihe	Aineisto	Käytetyt menetelmät
<u>Taustoittava tutkimus</u> - tutkimusalueen kartoittaminen - kattavan kokonaiskuvan muodostaminen aihepiiristä - haastattelujen pohjalta tapahtunut tutkimusalueen rajaaminen tasa-arvon ympärille - rungon laatiminen tarkennettuja haastatteluja varten alustavista haastatteluista saadun tiedon avulla	- alustavat sosiaalityöntekijöiden haastattelut (5)	- aikaisempaan tutkimukseen tutustuminen - teemojen listaaminen, joihin tasa-arvo puheessa liitettiin - haastateltavien puheen ryhmittely kategorioihin
<u>Kohdennettu tutkimus</u> - keskittyminen esille nousseisiin yhdenvertaisuusteemoihin - tarkennettujen tutkimuskysymysten määrittäminen - tarkennettujen haastattelujen suorittaminen	- alustavat sosiaalityöntekijöiden haastattelut (5) - tarkennetut sosiaalityöntekijöiden haastattelut (5)	- haastatteluaineistojen tarkastelu rinta rinnan aikaisemman kirjallisuuden valossa - taustoittavassa tutkimuksessa syntyneiden kategorioiden yhdistely laajemmiksi teemakokonaisuuksiksi ja niiden käyttäminen aineiston jäsentämisen apuna

Taulukko 1. Kaavio tutkimuksen kulusta.

Haastattelujen sisältöä käsittelevissä luvuissa käytän analyysini tukena suoria lainauksia sosiaalityöntekijöiden puheesta. Tarkoitukseni on lisätä tutkimukseni läpinäkyvyyttä ja antaa lukijalle tuntuma siitä, mihin haastatteluaineiston pohjalta tekemäni päätelmät perustuvat. Suorien lainausten käyttöön minua kannusti myös laadullista tutkimusta käsittelevän metodikirjallisuus, jossa tutkimusselosteen rikastuttamista suorilla haastatteluotteilla pidetään hyvänä tapana lisätä tutkimuksen luotettavuutta (Hirsjärvi 2004, 217-218). Lainatessani haastateltujen sosiaalityöntekijöiden puhetta tulevissa luvuissa käytän *kursivoitua* kirjoitustyyliä ja erotan lainaukset muusta tekstistä omiksi sisennetyiksi kappaleikseen. Toisinaan esitän lyhyitä haastatteluotteita myös muun tekstin

seassa, jolloin katkelmat tunnistaa lainauksiksi ”*kursivoidusta kirjoitustyylistä ja lainausmerkeistä*”. Jättäessäni osan haastateltavan puheesta kirjoittamatta olen käyttänyt kahta viivaa – – merkitsemään poisjättöä. Näin olen toiminut ainoastaan tilanteissa, joissa tekstin lyhentäminen ei ole muuttanut puhekatkelman alkuperäistä merkitystä. Luettavuuden vuoksi olen myös toisinaan jonkin verran muokannut tutkimuksessa olevia haastatteluotteita esimerkiksi jättämällä pois niinkun ja tota -kaltaisia täytesanoja, änkytystä, sanojen toistamista sekä muminaa. Tällaisia siistimistoimenpiteitä en ole tekstiin erikseen merkinnyt. Hakasulkeita [ ] olen puolestaan käyttänyt selventäessäni mihin sosiaalityöntekijä esimerkiksi jollain pronomiinilla puheessaan viittaa. Olen numeroinut sekä sosiaalityöntekijöiden alustavat että tarkennetut haastattelut yhdestä viiteen, ja suoria lainauksia käyttäessäni olen liittänyt puhekatkelman perään tiedon mistä yksittäisestä haastattelusta kommentti on peräisin. Alustavien haastattelujen sosiaalityöntekijöiden puhetta lainatessani olen käyttänyt lainauksen perässä merkintää A(1-5) ja tarkennettujen haastatteluiden yhteydessä puolestaan merkintää T(1-5).

7 Tasa-arvoinen kohtelu asiakastyön arjessa

Seitsemännessä luvussa käsittelen yhdenvertaisuutta asiakkaan ja työntekijän välisessä suhteessa. Selvitän, mitä sosiaalityöntekijät tasa-arvoisella kohtelulla ymmärtävät ja missä määrin he pyrkivät huomioimaan monikulttuurisen asiakaskuntansa erityistarpeita työssään. Perehdyn lisäksi siihen, miten tasa-arvoisena sosiaalityöntekijät arvelevat maahanmuuttajien palvelunsa kokevan. Lopuksi pohdin lyhyesti asiakastilanteen taustalla vaikuttavia valtasuhteita, ja selvitän niin asiakkaan kuin työntekijänkin arvomaailmojen vaikutusta asiakassuhteeseen sosiaalityössä.

7.1 Tasa-arvoinen kohtelu asiakkaan yksilöllisenä kohtaamisena ja erityistarpeiden huomioimisena

Aineistoni haastatteluissa sosiaalityöntekijät määrittivät toistuvasti tasa-arvon merkittävän työssään pyrkimystä kaikkien asiakkaiden palveluun samalla tavoin. Kohtelun tasa-arvo vaikuttaakin olevan heille varsin keskeinen sosiaalityön toteuttamista ohjaava ideaali. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu sosiaalityöntekijöiden usein painottavan samanlaisen kohtelun tärkeyttä (Hammar-Suutari 2006; Koskimies 1998; Kouki & Pitkänen 1999, 56-57). Toisinaan sosiaalityöntekijöiden puhe samanlaisesta kohtelusta on nähty osoituksena siitä, että sosiaalitoimistojen toimintakäytännöt perustuvat osittain jo vanhentuneelle tavalle ymmärtää tasa-arvo. Muun muassa vantaalaisia sosiaalityöntekijöitä haastatellut Silka Koskimies (1998, 77-78) totesi suomalaisten sosiaalitoimistojen palvelukulttuurin olleen vielä 1990-luvun lopulla melko universalistinen eli asiakkaiden identtiselle kohtelulle perustuva. Samansuuntaisiin tuloksiin päätyi myös Sari Hammar-Suutari (2006, 68-69, 76) aivan viimeaikaisessa sosiaalityöntekijöiden työkäytäntöjä selvittäneessä tutkimuksessaan. Hän havaitsi virkamiesten keskuudessa halun tukeutua samanlaisen kohtelun vaatimukseen elävän yhä vahvana, vaikka poliittisten linjausten ja lainsäädännön tasolla tasa-arvo on alettu ymmärtää ennen kaikkea yhdenvertaisten mahdollisuuksien luomisena ja turvaamisena. Hammar-Suutari tosin havaitsi monien virkailijoiden käytännön työssään harjoittavan joustoa, vaikka he puheen tasolla yhdistivätkin tasa-arvon usein ensisijaisesti samanlaisen

kohtelun vaatimukseen. (emt., 11, 61, 68-69, 73.)

Vaikka haastattelemanani sosiaalityöntekijät painottivat samanlaisen kohtelun tärkeyttä kuten aikaisempienkin tutkimusten haastateltavat, oma aineistoni antaa kuitenkin edeltäviä tutkimuksia jonkin verran myönteisemmän kuvan sosiaalityöntekijöiden valmiuksista ja pyrkimyksistä vastata monikulttuurisen asiakaskuntansa tarpeisiin. Keräämistäni haastatteluista kävi nimittäin ilmi, etteivät sosiaalityöntekijät samanlaisesta kohtelusta puhuessaan tarkoittaneet sillä aivan samoja asioita, joita tutkimuskirjallisuudessa kohtelun tasa-arvoon monesti liitetään. Käsitteenä tasavertainen kohtelu voikin olla hieman harhaanjohtava, sillä arkipuheessa ja tutkimuskirjallisuudessa termi saa varsin erilaisia merkityksiä. Maahanmuuttajatyön kirjallisuudessa tasavertainen kohtelu liitetään usein asiakkaiden samanlaiseen kohteluun, jossa erityistarpeiden huomioimiselle ei ole juurikaan sijaa (ks. esim. Jaakkola 2005, 112-113; Kouki & Pitkänen 1999, 55-56; Parekh 2006, 242). Erään näkökulman aiheeseen tarjoaa Silka Koskimies (1998, 65-66, 77-78), joka rinnastaa yhdenvertaisen kohtelun assimilaatioon, etnisten seikkojen huomiotta jättämiseen ja työkäytäntöjen perustumiseen universaaleihin, kaikille yhteisiin sääntöihin. Koskimies näkeekin kohtelun tasa-arvon olevan hyvin lähellä niin sanottua kulttuurisokeutta. Haastattelemanani sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan kohtelun tasa-arvosta puhuessaan liittäneet käsitteeseen aivan samoja merkityksiä kuin Koskimies, ja antaisin aineistostani varsin vinoutuneen ja vääristyneen kuvan, jos luonnehtisin sosiaalityöntekijöiden näkökulmaa kulttuurisokeaksi.

Useat seikat voivat selittää sitä, miksi aineistoni antama kuva sosiaalityöntekijöiden tasa-arvokäsityksistä on myönteisempi kuin aikaisempien tutkimusten. Eräs mahdollinen selitys on se, että haastateltavikseni valikoituneet sosiaalityöntekijät olivat tavallista perehtyneempiä maahanmuuttajakysymyksiin. Haastateltavien rekrytointi tapahtui siten, että sosiaalitoimistojen johtavat työntekijät levittivät työpaikallaan tietoa tutkimuksestani, minkä jälkeen haastatteluun suostuvaiset sosiaalityöntekijät ottivat minuun yhteyttä².

---

² Haastatteluun halukkaista sosiaalityöntekijöistä ollessa pulaa jouduin muusta aineiston hankinnasta poiketen pyytämään yhdeltä sosiaalityöntekijältä haastatteluluvan ottamalla häneen suoraan yhteyttä ilman välittäviä tahoja.

Onkin mahdollista, että haastatteluluvan antaneet sosiaalityöntekijät olivat keskimääräistä kiinnostuneempia tutkimuksen aihepiiristä. Erot oman tutkimukseni ja 1990-luvulla tehtyjen tutkimusten johtopäätösten välillä voivat johtua myös siitä, että sosiaalitoimistojen toimintakulttuuri on 2000-luvulle tultaessa kehittynyt entistä pluralistisemmaksi asiakaskunnan ollessa yhä monikulttuurisempaa. Kolmas potentiaalinen, joskaan en osaa sanoa kuinka varteenotettava, tutkimustulosten eroja selittävä tekijä on se, että arkipuheen ja tutkimuskirjallisuuden erilaiset tavat ymmärtää samanlainen kohtelu ovat aikaisemmissa tutkimuksissa saattaneet vinouttaa jonkin verran tutkimustuloksia. Mikäli tutkija ja informantti käyttävät samoja termejä, mutta tarkoittavat niillä eri asioita, on virheellisten tulkintojen vaara suuri. Ellen olisi omassa tutkimuksessani esittänyt haastateltavilleni tarkentavia kysymyksiä siitä, mitä he samanlaisesta kohtelusta puhuessaan tarkoittavat ja miten se työssä käytännössä ilmenee, olisin myös itse tutkimuskirjallisuuden kohtelun tasa-arvon määritelmän sisäistäneenä saattanut tulkita sosiaalityöntekijöiden puhetta väärin ja pitää heidän tasa-arvokäsityksiään universalistisempina kuin olisi todellisuudessa aihetta.

Haastatteleman sosiaalityöntekijät eivät samanlaisesta kohtelusta puhuessaan viitanneet niinkään standardimaisesti tuotettuihin palveluihin kuten tutkimuskirjallisuudessa usein tehdään, vaan valtaosa heistä yhdisti kohtelun tasa-arvon ensisijaisesti kohtaamisen tasa-arvoisuuteen ja ihmisen kunnioittamiseen ihmisenä. Kohtelun tasa-arvo ei heille merkinnyt asiakkaiden tasapäistämistä ja mahduttamista samaan muottiin, vaan pikemminkin kunkin asiakkaan oikeutta saada tilanteensa arvioitavaksi yksilöllisesti ja oikeutta tulla kuunnelluksi ja ymmärretyksi omassa asiassaan. Haastatteleman sosiaalityöntekijät kertoivat huomioivansa työssään niin maahanmuuttajien kuin kantaväestöön kuuluvien asiakkaidensa erityistilanteita, ja lähes kaikki heistä pitivät sosiaalityöntekijän mahdollisuutta tilannekohtaiseen harkintaan tärkeänä osana tasapuolista kohtelua. Sosiaalityöntekijät myös tiedostivat maahanmuuttaja-asiakkaila olevan usein erityistarpeita, jollaisiin ei suomalaissyntyisten asiakkaiden parissa samassa määrin törmätä. Aineistossani samanlaisen kohtelun periaatetta ja asiakkaiden erityistilanteiden huomioimista ei pidettykään toistensa vastakohtina, vaan päinvastoin kunkin asiakkaan yksilöllisten tarpeiden huomioimisen nähtiin olevan jo itsessään tärkeää

tekijä tasapuolisessa kohtelussa.

Haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä lähes kukaan ei ollut perehtynyt yhdenvertaisuuslakiin. Ensimmäisen haastattelukierroksen suorittamisen aikoihin yhdenvertaisuuslakia ei tosin oltu vielä edes laadittu, mutta lain jo voimassa ollessa tehdyistä haastatteluista kyseisten säädösten vieraus sosiaalityöntekijöille tuli selvästi esiin. Saamani tutkimustulokset ovatkin varsin samansuuntaisia aikaisemman tutkimuksen kanssa, jossa on todettu virkamiesten tuntevan kyseistä lakia melko huonosti (Hammar-Suutari 2006, 69). Lain voimaantulo ei ollut myöskään vaikuttanut vuonna 2006 haastateltujen sosiaalityöntekijöiden työskentelytapaan tai muutenkaan ollut juuri näkynyt heidän toimistonsa arjessa. Yhdenvertaisuuslain sijaan useat sosiaalityöntekijät näkivät tasa-arvoisen kohtelun vaatimuksen sosiaalityössä nousevan ensisijaisesti työtä ohjaavista eettisistä ohjeista. Vaikka sosiaalityöntekijät eivät olleetkaan yhdenvertaisuuslakiin juuri tutustuneet, heidän tulkintansa tasa-arvosta oli pääpiirteissään hyvin lähellä lain henkeä myös ajankohtana, jolloin lakia ei vielä ollut olemassa. Lähes kaikki heistä painottivat puheessaan sitä, kuinka sosiaalityöntekijän tulisi huomioida eroavaisuudet asiakkaiden lähtökohdissa ja valmiuksissa hakea tietoa, jotta kaikilla sosiaalitoimistossa asioivilla olisi yhtäläiset mahdollisuudet hyödyntää palvelujärjestelmää ja edistää omaa elämänhallintaansa. Valtaosa sosiaalityöntekijöistä tuntuikin soveltavan työssään niin sanottua mahdollisuuksien tasa-arvoa ja tarvittaessa positiivista erityiskohtelua aivan kuten laissakin kannustetaan tekemään.

7.2 Maahanmuuttajien erityistarpeiden huomiointi käytännössä

Merkittävimpana erityishuomiota vaativana seikkana maahanmuuttajatyössä haastateltavani pitivät onnistuneeseen tiedon välitykseen panostamista. He kokivat tasapuolisen kohtelun työssään merkitsevän suurelta osin sitä, että asiakas, oli hän sitten maahanmuuttaja tai syntyperäinen suomalainen, ymmärtäisi mistä hänen asioissaan on kyse ja olisi tietoinen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Sosiaalityöntekijät myönsivät, ettei sosiaalitoimistossa selvitettävien asioiden ymmärtäminen ole helppoa aina suomalaisillekaan asiakkaille, mutta totesivat kommunikointiongelmien tulevan

korostetusti esiin maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa työskenneltäessä. Monet haastateltavistani kertoivat suomalaisen palvelu- ja yhteiskuntajärjestelmän tuntemuksen olevan maahanmuuttajilla usein kantaväestöä heikompa ja puutteellisen kielitaidon vaikeuttavan järjestelmän toiminnan ymmärtämistä vielä entisestään. Maahanmuuttajien erityiseen tiedon ja tuen tarpeeseen mainittiin monesti vaikuttavan myös heidän rajalliset mahdollisuutensa saada niin taloudellista kuin tiedollistakin apua omalta läheisverkostoltaan. Sosiaalisten suhteiden verkosto on usein maahanmuuttajalla etenkin ensimmäisinä Suomessa asumisen vuosina varsin suppea moneen suomalaiseen verrattuna, sillä useat henkilölle aikaisemmin tärkeistä ihmissuhteista ovat saattaneet katketa tai yhteydenpito läheisiin ainakin vähentyä Suomeen muuttamisen seurauksena. Tutkimukseeni osallistuneet sosiaalityöntekijät kokivatkin maahanmuuttajatyöstä paljon kirjoittaneen Annika Forsanderin (1994a, 57-58) tavoin, että maahanmuuttajatyössä sosiaalityöntekijältä monesti vaaditaan erityistä panostamista viestin perille saattamiseen, jotta tasapuolisuus todella toteutuisi. Haastateltavani olivat valmiita selittämään asioita useampaan otteeseen, ja esimerkiksi kielestä johtuviin väärinkäsityksiin suhtauduttiin ymmärtävästi. Asioiden kertaamisen ohella monet sosiaalityöntekijät pyrkivät välttämään väärinymmärryksiä käyttämällä puhuessaan selkosuomea ja ilmaisemalla asiat tavallista yksinkertaisemmin. Huomioon ottamisen ja joustamisen todettiin työssä ilmenevän myös esimerkiksi tavallista kärsivällisempänä ja pitkämielisempänä asennoitumisena maahanmuuttaja-asiakkaisiin.

Sosiaalityöntekijöiden kuvauksissa siitä, mitä maahanmuuttajien erityistilanteiden huomioon ottaminen tällä hetkellä sosiaalityön arjessa merkitsee, valtaosa puheenvuoroista liittyi asioiden perusteelliseen selvittämiseen asiakkaalle ja ymmärtämisvaikeuksien voittamiseen. Vaikka kaikki haastateltavat tiedostivat tiedonvälitystehtävän tärkeyden, monet myönsivät maahanmuuttajatyössä työntekijälle tulevan helposti kiusaus oikoa asioiden selvittämisessä eikä ehkä selittää asioita niin juurta jaksain ja moneen kertaan kuin asiakas ymmärtääkseen tarvitsisi. Sosiaalityöntekijät myös kertoivat, ettei maahanmuuttaja-asiakas saa välttämättä riittävää tietoa asioista silloinkaan, kun työntekijä on selittänyt hänelle kaiken perinpohjaisesti ja luullut asioiden tulleen ymmärretyksi. Myös maahanmuuttajatyötä käsittelevässä kirjallisuudessa on todettu

monikulttuurisessa asiakaskohtaamisessa olevan toisinaan ongelmana, ettei tarjottu informaatio tule ymmärretyksi toivotulla tavalla (Alitolppa-Niitamo ym. 2005, 86). Jotkut sosiaalityöntekijöistä kertoivat tämän ikävimmillään voivan johtaa siihen, että asiakkaalta jää tyystin jokin tieto saamatta työntekijän luullessa kaiken olevan selvää ja lisäselityksen tarpeetonta. Alan kirjoituksissa ilmiöstä on myös käytetty nimeä palveluharha (emt., 86). Eräs haastateltavistani totesi asioiden selittämisen vaikeudesta näin:

Jos ne [lähtökohdat] on hirveen erilaiset, niin ei voi edellyttääkään, et se ihminen ymmärtää asiat samalla lailla ja sitä enemmän täytyy kysyä, että miten sä nyt sen noin oikein ajattelet, et miten se voi niinku kääntyä. Vaikka omasta mielestä hirveen järkevästi jonkun asian selittää, niin ei ollenkaan ymmärrä, että kuinka se ihminen on sen ymmärtänyt. A4

Useat haastateltavat pitivät ihanteellisena, että sosiaalityöntekijällä olisi sekä aikaa että motivaatiota varmistella riittävästi, onko asiakas todella aidosti ymmärtänyt mistä on kyse. Monet haastateltavista tosin kokivat joskus varsin haasteellisena päästä selvyteen onko maahanmuuttaja-asiakas käsittänyt kaiken oikein myös sen vuoksi, että toisinaan jotkut asiakkaat saattavat teeskennellä ymmärrystä. Tämän sosiaalityöntekijät arvelivat johtuvan muun muassa asiakkaan entisen kotimaan käyttäytymistavoista tai pelosta leimautua tyhmäksi. Etenkin miesasiakkaiden koettiin olevan usein haluttomia paljastamaan, etteivät olleet ymmärtäneet jotakin. Myös Hammar-Suutarin tutkimuksessa Kelan viranomaisilla oli vastaavanlaisia kokemuksia kulttuurienvälisestä kommunikaatiosta ja haastateltavieni tavoin heidänkin mielestään viestin perille menon tarkastaminen on maahanmuuttajatyössä erityisen tärkeää (Hammar-Suutari 2006, 54).

Maahanmuuttajien erityistarpeista puhuttaessa sosiaalityöntekijät pitivät asiakkaidensa oikeutta tulkkipalveluihin lähes itsestäänselvytenä. Asioiden selvittämisen helpottamiseksi kaikki haastattelemani sosiaalityöntekijät olivat valmiita järjestämään asiakkailleen tarvittaessa tulkkipalveluita, vaikkakin monien mielestä kolme vuotta Suomessa oleskeltuaan maahanmuuttajan tulisi periaatteessa jo selviytyä suomen kielellä sosiaalitoimistossa asioidessaan. Osa haastateltavista olisi kuitenkin toivonut

maahanmuuttajille vielä tulkkipalvelun lisäksi mahdollisuutta saada tarvittaessa sosiaalipalveluista kertovaa materiaalia omalla äidinkielellään. Myös maahanmuuttajakirjallisuudessa omalla äidinkielellä saatavan materiaalin merkitystä on korostettu etenkin kotoutumisen alkuvaiheessa, ja eri kielille käännetyn tiedon vähäisyyttä on pidetty jopa eräänä rakenteellisen syrjinnän muotona. Suomalaisessa yhteiskunnassa kun julkisten palvelujen tuntemus on keskeinen edellytys onnistuneelle elämönhallinnalle, ja tiedonpuutteesta johtuvat huonot valinnat tai kokonaan valitsematta jättäminen voivat johtaa helposti syrjäytymiskehitykseen. (Alitolppa-Niitamo 2005, 47.)

Tulkkipalvelujen saatavuudesta ja laadusta sosiaalityöntekijöillä oli eriäviä kokemuksia, ja palveluissa vaikutti olevan niin alueellisia kuin työntekijöistäkin juontuvia eroja. Suurena tulkkien käyttöön liittyvänä pulmana valtaosa sosiaalityöntekijöistä piti ajan puutetta. Tulkatessa asioiden selvittämiseen kuluu vähintään kaksinkertainen aika, ja monilla haastateltavista oli kokemuksia siitä, ettei kaikkia tarpeellisia asioita aina ehditty käymään läpi tulkin ollessa läsnä. Vaikka sosiaalityöntekijät olisivatkin valmiita venyttämään asiakastapaamista hieman, ei tämä tulkeille usein ole mahdollista, sillä heiltä on tilattu palvelua vain tietyksi ajaksi ja heidän täytyy noudattaa omia aikataulujaan. Tämän puolestaan kerrottiin toisinaan voivan johtaa riittämättömään tiedon saantiin ja sitä kautta myöskin voivan heikentää maahanmuuttaja-asiakkaan oikeusturvaa kuten seuraava haastattelukatkelma osoittaa.

Kun ei oo mahdollista antaa sitä päätöstä [toimeentulotukipäätöstä] asiakkaan omalla äidinkielellä, että sitten se pitäis ehtiä tulkkaamaan. Mutta en mä oo varmaan ikinä ehtinyt esimerkiksi mitään oikaisuvaatimusohjetta tulkkaamaan sieltä viimeiseltä sivulta. T5

Myös vähemmistöasiantuntijat ovat olleet huolissaan vähemmistöasiakkaiden oikeusturvan puolesta tilanteissa, joissa julkista palvelua käyttävä henkilö ei ymmärrä riittävästi häntä koskevia päätöksiä (Hammar-Suutari 2006, 44). Tulkkeja käytettäessä puutteelliseen tiedonkulkuun vaikuttavat monen sosiaalityöntekijän mielestä aikapulan lisäksi toisinaan myös epätarkka tulkkaustyö, minkä vuoksi asiakkaan ei koettu aina

saavan riittävää tietoa häntä koskevista asioista. Tulkin sukupuolen, etnisen taustan ja aseman maahanmuuttajayhteisössä, käsiteltävien asioiden arkaluonteisuuden sekä henkilökemioiden todettiin puolestaan vaikuttavan siihen, miten luottamuksellinen ilmapiiri asiakastapaamiseen syntyy ja kuinka onnistuneesti asioiden käsittely ja tiedonvälitys sujuu. Useat sosiaalityöntekijöistä kertoivat olevansa valmiita mahdollisuuksien rajoissa vaihtamaan tulkkia, mikäli asiakas niin toivoo.

Niukat aikaresurssit nousivat haastatteluissa toistuvasti esiin muutoinkin kuin tulkkauspalveluun liittyen. Usein aikapula tuli puheeksi erityisesti tasa-arvon toteuttamista ja toteutumista vaikeuttavia seikkoja pohdittaessa. Maahanmuuttajien erityisasemaa olisikin monien haastateltavieni mielestä otettava huomioon tarjoamalla maahanmuuttajille tarvittaessa enemmän aikaa asioidensa hoitamiseen kuin työkäytännöt ja kiireinen työtahti tällä hetkellä sallivat. Maahanmuuttaja-asiakkaan todettiin tarvitsevan usein suomalaissyntyistä asiakasta enemmän aikaa, sillä vastaanotolla aikaa kuluu monesti tulkin kääntämistyön ohella perusasioiden selvittämiseen, väärinymmärrysten oikomiseen ja asioiden selittämiseen useampaan kertaan. Maahanmuuttajan asioidessa aikaa kerrottiin kuluvan lähes poikkeuksetta vastaavassa tilanteessa olevaa suomalaisasiakasta enemmän, vaikka tarvetta tulkille ei olisikaan. Sosiaalityöntekijöiden oli mahdollista varata tarpeen vaatiessa asiakkaalle hieman tavallista pidempi asiointiaika, mutta silti maahanmuuttajien erityiseen ajan tarpeeseen koettiin haastattelujen tekohetkellä kyttävän vastaamaan suhteellisen heikosti. Myös Hammar-Suutarin haastattelemat Kelan, työvoimatoimiston ja sosiaalitoimiston työntekijät toivoivat maahanmuuttajien parissa tehtävään työhön lisää aikaa, sillä kokivat asiakkaiden yksilölliset tarpeet huomioivan palvelun erityisen vaativaksi tilanteissa, joissa keskinäinen viestintä on muutoinkin haastavaa (Hammar-Suutari 2006, 74).

Monet haastateltavista kokivat monikulttuurisen sosiaalityön vaativan riittävien aikaresurssien lisäksi tekijältään tiettyä erityisosaamista, mitä kaikilla työntekijöillä ei välttämättä aina riittävästi ole. Eräänä ratkaisuna puutteellisen tietotaidon ongelmiin sosiaalityöntekijät mainitsivat sosiaalityöntekijöiden koulutuksen kehittämisen ja monikulttuurisuusopetukseen panostamisen nykyistä enemmän.

Tää on ihmisen kohtaamista siinä kuin kenen tahansa ihmisen kohtaamista, mutta silti se maahanmuuttajuus tekee siihen niin paljon sitä erilaista, että kyllä siihen sitä perehtymistä tarvitaan ilman muuta. T2

Myös maahanmuuttajatyötä käsittelevässä kirjallisuudessa on asiakkaan kulttuuritaustasta ja heille suunnatuista palveluista perillä olemista pidetty yhtenä maahanmuuttajien kanssa työskentelyn ammatillisista valmiuksista (Räty 2002, 8-9, 210). Työntekijän puutteellisiin tietoihin liittyviä ongelmatilanteita osa yleisissä sosiaalitoimistoissa työskentelevistä haastatelluista kertoi itse ratkaisevansa esimerkiksi konsultoimalla ulkomaalaistoimiston työntekijöitä tuntiessaan omat tietonsa tai taitonsa riittämättömiksi maahanmuuttajien kanssa toimiessaan. Maahanmuuttajuus voitaisiin monen sosiaalityöntekijän mielestä ottaa sosiaalipalveluissa huomioon myös siten, että heidän asioitaan hoitavilla työntekijöillä olisi hallussaan jonkinlaista monikulttuurista erityisosaamista tai ainakin motivaatiota ja resursseja perehtyä maahanmuuttajakysymyksiin. Maahanmuuttaja-asioihin perehtyneiden työntekijöiden, täsmätyöskentelyn ja monikulttuurisen erityisosaamisen tarvetta maahanmuuttajatyössä perusteltiin haastatteluissa muun muassa tasa-arvoon ja asiakkaan oikeuksiin vedoten.

On sekin tavallaan tasa-arvo ja sitä asiakkaan oikeuksien kunnioittamista, et olis semmonen joku perustieto ihmisten kulttuuritaustasta, että helpompihan aina on ymmärtää, mitä enempi tietää. A3

Eräs sosiaalityöntekijä heitti ilmaan jopa sellaisen ajatuksen, että maahanmuuttajat voisivat asioida täysin omassa toimistossaan. Valtaosa haastateltavista ei olisi kuitenkaan vienyt maahanmuuttajien erityistarpeiden huomioimista ja palvelujen eriyttämistä näin pitkälle. Pääsääntöisesti haastateltavat pitivät nykyisen järjestelmän rakennetta hyvänä siltä osin, että maahanmuuttajat kolme vuotta ulkomaalaistoimistossa asioituaan siirtyvät kaikille kansalaisille yhteisten palvelujen piiriin. Yleisissä palveluissa monet tosin toivoivat olevan nykyistä enemmän nimenomaan maahanmuuttajakysymyksiin erikoistuneita sekä maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä.

Vaikka erityisen huomioon ottamisen tarve oli sosiaalityöntekijöiden keskuudessa tiedostettu ja valtaosassa puheenvuoroista sitä pohdittiin varsin monipuolisesti, joillekin ensimmäisen haastattelukierroksen sosiaalityöntekijöistä näytti olevan jonkin verran epäselvää ja jäsentymätöntä, mitä huomioon ottaminen voisi käytännön tasolla merkitä. Tämä käy ilmi muun muassa seuraavasta puhekatkelmasta, joka on poimittu vuonna 2002 tehdystä haastattelusta.

Kaikilla pitäis olla ihan samat palvelut, mutta siinä täytyy ottaa huomioon se, että ihminen, joka ei osaa lukea eikä kirjoittaa edes omaa kieltään puhumattakaan suomen kieltä, ei pysty hoitamaan niitä asioita. Pitäis turvata jotenkin niiden oikeudet ja mahdollisuudet hoitaa niitä asioita, mut ihan samalla tavalla kaikki pitäis olla.

A1

Sosiaalityöntekijä näkee mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumisen tärkeänä tavoitteena ja katsoo sen edellyttävän, että maahanmuuttajuuteen liittyviä erityispiirteitä otettaisiin *jotenkin* huomioon. Hän ei kuitenkaan osaa sen tarkemmin määritellä, mitä tämä voisi käytännössä tarkoittaa. Tässä kyseisessä muusta aineistosta jokseenkin poikkeavassa haastattelussa tasa-arvoa ei myöskään liitetty niinkään asiakkaiden yksilölliseen kohtaamiseen vaan pikemminkin samanlaisten toimintaperiaatteiden soveltamiseen kaikkiin asiakkaisiin. Sosiaalityöntekijän melko universalistisen tavan ymmärtää tasa-arvo voidaan nähdä heijastavan vähemmistöpolitiikan selkiytymättömyyttä vielä 2000-luvun alussa. Suomessa oli tuolloin vielä osin pohtimatta mitä maahanmuuttajien tarpeiden huomioon ottaminen käytännössä tarkoittaa. (Ekholm & Forsander 1994, 111-112.) Yhdenvertaisuuslaki toi parannusta tilanteeseen ja virallisti linjan, joka mahdollistaa positiiviset edistämistoimet tilanteissa, joissa samanlaisen kohtelun periaatteesta tiukka kiinni pitäminen voisi johtaa tosiasialliseen eriarvoisuuteen (§6, §7). Haastateltavan vanhahtavia tasa-arvokäsityksiä tuskin kuitenkaan voidaan selittää kokonaan pelkästään yhdenvertaisuuslain puuttumisella, sillä muut haastateltavista ymmärsivät tasa-arvon siten kuin se lainsäädännössä tällä hetkellä käsitetään, vaikka eivät olleet yhdenvertaisuuslakiin tutustuneetkaan. Satu Hammar-Suutari (2006, 11) havaitsi omassa tutkimuksessaan, että

mitä epävarmempia virkailijat ovat taidoistaan ja valmiuksistaan kohdata erilaisia asiakkaita, sitä kapeammin he tulkitsivat lakeja, säädöksiä ja saamiaan toimintaohjeita. Itseluottamuksen ja kulttuurien välisen kompetenssin kasvaessa joustavuus soveltaa ohjeita tutkijan mukaan kuitenkin lisääntyä. On mahdollista, että nämä seikat selittävät myös omassa aineistossani havaittavia eroja sosiaalityöntekijöiden tavoissa ymmärtää tasapuolinen kohtelu. Aineistoni avulla en voi kuitenkaan osoittaa epävarmuuden vaikuttaneen haastateltavani näkemyksiin, sillä omassa tutkimuksessani en selvittänyt haastattelemani sosiaalityöntekijöiden itseluottamukseen liittyviä tekijöitä.

Edellä mainittua poikkeusta lukuun ottamatta sosiaalityöntekijöiden näkemykset tasa-arvosta olivat lähempänä pluralistista kuin universalistista ajattelutapaa. Sosiaalityöntekijät kertoivat haastatteluissa useita käytännön esimerkkejä siitä, miten olivat eri tavoin ottaneet maahanmuuttajuuteen liittyviä seikkoja huomioon omassa työssään ja esittivät myös parannusehdotuksia erityistarpeiden huomiointiin liittyen. Sosiaalityöntekijät korostivat jouston määrän riippuvan aina asiakkaan yksilöllisestä tilanteesta ja huomioon ottamisen muotojen vaihtelevan tapauskohtaisesti. Tärkeänä haastateltavat kokivat, ettei maahanmuuttajuutta liikaa korosteta asiakkaita erittelevänä tekijänä ja kaikkea selitetä kulttuurilla, sillä maahanmuuttajataustaisten ja kantaväestöön kuuluvien tarpeet ovat monessa suhteessa myös aivan samoja. Maahanmuuttajuuteen myönnettiin kuitenkin usein liittyvän myös erityisempiä tarpeita, joihin ei valtaväestön kanssa työskenneltäessä samassa määrin törmätä. Etenkin riittävät aikaresurssit, erityistiedon hallinta sekä tiedonkulkuun ja molemminpuoliseen ymmärtämiseen panostaminen olivat haastateltavistani sellaisia seikkoja, joiden huomioiminen on maahanmuuttajatyössä korostuneen tärkeää. Tasa-arvoisena kohteluna pidettiin ensisijaisesti sitä, että kaikki asiakkaat saisivat omaan yksilölliseen tilanteeseensa sopivaa palvelua.

7.3 Erityistilanteiden huomioinnin ja jouston rajat

Suomalainen ulkomaalaispolitiikka on viime vuosikymmeninä muuttunut yhä pluralistisemmaksi, mikä on merkinnyt mahdollisuuksien tasa-arvon asettamista

keskeiseksi yhteiskuntapolitiikan ja samalla myös sosiaalityön tavoitteeksi. Mahdollisuuksien tasa-arvon toteuttaminen käytännössä ei ole kuitenkaan aivan yksinkertaista, sillä usein se merkitsee tasapainoilua tiukasti tulkitun samanlaisen kohtelun periaatteen ja positiivisen erityiskohtelun välillä. (Hammar-Suutari 2006, 4-5; Kouki & Pitkänen 1999, 54-56.) Toimintaperiaatteiden yhteensovittamisen haastavuus käy ilmi myös sosiaalityöntekijöille tekemistäni haastatteluista. Aineistoni perusteella vaikuttaa siltä, että sosiaalityöntekijät näkevät niin tiukkuuden kuin joustonkin olevan sosiaalityön arjessa tarpeen, mutta liian pitkälle vietyinä tai harkitsemattomasti käytettynä kokevat molempien toimintaperiaatteiden voivan kääntyä yhdenvertaisuuden tavoitetta vastaan.

Molemmilla haastattelukierroksilla sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä sitä, että huomioon ottaminen tapahtuu yhteisen lainsäädännön puitteissa ja sen sallimissa rajoissa. Vaikka maahanmuuttajien erityistarpeet tiedostettiin, samalla haluttiin olla tarkkoja siinä, ettei huomioon ottamisessa ja erityiskohtelussa mentäisi liian pitkälle. Tutkimukseni tulokset käyvätkin pitkälti yhteen Koskimiehen (1998, 81-82) monikulttuurista sosiaalityötä käsitelleen tutkimuksen kanssa, jossa suomalaisten sosiaalityöntekijöiden havaittiin olevan valmiita ottamaan huomioon maahanmuuttajuuteen liittyviä erityispiirteitä ennen kaikkea työntekijän ja asiakkaan välisen vuorovaikutussuhteen tasolla. Joustamiseen normien tulkinnassa sosiaalityöntekijät suhtautuivat sen sijaan huomattavasti nihkeämmin. Lainsäädännön ohella haastateltavat kertoivat sosiaalityössä huomioon ottamista rajoittavan myös ulkoapäin määrittävät aika- ja työntekijäresurssit sekä yhteiskunnan palvelutarjonnan määrä ja laatu. Näihin asioihin palaan syvällisemmin palvelujärjestelmän tasa-arvoisuutta käsittelevässä luvussa.

Sosiaalityöntekijät korostivat, että Suomessa kaikkia tulisi koskea samat lait ja säädökset riippumatta siitä, onko henkilö kantaväestöön kuuluva vai maahanmuuttaja. Lainsäädännön tulkinnan suhteen sosiaalityöntekijöiden näkemyksistä heijastuikin tiukka samanlaisen kohtelun vaatimus. Sosiaalityöntekijöiden suhtautumistavassa on myös nähtävissä aritmeettisen tasa-arvon piirteitä siltä osin, että teoilla, ansioilla tai yksilöllisillä tekijöillä ei nähty olevan vaikutusta lakien soveltamiseen. Lakien sitovuus nostettiin esiin erityisen vahvasti lastensuojeluun liittyvistä kysymyksistä keskusteltaessa. Myös

pluralismin, monikulttuurisuuden ja kotoutumisen tiimoilta käydyissä keskusteluissa on tasa-arvon periaatteen rinnalla korostettu yhteisesti sovittujen pelisääntöjen ja Suomen lainsäädännön kunnioittamisen tärkeyttä (Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta 1997, 189-190; Rätty 2002, 46; Lepola 2000, 378-379; Pitkänen 1998b, 71-72). Haastatteluissa yhtäläisten normien tarvetta perusteltiin vetoamalla esimerkiksi yhteiskuntarauhan säilymiseen ja tasa-arvon toteutumiseen myös suomalaisasiakkaiden näkökulmasta. Vaikka sosiaalityöntekijöistä maahanmuuttajuuteen liittyviä seikkoja tulee sosiaalityössä ottaa huomioon, heistä työntekijä ei kuitenkaan saa antaa erityiskohtelua liian kevein perustein, vaan hänen tulee kyetä määrittelemään joustolle ja kulttuuristen seikkojen huomioimiselle myös rajat.

Ettei missään nimessä silti se [jousto] saa mennä överiks, että siinä mun mielestä täytyy koko ajan olla hirveen kriittinen. Koska sillä liialla auttamisella ja hyysäämisellä voidaan tehdä yhtä paljon hallaa kuin sillä, että ollaan liian tiukkoja. Että sen täytyy olla hyvin harkittua. T2

Aineistossani oli useita puheenvuoroja, joissa maahanmuuttaja-asiakkaiden todettiin joskus käyttävän taustaansa verukkeena saadakseen etuja ja palveluja enemmän kuin olisi oikeudenmukaista ja perusteltua. Tällaisissa tilanteissa rajoista kiinni pitäminen oli monen haastateltavan mielestä erityisen tärkeää, jotta yhdenvertaisuutta edistämään tarkoitettu positiivinen erityiskohtelu ei muuttuisi maahanmuuttajien suosimiseksi. Osa sosiaalityöntekijöistä arveli maahanmuuttajien harrastavan etuuksista tinkausta suomalaisasiakkaita enemmän johtuen suomalaisen palvelujärjestelmän vieraudesta heille. Tämän ohella joidenkin maahanmuuttaja-asiakkaiden kaupankäyntitaipumusta selitettiin heidän lähtömaansa kulttuurilla ja yhteiskunnan toimintatavalla.

Se johtuu näistä kulttuurieroista, että onko siellä opittu tämmöistä kaupankäyntiä enempi. A5

Tääl ei oo jouduttu onneks tietysti niin paljon käyttään kyynärpäitä ja lahjuksia ja vääreännöksiä. – – Et meidän on vaikee kohdata ihmisiä, joiden koko elämä

on ollu sitä, että he on joutunu tappelemaan aina kaikki asiat läpi ja nää suhteet ja raha ja lahjukset ja muut on ollu se, millä on päästy sitten eteenpäin.

A4

Säädösten liian hölläkätistä tulkitsemista ei nähty epäoikeudenmukaisena ainoastaan suomalaissyntyisten asiakkaiden kannalta, vaan sen nähtiin voivan koitua vahingolliseksi myös maahanmuuttajille itselleen. Liiallisen erityiskohtelun ja kaiken hyväksymisen kulttuurin nimissä pelättiin hidastavan maahanmuuttajan kotoutumista ja samalla korostavan eri kansallisuuksien välisiä eroja samankaltaisuuksien kustannuksella. Turhan pitkälle menevän ymmärtämisen arveltiin voivan johtaa myös siihen, että maahanmuuttajat jäävät ilman heille kuuluvia palveluita. Yhtenä esimerkkinä tästä eräs haastateltavistani mainitsi lastensuojelun palvelut, ja kertoi lastensuojeluilmoituksen teon maahanmuuttajaperheiden asioista saattavan viivästyä ympäristön katsoessa tilannetta läpi sormien ja selittäessä käytöstä kulttuurilla.

Liiallinen villasella painaminen johtaa siihen, että nää [maahanmuuttajat] ei saa niitä palveluita, mihin he ois ehkä oikeutettuja tarpeeksi ajoissa, että kuitenkin lastensuojelukin on palvelu ja se mitä me voidaan tarjota lastensuojelun avohuollon kautta. Et sit jos liikaa aatellaan, että nyt on ihan normaalia näiden kulttuurissa, niin silloinhan he on eriarvoisessa asemassa saamassa palveluita.

T5

Lakien ja säännösten päteminen kaikkiin asiakkaisiin samalla tavoin olikin sosiaalityöntekijöistä keskeinen tekijä tasapuolisessa kohtelussa niin maahanmuuttajien kuin syntyperäisten suomalaistenkin kannalta. Lakien kunnioittamisen lisäksi asiakkailta odotettiin myös tiettyjen vähemmän virallisten käyttäytymissääntöjen hallintaa. Useissa puheenvuoroissa painotettiin yhteisten pelisääntöjen tärkeyttä ja todettiin kaikilta edellytettävän sitoutumista joihinkin yleisinhimillisiin periaatteisiin. Sosiaalityöntekijät katsoivat, ettei heiltäkään voida vaatia kohtelun tasa-arvoa ja huomioon ottamista tilanteissa, joissa asiakas rikkoo perusinhimillisinä pidettyjä ihmisten kohtaamiseen liittyviä sääntöjä.

Sitä yrittää itse olla joustava ja kärsivällisesti tuoda sitä suomalaista palvelunäkemyksiä ja näitä normeja selittää ja selittää. Et kyllä sitä osaa olla silloin paljon kärsivällisempi, kun ymmärtää sen, et mistä se [asiakkaan käytös] johtuu. Mutta jos sen jotenkin itse totee, että no tää nyt vaan on röyhkeä niin kun kuka tahansa asiakas voi joskus olla röyhkeä ajaessaan omaa etuaan, niin ei sitä silloin sitten kauheesti käytä välttämättä aikaa semmoseen moneen kertaan selittämiseen ja perustelemiseen. A3

Eräs toinen sosiaalityöntekijä puolestaan kiteytti asian toteamalla, etteivät sosiaalityöntekijätkään repeydy joka suuntaan ja näki mahdottomaksi toteuttaa tasa-arvoa tilanteessa, jossa asiakas rikkoo yhteisiä sääntöjä (A5). Myös Hammar-Suutari (2006, 6-7) on todennut asiakaspalvelutilanteessa sekä asiakkaan että työntekijän vaikuttavan kohtaamisen onnistumiseen ja olevan vastuussa sen sujumisesta. Universaaleina kaikkia sitovina käyttäytymisnormeina omassa aineistossani mainittiin muun muassa toisten ihmisten kunnioittaminen, arvostaminen ja hyvä kohtelu. Yhdenvertainen kohtelu ei ainakaan aineistoni perusteella vaikuta olevan automaatio, jota pyritään kiihkeästi toteuttamaan tilanteessa kuin tilanteessa asiakkaan toiminnasta riippumatta. Kohtelun tasa-arvokin on ansaittava ja asiakkaan on omalla käytöksellään osoitettava olevansa yhdenvertaisen kohtelun arvoinen.

Vaikka harkinnan ja jouston rajojen määrittämisen sosiaalityössä koettiin olevan ajoittain haastavaa, sosiaalityöntekijöistä kukaan ei toivonut työn tueksi nykyistä tiukempaa ohjeistusta tai lainsäädäntöä erityistilanteiden huomioimiseen ja tapauskohtaiseen harkintaan liittyen. Yksilöllisten tilanteiden huomiointi nähtiin sosiaalityössä keskeisenä elementtinä, ja työntekijän harkintavallan supistamisen koettiinkin useissa haastateltavien puheenvuoroissa sotivan sosiaalityön luonnetta vastaan. Tästä kertoo myös seuraava aineistosta poimittu lainaus.

Ei mun mielestä tiukemmalla lainsäädännöllä siihen pysty vastaamaan, että elämä on joskus monimutkasta ja tulee kummallisia tilanteita ja hankalia. Ne

täytyy aina katsoo tilannekohtaisesti, että musta se on ihan hyvä näin. Sille elämän monimuotisuudelle voi antaa sen tilan, että ei kaikkee pysty millään säätelemään ja antaa valmiita vastauksia siihen, miten toimitaan missäkin tilanteessa. A3

Tutkimukseni tulokset poikkeavatkin hieman Hammar-Suutarin (2006, 69) tutkimuksen päätelmistä sen suhteen, miten myönteisesti maahanmuuttajatyötä tekevät virkailijat suhtautuvat monikulttuurista työtä koskeviin ohjeistuksiin ja nykylainsäädäntöön. Hammar-Suutarin haastattelemat Kelan, työvoimatoimiston ja sosiaalitoimiston virkailijat suhtautuivat yhdenvertaisuuslakiin melko myönteisesti, koska sen toivottiin määrittävän selkeämpiä pelisääntöjä, joihin viranomaistyössä voisi tukeutua erilaisia asiakkaita kohdatessa. Omassa aineistossani puolestaan vuosina 2002 ja 2006 haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä kukaan ei toivonut lisäohjeita sen suhteen miten joustavasti erilaisissa tilanteissa tulisi toimia. Vaikka yhdenvertaisuuslakiin suhtauduttiin myös tutkimukseeni haastateltujen sosiaalityöntekijöiden joukossa periaatteessa myönteisesti, sen ei koettu juurikaan vaikuttaneen sosiaalityön toteuttamiseen käytännön tasolla eikä laki siten herättänyt sosiaalityöntekijöissä myöskään kovin erityisiä mielipiteitä.

7.4 Maahanmuuttaja-asiakkaan kokemus palvelun tasa-arvoisuudesta

Todelliseen tasa-arvon toteutumiseen ei riitä, että työntekijä itse kokee kohtelevansa asiakkaitaan yhdenvertaisesti. Ihanteellisinta olisi, että myös asiakkaat voisivat tuntea tulleensa tasapuolisesti kohdelluiksi. Tässä osiossa selvitänkin, miten tasa-arvoisena sosiaalityöntekijät arvelevat maahanmuuttaja-asiakkaiden palvelunsa kokevan ja millaisten asioiden he ovat omassa työssään havainneet maahanmuuttajien luottamuksen voittamista helpottavan tai vaikeuttavan. Haluan painottaa, että työssäni tutkin ainoastaan sosiaalityöntekijöiden enkä heidän asiakkaidensa näkemyksiä aiheesta. Rajaus perustuu sille, että tutkimukseni tavoitteena on selvittää nimenomaan sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä tasa-arvosta, ja tätä tarkoitusta myös viranomaishaastatteluista koostuva aineistoni palvelee. Vaikka oman tutkimukseni puitteissa en maahanmuuttajia itseään ole haastatellutkaan, olisi tasa-arvon tarkastelu myös maahanmuuttajien näkökulmasta

tervetullutta, ja tarjoaa hedelmällisen aiheen jatkotutkimukselle.

Monet haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä totesivat maahanmuuttaja-asiakkaiden luottamuksen voittamisen olevan usein hyvin työlästä. Samalla haastateltavat kuitenkin painottivat, ettei luottamus pulaa voi yleistää koskemaan kaikkia maahanmuuttaja-asiakkaita, sillä osalla maahanmuuttajista ei ole sen heikompa luottamusta työntekijän toimiin kuin muillakaan asiakkailla. Tilanteissa, joissa erityistä epäluuloisuutta esiintyi, sosiaalityöntekijät arvelivat asiakkaan varautuneisuuden johtuvan usein suomalaisen palvelujärjestelmän ja sen toimintaperiaatteiden vieraudesta asiakkaalle. Haastateltavani olivatkin varsin samoilla linjoilla aiheesta kirjoittaneen Annika Forsanderin (1994a, 57-58) kanssa, joka on todennut asiakkaiden vakuuttamisen toiminnan tasapuolisuudesta voivan maahanmuuttajatyössä olla toisinaan haasteellista, sillä monilla maahanmuuttajilla suomalaisen hallintojärjestelmän tuntemus ja työntekijöiden tekemien päätösten perusteiden ymmärtäminen on puutteellista. Forsanderin tavoin hekin kokivat päätösten ja toimintamenetelmien perusteellisen selittämisen olevan maahanmuuttajatyössä hyvin läheisesti yhteydessä siihen, miten tasa-arvoiseksi asiakas kohtelun kokee.

Sillä selittämisellä se tasa-arvokysymys pysyy paremmalla mallilla, että moni on tyytyväinen sitten, kun selvittää, että nyt mun täytyy tehdä näin ja että miksi mä teen näin ja että näin tehdään kaikille ketkä täällä asioi. T5

Ilman tietoa järjestelmän toiminnasta ja itseään koskevien päätösten perusteista asiakkaan voi olla hyvin vaikea luottaa palvelun yhdenvertaisuuteen. Monet haastateltavistani peräänkuuluttivatkin nykyistä tehokkaampaa maahanmuuttajien kurssitusta, jonka puitteissa maahanmuuttajille selvitettäisiin suomalaisen yhteiskunnan toimintaa ja menettelytapoja rauhallisessa tahdissa, sillä sosiaalityössä tähän ei heidän kertomansa mukaan valitettavasti useinkaan ole riittävästi aikaa.

Mikäli maahanmuuttaja on entisessä kotimaassaan menettänyt luottamuksen viranomaisiin, saattavat myös nämä kielteiset kokemukset lisätä henkilön varautuneisuutta

suomalaista yhteiskuntajärjestelmää ja virkamiehistöä kohtaan (Peltola 2005, 69-71; Forsander 1994a, 57). Tekemissäni haastatteluisa sosiaalityöntekijät mainitsivat useampaan otteeseen maahanmuuttajien luottamuspuolan suomalaiseen järjestelmään, ja arvelivat sen johtuvan osittain juuri maahanmuuttajan Suomeen tuloa edeltävistä kokemuksista. Eräs sosiaalityöntekijöistä kiteytti asian seuraavasti:

Just toi tommonen luottamuspuola joskus kyl näkee ihan selvästi, ja siin tavallaan ymmärtää sen taustan, et siin on kysymys siitä, että he ei oo luotettavien viranomaisten kans välttämättä ollu koskaan tekemisissä. Ei se oo niin helppoo ajatella, että täällä Suomessa nää toimii lakien mukaan ja tääl on yhdenvertanen kohtelu maahanmuuttajilla ja suomalaisilla, et ei se oo niin selvää heille. A3

Huonojen viranomaiskokemusten ohella myös Suomessa rasismin kohteeksi joutumisen arveltiin toisinaan vaikeuttavan maahanmuuttajan luottamuksen voittamista. Tutkimuksissa ympäröivän yhteiskunnan suhtautumisen maahanmuuttajaan on havaittu vaikuttavan merkittävästi henkilön kotoutumisen onnistumiseen (Jasinskaja-Lahti & Perhoniemi 2006, 61, 78-79; Jasinskaja-Lahti ym. 2002, 137-138). Maahanmuuttajan kotoutumisasteen ja kiinnittymisen yhteiskuntaan nähtiin useissa tekemissäni haastatteluisa puolestaan olevan yhteydessä siihen, miten tasapuolisina hän sosiaalipalveluja pitää. Jos esimerkiksi maahanmuuttaja kokee jatkuvaa ulkopuolisuuden tunnetta tai pitkään jatkunut työnhaku ei kovasta yrittämisestä huolimatta tuota tuloksia, voi hänen luottamuksensa yhteiskunnan tasa-arvoisuuteen tämänkin takia olla koetuksella.

Monikulttuurisessa työssä asiakkaan vakuuttaminen kohtelun tasa-arvosta voi usein olla haasteellista senkin vuoksi, että maahanmuuttaja-asiakkaat saattavat vertailla työntekijöitä ja heidän tekemiään päätöksiä keskenään. Tällaisissa tilanteissa on tyypillistä, että asiakas kokee työntekijän kohdelleen jotakuta toista asiakasta paremmin. (Forsander 1994a, 58.) Monet haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä kertoivat tiedon muille asiakkaille myönnettyistä etuuksista ja palveluista leviävän todella tehokkaasti maahanmuuttajataustaisten asiakkaiden keskuudessa, ja oman tilanteen vertailun muihin

olevan hyvin yleistä. Esimerkiksi toimeentulotukipäätöksissä asiakkaan on usein vaikea ymmärtää, miksi hänen mielestään aivan samanlaisessa tilanteessa olevalle myönnetään tukea enemmän ja otetaan huomioon eri asioita kuin hänellä.

Useinhan meidän asiakkaat mittaa sitä [tasa-arvoa] rahassa, kun toimeentulotuki on kumminkin se meidän suurin työllistäjä. Että minkäs vuoksi hän sai ton verran vähemmän, kun toisella on ihan sama tilanne ja sillä huomioitiin ne ja nämä ja nuo. A5

Ratkaisuna ongelmaan aineistossani mainittiin sekä työntekijän kriittisyys että kyky perustella päätöksensä. Jotta asiakkaille välittyisi tunne tasapuolisesta kohtelusta, sosiaalityöntekijät pitivät erityisen tärkeänä, että sosiaalityöntekijän päätökset ja toimet ovat samassa linjassa keskenään ja perusteellisesti harkittuja. Sosiaalityöntekijän vaitiolovelvollisuuden muiden asiakkaiden asioista kerrottiin kuitenkin joskus vaikeuttavan päätösten perustelua ja puolueellisuussyytöksiin vastaamista.

Haastatteluissa mainittiin myös suomalaissyntyisten asiakkaiden toisinaan osoittavan epäluottamusta järjestelmää ja sen tasapuolisuutta kohtaan etenkin tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijän päätös ei ole heille mieluinen. Tällöin saatetaan helposti epäillä järjestelmän suosivan maahanmuuttajia kantaväestön kustannuksella. Maahanmuuttajien keskuudessa kerrottiin joskus ilmenevän vastaavanlaisia epäilyjä valtaväestön suuntaan, vaikkakin useimmiten maahanmuuttajien oltiin havaittu vertaavan saamaansa kohtelua nimenomaan muihin maahanmuuttaja-asiakkaisiin. Suomalaisiin suuntautuvien suosimisepäilyjen yhteydessä haastateltavat kertoivat asiakkaan pettymyksen ja tunteen epäoikeudenmukaisesta kohtelusta aiheutuvan usein epärealistisista odotuksista palvelun sisällöstä ja virheellisistä käsityksistä keskivertosuomalaisen elintasosta.

Vakuutettaessa maahanmuuttajia järjestelmän tasa-arvoisuudesta haastattelemani sosiaalityöntekijät pitivät keskustelua ja mahdollisten väärin kuvitelmien oikaisua ensiarvoisen tärkeänä. Tämän koettiin kuitenkin vaativan monesti enemmän aikaa kuin asiakkaalle oli mahdollista antaa. Monet sosiaalityöntekijät kertoivat asiakastilanteessa

vetoavansa lakeihin päätöksiään perustellessaan, jolloin asiakas tajuaa, ettei kyse ole työntekijän mielivallasta. Maahanmuuttajien luottamuksen voittamista arveltiin edistävän myös sen, jos heille annettaisiin jäljennöksiä Suomen lainsäädännöstä, jolloin heidän olisi helpompi uskoa, etteivät työntekijän mainitsevat säädökset ole itse keksittyjä. Toimivana oli koettu myös ulkopuolisen välitystehtävää hoitavan osapuolen läsnäolo asiakastilanteessa. Välittäjänä saattoi toimia esimerkiksi tulkki tai asiakkaan omasta kulttuurista tuleva ihminen, johon hän luottaa ja joka on jo sisäistänyt suomalaisen järjestelmän normeja.

7.5 Epätasa-arvoiset valtasuhteet ja henkilökohtaiset asenteet asiakastyön taustalla

Monikulttuurisesta työstä laadituissa kirjoituksissa usein painotetaan, että sosiaalialalla työntekijän ja asiakkaan välisessä suhteessa on kyse epätasa-arvoisesta valtasuhteesta. Epätasa-arvoisen suhteesta tekee se, että viranomaisella on valta vaikuttaa asiakkaan elämään. Maahanmuuttajatyötä tutkineet ovat todenneet vallankäyttöön liittyvien kysymysten olevan kärjistyneempiä maahanmuuttaja-asiakkaiden kuin syntyperäisten suomalaisten kanssa työskenneltäessä, ja työntekijän tietoisuus roolistaan vallankäyttäjänä ja suhteen epätasa-arvoisuudesta onkin alan ammattikirjallisuudessa esitetty eräänä tärkeimmistä monikulttuurisen työn kulmakivistä. Muun muassa asiakkaan puutteellisen tietopohjan ja kielitaidon, vieraaksi koetun toimintaympäristön sekä viranomaisiin kohdistuvan epäluottamuksen on havaittu erityisesti maahanmuuttajatyössä vaikuttavan siihen, että työntekijän rooli vallankäyttäjänä ja asiakkaan tuntema avuttomuus asiointitilanteessa toisinaan korostuvat. (Forsander 1994a, 55-57, 109; Rätty 2002, 221-222.) Vallankäyttöön liittyvät teemat nousivat spontaanisti keskusteluun myös joissakin keräämissäni haastatteluissa, vaikka en suoraan vallankäytöstä haastateltaviltani kysellytkään. Haastatteluissa, joissa aihe oli esillä, keskustelua työntekijän valta-asemasta käytiin lähinnä sukupuolten tasa-arvon ja sukupuoleen liitettävien erilaisten rooliodotusten tiimoilta.

Vaikka sosiaalityön asiakaskohtaamisessa on kyse epätasa-arvoisesta valtasuhteesta, on

suomalaiselle viranomaiskulttuurille tyypillistä, ettei työn taustalla vaikuttavia valta-asemia juurikaan korosteta pukeutumisella, käytöksellä tai puhetavalla. Tämä on ominaista myös muille tasa-arvoisuutta ihannoiville kulttuureille. Valtasuhteet ovat yhteiskunnassamme melko näkymättömiä, mikä saattaa hämmentää toisenlaisesta valtakulttuurista tulevaa maahanmuuttajaa. Selkeisiin auktoriteettisuhteisiin tottuneen henkilön voi olla vaikea suhtautua tasa-arvoisesti ja palveluhenkisesti käyttäytyvän työntekijän päätöksiin vakavasti. Mikäli asiakas ei ole tottunut mieltämään miehiä ja naisia keskenään samanarvoisina, voi hänen myös tämän vuoksi olla vaikeaa käsittää esimerkiksi nuoren naistyöntekijän valta-asemaa. (Räty 2002, 61-62.) Sosiaalityöntekijän ja maahanmuuttaja-asiakkaan erilaisten käsitysten sukupuolten tasa-arvoisuudesta onkin todettu asiakastilanteessa ajoittain johtavan rooliodotusten sekaannukseen (Forsander 1994b, 32-33). Näille väitteille löytyy tukea myös oman tutkimukseni haastatteluaineistosta. Eräs haastattelemani naistyöntekijä kertoi erilaisten sukupuolikäsitysten vaikutuksesta asiakastilanteeseen seuraavasti:

Tässä viranomaisena naisena sitten esimerkiksi vaikka jonkun arabimiehen kanssa käydä jotain tiukkaa keskustelua, niin kyllä se on monta kertaa vaikeeta. Ei he välttämättä pysty suhtautuun ihan vakavasti siihen, että joku nuori nainen nyt kertoo. Vallankäyttöähän kuitenkin tääkin tavallaan on. Se tässä nyt tietysti välittyy, että toi tossa tekee päätöksen mun asiasta ja se on kuitenkin vaan nainen.

A3

Monietnisen työn haasteisiin perehtynyt Annika Forsander (1994b, 32-33) on havainnut naisten suuren määrän sosiaali-, terveydenhuolto- ja palvelualoilla herättävän monissa maahanmuuttajamiehissä hämmennystä. Hän kertoo useista miehistä olevan vaikeaa asioida naisen kanssa tilanteessa, jossa he kokevat joutuvansa nöyrytykseen. Naistyöntekijöiden hän toteaa puolestaan tuntevan olonsa epäuskottavaksi sukupuolensa vuoksi. Samankaltaisia kokemuksia oli myös joillakin haastateltavistani, mutta kaikki tutkimukseeni osallistuneet sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan olleet työntekijän ja maahanmuuttaja-asiakkaan välisessä suhteessa sukupuolikäsityksistä juontuviin ongelmiin törmänneet. Huomionarvoista on myös se, että työntekijän sukupuolen

kerrottiin aiheuttavan toisinaan närää joissain suomalaisasiakkaissakin. Haastatteleman naistyöntekijät eivät myöskään olleet kokeneet sukupuoltaan ainoastaan haittana maahanmuuttajatyössä, vaan aineistossani naistyöntekijällä kerrottiin voivan joskus olla hyötyäkin sukupuolestaan esimerkiksi maahanmuuttajanaisten kanssa keskusteltaessa, sillä jotkut heistä miehen läsnäolo voi tehdä hyvin vaitonaisiksi.

Haastatteleman sosiaalityöntekijät näkivät sukupuolten välisen tasa-arvon ihanteesta kiinni pitämisen asiakassuhteessa tärkeänä, eivätkä olleet halukkaita huomioimaan asiakkaidensa mahdollisesti erilaisia käsityksiä naisen ja miehen asemasta sekä rooleista vaihtamalla työntekijää sukupuolen perusteella. Eräs haastateltavani kertoi kokemuksistaan, miten oli onnistunut työntekijää vaihtamatta ratkomaan tilanteita, joissa eriävät käsitykset sukupuolten tasa-arvosta olivat aiheuttaneet ongelmia sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä vuorovaikutussuhteessa. Miespuolisen työparin ottaminen mukaan ensimmäisiin asiakastapaamisiin oli hänestä varsin tehokas keino helpottaa tällaisissa tapauksissa asiakkaan kanssa työskentelyä, sillä oman työkokemuksensa kautta hän oli havainnut maahanmuuttajamiehelle voivan olla tärkeää saada toiselta mieheltä vahvistus naisen pätevydestä. Sosiaalityöntekijä totesi asiakkaan kanssa työskentelyn sujuvan usein jatkossa ilman mieskollegan läsnäoloakin, kunhan mies on kertaalleen vahvistanut naisen kertomien asioiden pitävän paikkansa. Vaikka sosiaalityöntekijän vaihtaminen sukupuolen perusteella ei saanutkaan aineistossani kannatusta, sosiaalityöntekijät kertoivat asiakkaan kuitenkin voivan toivomuksillaan usein vaikuttaa hänen asioissaan avustavan tulkin sukupuoleen. Jotkut haastateltavistani myös toivoivat maahanmuuttajien erilaisia sukupuolikäsityksiä voitavan ottaa nykyistä enemmän huomioon heille kohdennetuissa heti maahantuloa seuraavissa alkuvaiheen palveluissa. Sukupuolikäsitysten huomiointiin palvelutarjonnassa palaan uudelleen yhteiskuntarakenteiden tasa-arvoisuutta käsittelevässä luvussa.

Aikaisemmat elämäkokemukset ja käsitykset sukupuolten tasa-arvosta eivät vaikuta ainoastaan asiakkaan tapaan tulkita asioimistilannetta, vaan myös sosiaalityöntekijän havainnot ja toiminta riippuvat osaksi hänen henkilökohtaisista asenteistaan ja ajatusmalleistaan. Tasa-arvoisen kohtelun kannalta monet haastateltavat pitivätkin

tärkeänä työntekijän asennetta asiakastaan kohtaan. Vaikka haastatteluissa usein määriteltiin yhdenvertaisen kohtelun tarkoittavan kunkin asiakkaan yksilöllisen tilanteen ja tarvittaessa myös asiakkaan mahdolliseen maahanmuuttajuuteen liittyvien erityispiirteiden huomioon, samanaikaisesti haastateltavat kuitenkin pitivät keskeisenä yhdenvertaisen kohtelun osatekijänä, ettei maahanmuuttajuutta työssä liikaa korostettaisi. Haastateltavani olivatkin näkemyksineen hyvin samoilla linjoilla alan tutkijoiden kanssa, jotka ovat varoittaneet kulttuurierojen turhan painottamisen voivan johtaa ihmisten lokeroimiseen (ks. esim. Alitolppa-Niitamo 2005, 38-39; Rätty 2002, 213-214). Yhdenvertaisuuden toteutumisen kannalta ihanteellista monista sosiaalityöntekijöistä oli, ettei asiakasta nähdä pelkän maahanmuuttajuutensa kautta tietyn ryhmän edustajana vaan ensisijaisesti yksilönä. Vaikka aineistossani sosiaalityöntekijän ennakkoluulottomuutta pidettiin periaatteessa todella tärkeänä asiana, jotkut haastateltavieni puheenvuorot kuitenkin kertoivat stereotyyppisten luokittelujen silti vaikuttavan työntekijöiden työskentelyn taustalla.

Vietnamilaiset on aina sitä mieltä, että heillä on kaikki hyvin, he hymyilee kauniisti. Ja kurdit tai muut ei koskaan myönnä mitään, tai jos myöntää pitää sallittuna sitäkin. A1

Myös Sari Hammar-Suutari (2006, vii-viii, 70-71) havaitsi sosiaalialalla työskentelevien virkamiesten keskuudessa ennakkoluuloja ja stereotyyppistä ajattelua jonkin verran esiintyvän, vaikka virkamieskunnan suhtautuminen maahanmuuttajiin periaatteessa olikin melko myönteistä. Asiakkaiden luokittelu ei välttämättä johdukaan työntekijän maahanmuuttajakielteisyydestä, vaan tapahtuu usein virkailijan itse tiedostamatta, sillä yleistyksiä tekemällä ihminen pyrkii luontaisesti jäsentämään ja ymmärtämään häntä ympäröivää maailmaa. Monikulttuurista viranomaistyötä käsitelleessä tutkimuksessaan Hammar-Suutari totesi stereotyyppisen ajattelun tunnistamiseen ja lieventämiseen tähtäävälle työskentelylle olevan virkamiesten keskuudessa tarvetta. Ennakoasenteita maahanmuuttajia kohtaan omassakin aineistossani jonkin verran ilmeni, mutta osa haastateltavista oli myös itse tiedostanut ja pohtinut omaa suhtautumistaan vähemmistöryhmiin, kuten seuraavakin lainaus osoittaa.

Mitä enemmän tuntee jostain samasta kulttuurista tulevia, niin sitä enemmän huomaa ne persoonat. Mutta sitten jos on vain yhden perheen kanssa tekemisissä, joka tulee jostain tietystä maasta, niin sitten sitä pitää niitä kaikkia semmoisina. Että yleistää heti. T3

Tahattomien ennakkokäsitysten ja osin tiedostamattomastikin tehtyjen yleistysten ohella maahanmuuttajat saattavat kohdata viranomaisten taholta joskus myös avoimen kielteisiä asenteita. Pirkko Pitkäsen ja Satu Koukin (1999) viranomaisasenteita maahanmuuttajiin selvittäneestä tutkimuksesta käy ilmi, että sosiaalityöntekijöiden joukossa esiintyi melko ennakkoluuloisiakin asenteita vielä 1990-luvun lopulla. Minttu Rätty (2002, 115) on puolestaan todennut monen maahanmuuttajan kokevan yleistä kadun rasismia ikävämmäksi viranomaisten epätasa-arvoisen kohtelun, joka ilmenee haluttomuutena palvella ja ulkomaalaisen leimaamisena jo ennalta vaikeaksi asiakkaaksi. Vaikka tutkimukseeni osallistuneet sosiaalityöntekijät suhtautuivat haastattelujen perusteella niin maahanmuuttaja- kuin suomalaistaustaisiin asiakkaisiinsa pääosin hyvin myönteisesti, erään haastateltavani kommentit kertovat kuitenkin siitä, että sosiaalityössä maahanmuuttajat saattavat toisinaan todella saada hankalan asiakkaan leiman ennen kuin ovat edes tavanneet työntekijää. Haastatteleman sosiaalityöntekijä totesi muun muassa seuraavasti:

Meillä aina sanotaan Suomessa, et maassa maan tavalla, mut maahanmuuttajat ei ne tunne semmosta ajatusta ollenkaan. Niitten mielestä suomalaiset systeemit on hankalia, hirveitä, ne ei sovi niille ollenkaan. Ne haluaa korostaa omaa kulttuuriaan, omia tapojaan, ja se ristiriita [ristiriita maahanmuuttajien oman kulttuurin säilyttämisen ja suomalaiseen yhteiskuntaan sopeutumisen välillä] tulee joka vaiheessa esiin. Mä en tiedä onko mahdollista kotouttaa maahanmuuttajia niin, että... [muminaa] Ei niistä saa suomalaisia tekemälläkään. A1

Haastattelukatkelma tukee väitettä maahanmuuttaja-asiakkaan vaarasta leimaantua vaikeaksi asiakkaaksi. Lisäksi haastateltavan näkemys kotouttamisesta vaikuttaa olevan

lähempänä assimilaation ihanteita kuin nykyideologian mukaista kotoutumiskäsitystä, jossa huomiota kiinnitetään muun muassa maahanmuuttajien mahdollisuuteen ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan. Haastateltavan puheessa maahanmuuttajien oman kulttuurin ylläpitäminen näyttäytyy pikemminkin ongelmana kotoutumisen kannalta kuin yhtenä kotouttamistavoitteista, ja kotoutumisesta puhutaan "suomalaiseksi tekemisenä". Oma aineistoni ei kuitenkaan anna yhtä pessimististä kuvaa assimilaatioasenteiden yleisyydestä sosiaalityöntekijöiden keskuudessa kuin aikaisempi tutkimus (Koskimies 1998). Assimilaationäkökulman esiintyminen haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden puheessa oli pikemminkin poikkeus kuin sääntö, ja liiallinen keskittyminen haastatteluissa esiintyviin sulauttamisajatuksiin ja ennakkoluuloisiin asenteisiin ei tee oikeutta valtaosalle haastateltavistani, vaan antaa turhan yksipuolisen kuvan tutkimukseen osallistuneiden näkemyksistä. Vaikka huomattaviakin asenne-eroja haastateltavieni keskuudessa ilmeni, pääosin haastateltavat olivat puheissaan hyvin maahanmuuttajamyönteisiä ja heidän kannanottonsa melko samansuuntaisia pluralistisen toimintakulttuurin ihanteiden kanssa.

Erot asennoitumisessa maahanmuuttaja-asiakkaisiin eivät tulleet aineistossani esiin ainoastaan implisiittisesti haastateltavien mielipiteiden kautta, vaan toisinaan haastateltavat ottivat myös itse puheeksi työntekijöiden väliset yksilölliset erot niin asenteissa kuin työotteessakin, ja pohtivat niiden merkitystä tasa-arvon toteutumisen kannalta. Vaikka kaikkia sosiaalityöntekijöitä koskevatkin samat toimintaperiaatteet sekä lait ja ohjeistukset, vaikuttavat myös työntekijän persoona ja asenne työn lopputulokseen. Eräs haastateltavistani totesikin asiakkaan saaman palvelun laadun riippuvan osin nimenomaan siitä, kenen työntekijän palveltavaksi hän pääsee.

Kaikilla ei oo sitä motivaatioo perehtyy maahanmuuttokysymyksiin ja heidän erityistilanteisiinsa. Niin sit se voi joskus mennä sillä tavalla, että jos se työntekijä kellä sä satut asioimaan ei oo motivoitunut perehtymään niihin, niin silloin se palvelu voi olla huonompaa. T5

Osa työntekijöistä oli havainnut myös sosiaalitoimiston ulkopuolisten yhteistyökumppaneiden kanssa toimiessaan, että muissakin julkisissa virastoissa on

virkaileijoiden välillä eroja sekä työotteessa että siinä miten tiukasti säädöksiä asiakastyössä tulkitaan. Sosiaalityössä työntekijöiden välisten erojen nähtiin juontuvan osittain työntekijän mahdollisuudesta käyttää tilannekohtaista harkintaa. Muuan haastateltava totesi, ettei yksi työntekijä voi harkita kaikkien asiakkaiden tilanteita, jolloin sosiaalityöntekijöidenkin ollessa vain ihmisiä *"siinä onkin miettimistä, että kaikki tulisi tasapuolisesti kohdeltua. A5"* Sosiaalityöntekijät katsoivat kuitenkin yksilökohtaisen harkinnan kuuluvan sosiaalityön luonteeseen. Valtaosalla haastateltavistani oli hyvin myönteinen käsitys ammattikuntansa työetiikasta, asenteista ja pyrkimyksestä kohdella asiakkaitaan tasa-arvoisesti, eikä työntekijän harkintavallan supistamista tai nykyistä tiukempaa säätelyä koettu tarpeellisena saati työn tasa-arvoisuutta lisäävänä. Ellei sosiaalityötä haluta muuttaa joukoksi tiukasti standardoituja toimenpiteitä, yksilöllisten tilanteiden huomioon kääntöpuolena täytyneekin hyväksyä, ettei ihmisten parissa toimittaessa työn jälki voi olla kaikilla samanlainen.

8 Tasa-arvo maahanmuuttajien välisissä suhteissa

Maahanmuuttajista puhutaan usein yhtenäisenä ryhmänä sen tarkemmin ryhmän heterogeenisyyttä erittelemättä (Alitolppa-Niitamo 2005, 37-38). Omassakin tutkimuksessani viitataan usein yleisesti maahanmuuttajiin, mikä saattaa luoda virheellisen kuvan joukon sisäisestä yhtenäisyydestä. Välttääkseni maahanmuuttajatyön asiakkaiden liiallista pelkistämistä ja tehdäkseni oikeutta haastateltavieni lukuisille toteamuksille maahanmuuttajien eroavaisuuksista, haluan omistaa kokonaisen luvun maahanmuuttajien välisten lähtökohtaerojen ja ryhmän sisäisen heterogeenisyyden käsittelyyn. Samalla syvennyn tarkastelemaan yhdenvertaisuuskysymyksiä nimenomaan maahanmuuttajien keskinäisten suhteiden näkökulmasta. Mielestäni huomion kiinnittäminen maahanmuuttajien väliin eriarvoisuuksiin on aiheellista ja tarpeen, sillä usein maahanmuuttajien yhdenvertaisuutta tarkastellaan vain ja ainoastaan vähemmistön ja valtaväestön välisten suhteiden kautta. Tasa-arvon ymmärtäminen vähemmistö-valtaväestö-kysymyksiä laajemmin olisi kuitenkin äärimmäisen tärkeää, jottei suljettaisi silmiä maahanmuuttajien keskinäisiltä eriarvoisuuksilta, vähemmistön sisällä olevien erityisryhmien tarpeilta eikä myöskään syrjinnältä tai vastoinkäymisiltä, jota maahanmuuttaja saattaa kohdata jonkun muun seikan kuin hänen etnisen taustansa perusteella.

8.1 Maahanmuuttajat heterogeenisenä joukkona ja erot yksilöiden lähtökohdissa

Jotta nykyisen yhdenvertaisuuspolitiikan tavoitteena esitetty mahdollisuuksien tasa-arvo todella toteutuisi, edellyttää tämä, että niin sosiaalityössä kuin yhteiskunnan palvelurakenteissa yksilöiden erilaisiin lähtökohtiin kiinnitetään huomiota (vrt. esim. Salmenkangas 2005, 12; Pitkänen 1998b, 76). Asiakkaidensa erilaiset valmiudet huomioimalla sosiaalityöntekijä voi omassa työssään luoda edellytyksiä sille, että yksilöllä olisi heikommista lähtökohdistaan huolimatta edes jokseenkin yhtäläiset mahdollisuudet toimia yhteiskunnassa ja hallita omaa elämäänsä. Maahanmuuttajien keskuudessa lähtökohtien erot tulevat usein kärjistyneemmin esiin kuin samanlaisessa yhteiskunnassa varttuneiden valtaväestön jäsenten välillä, ja yksilöiden taustojen kirjavuuden vuoksi myös

mahdollisuuksien tasa-arvon edistäminen näyttäytyy maahanmuuttajatyössä erityisen haasteellisena. Haastattelemiini sosiaalityöntekijät luettelivat useita tekijöitä, joiden seurauksena maahanmuuttajien yksilölliset mahdollisuudet kotoutua ja hyödyntää heille tarjottuja palveluita vaihtelevat suuresti.

Vuonna 2005 Suomessa oli maahanmuuttajia yli 170 maasta, mikä osin selittää Suomeen ulkomailta muuttaneiden henkilöiden taustojen kirjavuutta ja ryhmän sisäistä monimuotoisuutta (Ulkomaalaiset... 2006, 8). Kulttuuritaustan haastateltavani olivat havainneet vaikuttavan maahanmuuttajan lähtökohtiin siten, että entisen kotimaan kulttuurin muistuttaessa läheisesti suomalaisia tapoja ja toimintakäytäntöjä maahanmuuttajan asettuminen maahan on usein paljon helpompaa kuin kulttuuristen erojen entisen ja nykyisen asuinmaan välillä ollessa suuria. Haastateltavat eivät kuitenkaan ylikorostaneet kulttuurin merkitystä maahanmuuttajien välisten lähtökohtaerojen selittäjänä. Joukon keskinäisiä eroja ei tulisikaan ymmärtää ainoastaan maahanmuuttajien lukuisista eri kansallisuuksista ja kulttuuritaustoista johtuvaksi, sillä sama lähtömaa ei automaattisesti tarkoita, että alueelta muuttaneilla henkilöillä olisi paljoakaan yhteistä keskenään (Alitolppa-Niitamo 2005, 38). Taustojen kirjo on maahanmuuttajien keskuudessa valtava, ja esimerkiksi Suomeen työn perässä muuttanut siirtolainen saattaa tuntea suurempaa hengenheimolaisuutta suomalaisen toimihenkilön kuin omasta maastaan kotoisin olevan luku- ja kirjoitustaidottoman pakolaisäidin kanssa.

Sosiaalityöntekijät totesivat koulutustasojen vaihtelevan maahanmuuttajien keskuudessa huomattavasti pitäen sisällään kaikkea mahdollista lukutaidottomista paimentolaisista aina yliopiston professoreihin. Haastateltavat kokivat henkilön edellytysten kotiutua häntä ympäröivään yhteiskuntaan riippuvan merkittävästi nimenomaan koulutuksesta, sillä suomalainen järjestelmä on hyvin pitkälti rakennettu oletukselle ihmisten luku- ja kirjoitustaidosta. Haastateltavat olivatkin erityisen huolissaan täysin kouluja käymättömien mahdollisuuksista selviytyä arjesta vahvasti byrokratiaan ja kirjalliseen viestintään perustuvassa suomalaisessa yhteiskunnassa. Luku- ja kirjoitustaidottomien maahanmuuttajien syrjäytymisriskiin on kiinnitetty huomiota myös Väestöliiton ja Työministeriön selvityksissä, joissa ryhmän on todettu tarvitsevan sekä erityistä tukea että

heidän tarpeisiinsa räätälöityä kurssitusta ja kielenopetusta enemmän kuin on tällä hetkellä tarjolla (Mikkonen 2005, 63-64; Etnisten suhteiden neuvottelukunta 2005, 16). Maahanmuuttajien oppimisvalmiuksien osa haastateltavista näki olevan yhteydessä koulutustason lisäksi myös henkilön äidinkieleen ja sen kirjoitusjärjestelmään, sillä suomen kielen omaksuminen oli havaittu helpommaksi jo kotimaassaan länsimaalaisten aakkosten käyttöön tottuneille. Maahanmuuttajille järjestettyjen kurssien ongelmana useat haastateltavat olivatkin kokeneet sen, ettei eri tahdilla eteneviä ryhmiä ollut tarjolla riittävästi.

Se ei kyllä oo ollut parasta mahdollista tää tarjonta. Sitä ei ensinnäkään ole ollut riittävästi, eikä sitä semmosta, se täytyis olla aika räätälöityä koulutusta, että olis erilaisia eritasosia eri tahdilla eteneviä ryhmiä - - Että se koulutus menis perille, niin meidän pitäis enemmän sitä pystyä eriyttään. A4

Sosiaalityöntekijöiden huoli saa tukea myös aiheen tiimoilta tehdyistä selvityksistä, joiden mukaan eritasoisten oppijoiden tarpeita ei riittävästi ole maahanmuuttajille kohdennetussa kurssitarjonnassa huomioitu. Maahanmuuttajien kirjavan taustan ja erilaisten valmiuksien noteeraaminen palveluja kehitettäessä olisi kuitenkin hyvin tärkeää, sillä liian tasapäistävän opetuksen on havaittu voivan hidastaa niin luku- ja kirjoitustaidottomien kuin korkeakoulutettujenkin maahanmuuttajien kotoutumista. (Mikkonen 2005, 64, 67; Etnisten suhteiden neuvottelukunta 2005, 17-18.)

Aineistossani myös ikä mainittiin koulutustaustan ohella keskeisenä maahanmuuttajien erilaisiin asemiin yhteiskunnassa vaikuttavana tekijänä. Työvuosiensa aikana monet sosiaalityöntekijöistä olivat havainneet nuorten maahanmuuttajien kotoutuvan suomalaiseen yhteiskuntaan todella nopeasti, kun taas aikuisiällä maahan muuttaneiden sopeutumisen uuteen ympäristöön he olivat todenneet käyvän usein huomattavasti työläämmiin ja hitaammin. Toimiessaan suomalaisessa koulumaailmassa maahanmuuttajalasten ja -nuorten kerrottiin samalla oppivan kielen, rakentavan ystävyysuhteita ja kiinnittyvän heitä ympäröivään yhteiskuntaan. Työelämän ulkopuolella olevilla aikuisilla maahanmuuttajilla puolestaan vastaavanlaisten

luonnollisten kontaktien kantaväestöön mainittiin olevan huomattavasti vähäisempiä, jolloin kielen ja toimintakäytäntöjen oppimiseen ei heidän jokapäiväisessä elämässään juurikaan tarjoudu mahdollisuuksia. Myös työelämään pääsyn todettiin iäkkäämmillä maahanmuuttajilla olevan huomattavasti nuorempia vaikeampaa.

Nää henkilöt ketkä on iäkkäitä yli viisikymppisiä asiakkaita, ne joskus käyvät kielikursseilla ja työvoimatoimistojen järjestämällä työelämän valmennuskursseilla, mutta aika usein heillä ei ole mahdollisuutta saada työtä. Kielitaito on vaikea siinä oppia ja muutenkin päästä kiinni työelämään. Nää nuoret, joilla kielitaito on ihan erinomainen jos tulevat lapsina - - ne ihan samalla tavalla ovat kuin suomalaiset nuoretkin, että jos pääsevät koulutukseen tai työelämään tai muuhun, niin sitten ne poistuvat meidän asiakaskunnasta. T4

Myös maahanmuuttajaperheitä käsittelevässä tutkimuksessa on tehty samansuuntaisia havaintoja iän vaikutuksesta maahanmuuttajan yhteiskuntaan sopeutumiseen. Sosiaalisten kontaktien vähäisyyden lisäksi iäkkäiden maahanmuuttajien kotoutumista on todettu vaikeuttavan se, että ihmisen kyky ja motivaatio omaksua uutta usein iän myötä heikentyy. (Alitolppa-Niitamo 2005, 45-46.) Oman aineistoni perusteella ikä ei kuitenkaan vaikuta maahanmuuttajan kotiutumismahdollisuuksiin ainoastaan yksilön henkilökohtaisten kykyjen ja sosiaalisen verkoston muodossa, vaan ikä on suoraan yhteydessä myös henkilön asemaan palvelujen käyttäjänä. Keski-ikäisten tai keski-iän jo ohittaneiden suomalaisten tavoin myös iäkäs maahanmuuttaja saattaa kokea syrjintää ikänsä perusteella. Iän vaikutus maahanmuuttajan mahdollisuuksiin saada palveluja tuli aineistossa esiin muun muassa konkreettisenä esimerkkinä työvoimaviranomaisten suhtautumisesta keski-ikäiseen maahanmuuttajataustaiseen naiseen.

Tää keski-ikäinen nainen oli hakenu kuudelle eri kielikurssille oppimaan suomea ja se oli kaikista niistä hylätty, ja sille oli sitten vaan sanottu, että ei ole tilaa ja kun hän on sit jo niin vanhakin, et ei hän tule koskaan pääsemään kielikurssille työvoiman kautta. A3

Sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa ilmaistiin huolta erityisesti hyvin iäkkäiden maahanmuuttajien mahdollisuuksista tulla tarpeineen riittävästi huomioituksi suomalaisessa palvelujärjestelmässä. Myös maahanmuuttajatyöstä tehdyissä tutkimuksissa iäkkäät maahanmuuttajat on nostettu esiin eräänlaisena väliinputoajaryhmänä, jonka palveluissa olisi parantamisen varaa ja jolle tulisi tarjota kohdennettuja palveluja vielä nykyistä huomattavasti enemmän (Mikkonen 2005, 63).

Aineistossani maahanmuuttajien mahdollisuuksien suomalaisessa palvelujärjestelmässä ja yhteiskunnassa nähtiin vaihtelevan paljon myös muuton taustalla olevista tekijöistä riippuen. Maahan tulon syyt vaikuttavat paljon maahanmuuttajien lähtökohtiin rakentaa elämänsä uudessa ympäristössä, eikä siten ole lainkaan yhdentekevää maahanmuuttajan elämäntilanteen kannalta, onko hän muuttanut Suomeen työn tai opiskelun takia, paluumuuttajana, aviopuolison perässä vai pakolaisena (Räty 2002, 30-34). Esimerkiksi omasta halustaan työpaikan vuoksi muuttaneella on huomattavasti paremmat menestymisen edellytykset kuin henkilöllä, joka on muuttanut pakon sanelemana vastoin tahtoaan ilman minkäänlaista perehtymistä tulevaan asuinmaahansa. Mikäli henkilö on ennen muuttoaan tai muuttomatkan aikana joutunut kohtaamaan traumatisoivia kokemuksia, voi niillä olla pitkäaikaisia seurauksia henkilön terveydelle, elämänhallinnalle ja hyvinvoinnille myös Suomessa.

Että aika eriarvosessa asemassa on, että se ikä vaikuttaa ja koulutustaso ja sit tietty se, että jos on itse hakeutunut tänne niin ei oo varmaan menneisytydessä mitään traumoja tai muuta, mutta jos on paennut sieltä kotimaastaan ja saattaa olla tosi pitkä se matka ja mitä siinä on tapahtunut. Jollain voi olla jotain kidutuskokemuksia ja muuta, niin niiden käsitteleminen, ja monelle tulee jossain vaiheessa se masennus. T5

Mielenterveysongelmien ja masennuksen ohella traumataustaisille henkilöille on tyypillistä, että myös uuden tiedon vastaanottaminen ja keskittyminen voivat tuottaa heille vaikeuksia. Haastateltavieni kommentit traumoja kokeneiden asiakkaidensa ongelmista saivat vahvistusta myös maahanmuuttajien kotoutumista käsitelleestä selvityksestä, jossa

ryhmän kotoutumisongelmat ja syrjäytymisvaara nähdään ilmeisenä. (Mikkonen 2005, 64.) Henkiseen pahoinvoinnin lisäksi epävakasta oloista lähteneiden ongelmana aineistossani mainittiin heidän arkielämäänsä hankaloittava henkilökohtaisten dokumenttien puute. Esimerkiksi passittomien maahanmuuttajien kerrottiin toisinaan kohtaavan vaikeuksia raha-asioita hoitaessaan, sillä osa pankeista on varsin vastentahtoisia avaamaan tilejä henkilöille, joiden henkilöllisyyttä ei ole varmennettu.

Myös maahanmuuton syiden perusteella määrittävällä maahanmuuttajastatuksella on haastateltavieni kertoman perusteella hyvin suuri merkitys sille, missä määrin maahanmuuttaja pystyy hyödyntämään yhteiskunnan palveluja ja toimimaan sen täysivaltaisena jäsenenä. Aineistossani maahanmuuttajastatuksen merkitys henkilön asemaan Suomessa oli esillä muun muassa puheena puolisona maahan tulleiden sekä tilapäisellä oleskeluluvalla Suomessa asuvien rajallisista mahdollisuuksista saada palveluja. Osa haastateltavistani näki aviopuolionsa luokse Suomeen saapuneiden maahanmuuttajien kotoutumispalveluissa kehittämistarpeita. Myös Väestöliiton selvityksessä haastatellut maahanmuuttajatyön ammattilaiset olivat havainneet Suomeen avioliiton kautta muuttaneiden tilanteessa epäkohtia, sillä suomalaisen kanssa naimisiin menevät eivät ole yleensä oikeutettuja kotoutumissuunnitelmaan ja -tukeen (Mikkonen 2005, 65). Tilapäisen alle vuoden oleskeluluvan omaavien tilanteen kerrottiin puolestaan olevan erityisen ongelmallinen siinä mielessä, ettei Kela suostu ottamaan heitä vakuutetuikseen eikä myöskään työvoima tarjoa heille kurssipalveluja. Jatkuva epävarmuus tulevaisuudesta on lisäksi henkisesti hyvin raskasta ja vaikuttaa henkilön motivaatioon opiskella kieltä ja suunnitella elämäänsä eteenpäin. Haastattelemani ulkomaalaistoimiston työntekijä totesi tilapäisistä oleskeluluvista seuraavasti:

Me ollaan purnattu täällä hirveesti, et ihmisille annetaan semmosia oleskelulupia Suomeen, joilla heillä ei oo tiettyjä oikeuksia. - - Ihmiset tulee aika tyhjän päälle tänne, et se ei oo kenenkään etu. Että oltais sit mieluummin myöntämättä koko lupa, kun myönnetään semmonen lupa, et ihminen jää roikkuun kaikkien palveluitten väliin. A4

Myös Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu on kiinnittänyt huomiota Suomessa tilapäisellä oleskeluluvalla asuvien epäedulliseen asemaan. Ihmisoikeusvaltuutettu on vedonnut Suomea myöntämään tilapäisiä oleskelulupia vain rajoitetusti, sillä kyseinen lupa vaikuttaa kielteisesti maahanmuuttajan mahdollisuuksiin tehdä työtä, käyttää terveys- ja sosiaalipalveluja sekä saada perheensä yhdistettyä. (Office of the Commissioner of Human Rights 29.3.2006, 12-13).

Kulttuurista, koulutus, ikä, maahanmuuton syy ja maahanmuuttajastatus olivat vain eräitä tekijöitä, joiden sosiaalityöntekijät mainitsivat vaikuttavan maahanmuuttajien keskenään erilaisiin lähtökohtiin suomalaisessa yhteiskunnassa. Osa lähtökohtaeroja selittävästä seikoista oli selkeästi yhteydessä henkilön maahanmuuttotaustaan, mutta monet niistä olivat myös sellaisia, jotka vaikuttavat kenen tahansa suomalaisen elämäntilanteeseen ja asemaan yhteiskunnassa. Tällaisina tekijöinä sosiaalityöntekijät mainitsivat muun muassa henkilön persoonan, motivaation, perhetilanteen, terveydentilan, talouden sekä työllisyystilanteen. Kulttuurilla ja maahanmuuttajataustalla ei tulekaan selittää kaikkia maahanmuuttajan mahdollisesti kohtaamia sosiaalisia ongelmia, sillä tällöin voi syntyä virheellinen kuva vähemmistöistä yksipuolisesti vastuullisina omaan epätasa-arvoiseen asemaansa (Alitolppa-Niitamo & Söderling 2005, 9).

Vaikka olen pitäytynyt tarkastelemaan lähtökohtaeroja vain maahanmuuttajaryhmän sisällä, en pyri kiistämään, etteivätkö monet syrjäytymisriskit olisi yhteisiä sekä valtaväestön että vähemmistöjen edustajille ja yksilöiden henkilökohtaisissa valmiuksissa olisi eroja niin kantaväestön sisällä kuin valtaväestön ja vähemmistöjen edustajienkin välillä. Olen edellä kiinnittänyt huomiota lähtökohtoihin nimenomaan maahanmuuttajien keskuudessa, sillä olen halunnut tehdä näkyväksi sosiaalityöntekijöiden haastatteluissaan korostamaa ryhmän sisäistä heterogeenisyyttä ja heidän mainitsemiaan erityistarpeita vähemmistön sisällä. Luvun tarkoituksena ei ole tyhjentävästi kuvata maahanmuuttajien lähtökohtien kirjavuutta vaan lähinnä antaa aineistoni kautta raapaisu ryhmän sisäisestä monimuotoisuudesta. Erot maahanmuuttaja-asiakkaiden lähtötilanteissa vaikuttavat merkittävästi heidän kanssaan tehtävään sosiaalityöhön ja heidän edellytyksiinsä elää täysipainoista elämää suomalaisessa yhteiskunnassa.

Sosiaalityöntekijältä vaaditaan herkkyyttä havaita erityistarpeita vähemmistöjen sisällä, jotta hän voisi kompensoida heikommassa asemassa olevien tilanteita erityistä tukea ja ohjausta tarjoamalla ja siten edistää mahdollisuuksien tasa-arvoa työssään. Maahanmuuttajien yhdenvertaisuudesta keskusteltaessa ryhmän sisäinen heterogeenisyys ja erityistarpeet jäävät valitettavan usein taka-alalle huomion kiinnittyessä lähes yksinomaan valtaväestön ja maahanmuuttajien välisiin suhteisiin. Näihin seikkoihin olisi kuitenkin tärkeää kiinnittää huomiota yhteiskunnassa laajemminkin. Esimerkiksi tehtäessä linjauksia palvelutarjonnan muodoista ja määrästä olisi maahanmuuttajien moninaiset taustat huomioitava, sillä kuten haastateltavieni kommentteistakin kävi ilmi, sosiaalityöntekijöiden keinot edistää mahdollisuuksien tasa-arvoa ovat varsin rajalliset, ellei syrjäytymisvaarassa olevien ryhmien tarpeita ole riittävästi pantu merkille palvelutuotannossa.

8.2 Tasa-arvo perheen ja oman ryhmän sisällä

Puhuttaessa maahanmuuttajista ja yhdenvertaisuudesta samassa yhteydessä on hyvin todennäköistä, että kuulija arvelee lähes automaattisesti kyseen olevan valtaväestön suhtautumisesta vähemmistöön. Syrjintää ja alistavia suhteita esiintyy kuitenkin yhtä lailla myös vähemmistöryhmien sisällä. Maahan muuttaneet henkilöt ovat saattaneet jo kotimaassaan olla hyvin eriarvoisissa asemassa, ja Suomeen muutettaessa maahanmuuttajien keskinäinen suhtautuminen toisiinsa ei välttämättä muutu, vaikka heitä ympäröivässä yhteiskunnassa yhdenvertaisuutta kuinka ihannoitaisiinkin. Etenkään pakolaisten lähtömaissa ei yleensä ole tasa-arvoon liittyviä perinteitä tai sitä koskevia lakeja, ja heidän asettuessaan Suomeen asumaan uusien tasa-arvoon liittyvien arvojen ja normien omaksuminen voi viedä kauan aikaa (Ekholm ym. 2005, 114). Maahanmuuttajien keskuudessa esiintyvän syrjinnän syinä sosiaalityöntekijät mainitsivat muun muassa käsitykset tiettyjä ryhmiä edustavien eriarvoisesta asemasta. Teoreettisesta näkökulmasta tällaisissa tapauksissa on kyse ihmisten eriarvoisuudelle perustuvasta geometrisesta tasa-arvosta. Kun kaikkia ihmisiä ei pidetä lähtökohtaisesti samanarvoisina, voidaan syrjivää kohtelua pitää oikeutettuna. (Pitkänen 1998b, 73-76.) Tällaisesta tilanteesta kertoo myös seuraava sosiaalityöntekijän kokemus.

Vaikka täällä lähdetään siitä, että maahanmuuttajat keskenään on tasa-arvosia, niin silti heidän keskellään se ei välttämättä toimi niin. Että mulla on ollut yks sellanen asiakaskokemus, missä tietyn kansallisuuden maahanmuuttajayhteisö täysin sulki yhden perheen ulkopuolelle, ja sen maahanmuuttajaperheen tilanne siinä melko pienessä kaupungissa kävi sietämättömäksi, koska tää heidän oma yhteisö, mikä oli kuitenkin heille se lähin missä heillä niitä tuttavvia oli ollut, niin syrji heitä täysin ja haukku perhettä ja lapset ei saanu leikkiä keskenään ja muuta tämmöistä. - - Että siihen oli tosi vaikee keksiä mitään puuttumiskeinoa, että ois pystynyt sitä heidän välistä tasa-arvoa parantamaan, koska ne ajattelumallit tuli niin kaukaa sieltä kotimaasta. He oli eri heimoista ja heimot on eriarvosia, et he oli sitä alinta palvelijaheimoa siellä kotimaassaan, niin se ei täällä sen maahanmuuttajayhteisön keskellä muuttunut se ajatus. T5

Osa haastateltavistani oli työssään kohdannut tilanteita, joissa heidän asiakkaansa oli suljettu maahanmuuttajayhteisön ulkopuolelle tai häntä oli uhattu ryhmästä eristämällä myös muiden syiden kuin maahanmuuttajan heimo- tai ryhmästatuksen perusteella. Perhesiteiden katkaisemisella uhkaamisen todettiin voivan joskus olla maahanmuuttajavanhemmille keino kontrolloida jälkikasvunsa käytöstä, jonka kokevat olevan ristiriidassa oman arvomaailmansa kanssa. Mikäli maahanmuuttajanuori on omaksunut suomalaisia arvoja ja tapoja muuta perhettään nopeammin eikä hänen käytöksensä ole vanhempien silmissä sopivaa, kerrottiin arvomaailmojen yhteentörmäyksen joskus tällaisissa tilanteissa johtaneen henkilön sulkemiseen oman ryhmänsä ulkopuolelle. Myös eronneiden naisten todettiin toisinaan voivan joutua syrjityiksi omassa yhteisössään, mikä voi tehdä avioeropäätöksen monelle maahanmuuttajanaiselle erityisen vaikeaksi. Eristetyksi joutumisen pelon on todettu vaikeuttavan maahanmuuttajanaisen avun hakemista myös tilanteissa, johon liittyy läheissuhdeväkivaltaa (Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005, 49).

Sosiaalityöntekijät kokivat maahanmuuttajien keskinäisiin arvojärjestyksiin puuttumisen erityisen haastavana tilanteissa, joissa syrjinnän kohteet ovat tottuneet ottamaan vastaan

alistavaa kohtelua. Teoreettisesti ilmaistuna kyse on siis siitä, että syrjinnän kohteet ovat itsekin sisäistäneet geometrisen tasa-arvon ideologian. Kun ihmiset mielletään eriarvoisiksi, myös syrjivä kohtelu voidaan kokea luonnollisena asian tilana, jolle ei ole mitään tehtävissä. Asiakkaidensa ollessa alistuneita vallitseviin olosuhteisiin ja haluttomia muuttamaan tilannetta, sosiaalityöntekijät kokivat auttamiskeinojensa olevan varsin vähäiset. Työntekijän tällaisissa tilanteissa kokemasta avuttomuudesta kertoo myös seuraava haastatteluote.

Heillä on omat nokkimisjärjestyksensä mitkä on alempia kasteja ja mitkä taas ylempiä, ja haukkumiset ja pilkkaamiset ja kiusanteot on totuttu ottamaan vastaan. Että se voi olla toisesta kastista tai sitten se voi olla sitä, että mieheltä on totuttu ottamaan vastaan, että hän tietyllä tavalla komentaa ja käskyttää taikka kurittaa, että se on totuttu tapa ja sen kuuluu vaan olla näin, että siihen ei kuulu kenenkään puuttua. - - On aika vaikeeta auttaa kuitenkin oikeesti niissä tilanteissa. - - Ja ihan selkeästi joku sen myös sanoo, että tällainen vaikeus on, tähän ollaan totuttu, näin se on aina ennenkin ollu ennen kuin me tultiin Suomeen. Tää on hankalaa, raskasta, vaikeeta, mutta te ette voi tehdä mitään, tää vaan on meidän elämää tää tällanen. Että me ei vaan voida kaikessa auttaa. T2

Perheen sisäisiin eriarvoisuuksiin ja sukupuolirooleihin puuttumisen useat sosiaalityöntekijät kokivat pulmallisena senkin vuoksi, että heistä työntekijällä ei ole oikeutusta muuttaa asiakkaansa mielipiteitä. Kunkin perheen oikeutena nähtiin neuvotella perheenjäsentensä rooli- ja työnjaot keskenään, kunhan ne eivät sodi suomalaista lainsäädäntöä vastaan. Haastateltavat kertoivat maahanmuuttajaperheissä monesti myös naisten kannattavan perinteisempiä sukupuolirooleja, jolloin he eivät myöskään välttämättä koe epätasa-arvoista asemaansa häiritsevänä. Osa sosiaalityöntekijöistä oli tosin toisinaan kokenut vaikeaksi päästä selvyteen maahanmuuttajaperheiden naisten todellisista mielipiteistä aviopuolison vaientaessa naisen tai naisen ollessa muuten asiointitilanteessa hiljaa ja varautunut. Mikäli asiakas ei uskalla myöntää ongelmaa ja hakea apua, sosiaalityöntekijät eivät nähneet juurikaan mahdollisuuksia puuttua

tilanteeseen, ellei kyse ole lastensuojelullisesta asiasta. Monet totesivatkin, etteivät yleensä ryhdy käsittelemään perheen sisäisiä eriarvoisuuksia, elleivät asiakkaat itse ota niitä puheeksi ja pyydä tilanteeseensa apua. Myös ajanpuutteen kerrottiin vaikuttavan siihen, ettei perheen sisäisistä suhteista kysymiseen ja niistä keskusteluun välttämättä jää aikaa.

Useat sosiaalityöntekijät kertoivat kunnioittavansa asiakkaidensa henkilökohtaisia ratkaisuja työssään, ja pyrkivänsä tarvittaessa ottamaan huomioon myös maahanmuuttajaperheen perinteisemmät sukupuoliroolit, vaikka ne eivät länsimaisten tasa-arvoihanteiden mukaisia olisikaan. Osa haastateltavista kertoi esimerkiksi tukevansa nuorten maahanmuuttajanaisten valintaa heidän halutessaan pitää kiinni perheensä arvoista ja auttavansa nuoria löytämään koulutusta, jonka sekä nuori että hänen perheensä voivat hyväksyä. Sosiaalityöntekijän tehtävänä nähtiin olla maahanmuuttajanuoren tukena myös, mikäli hän haluaa tehdä perheensä tahdosta ja perinteistä poikkeavia ratkaisuja.

Nuorilla tytöillä varsinkin se muslimitausta, kun tehdään sitä suunnitelmaa tai jotain, voi ohjata, että perhe ei päästä, että ”en minä saa mennä siihen enkä mä voi tehdä tätä”. Silloin yritetään ilman muuta keskustella ja sanoo, että se on sun oma tulevaisuus. - - Jos nainen ei voi mennä johonkin koulutukseen, työhön tai työharjoitteluun, niin ohjataan erityistukea siihen, mihin hän voi mennä ja yritetään sitä tukea. T4

Vaikka perheen omia valintoja ja roolijakoja sosiaalityöntekijöiden keskuudessa kunnioitettiin, avioerotilanteissa jotkut haastateltavista olivat kokeneet naisen pitäytymisen perinteisissä sukupuolirooleissa hankalana perheen arjen kannalta ja pitivät roolien muuttumista tarpeellisena. Perheen tukeminen näyttäytyi sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta erityisen vaikeana tilanteissa, joissa rahan käsittelyyn tottumaton perheenäiti ei halua ottaa vastuulleen perheensä talouden hoitamisesta ja perheen raha-asioita hoitaa ulkoapäin joku kolmas osapuoli, usein tuttava tai entinen puoliso.

Vaikka haastateltavat painottivatkin asiakkaidensa mielipiteen vapautta, monet heistä kokivat samanaikaisesti tärkeänä, että sosiaalityöntekijä tarjoaa

maahanmuuttaja-asiakkailleen tietoa suomalaisesta tavasta ymmärtää tasa-arvo sekä naisten ja miesten yhtäläisistä oikeuksista yhteiskunnassa.

Ei mun mielestä meillä oo oikeuttakaan muuttaa ihmisten mielipiteitä, mutta että he ymmärtäis sen, että heillä ei tietenkään ole esimerkiksi isällä oikeutta tyrannisoida perhettä ja määrätä vastoin heidän tahtonsa. Mut että monta kertaa myöskin ne vaimot ja tyttäret haluaa sitä mitä se isäkin ja siihenhän heillä on oikeus. Mut että täytyis olla hirveesti aikaa keskustella ja puhua ja kertoo näistä meidän periaatteista kuinka Suomessa. A4

Myös maahanmuuttajatyön ammattilaisille suunnatussa kirjallisuudessa on kannustettu alalla työskenteleviä tiedottamaan asiakkailleen suomalaiseen tasa-arvoon ja ihmisoikeuksiin liittyvistä periaatteista (Alitolppa-Niitamo 2005, 46; Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005, 91-92).

Perheen sisäisiin tasa-arvosuhteisiin puututtaessa sosiaalityöntekijät näkivät tärkeimpinä työkaluinaan keskustelun, ajan ja sellaisen lähestymistavan, joka ei pelota asiakkaita kuoreensa. Myös väkivaltaa kokeneiden maahanmuuttajanaisten tukemiseen perehtyneet Eija Kyllönen-Saarnio sekä Reet Nurmi painottavat sensitiivisen tiedonvälityksen tärkeyttä onnistuneen asiakastyön edellytyksenä. Keskeisenä tekijänä maahanmuuttajanaisten auttamisessa he pitävät lisäksi sosiaalitoimistojen sellaisia aikaresursseja, jotka mahdollistavat väkivallasta kysymisen ja keskustelun. (Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005, 88, 91.) Maahanmuuttajaperheen sisäisiä ristiriitoja selvittäessä toimiva vuorovaikutus nähtiin haastatteluissa keskeisenä sosiaalityöntekijän työvälineenä, kun taas palvelujärjestelmän tarjoaman tuen jotkut haastateltavista kokivat melko hyödyttömäksi osalle maahanmuuttaja-asiakkaistaan. Esimerkiksi perheväkivaltatilanteessa jotkut sosiaalityöntekijät kokivat vaikeaksi löytää sopivia keinoja maahanmuuttajaperheen tukemiseksi, sillä esimerkiksi lastensuojelun tukipalvelut on kehitetty hyvin pitkälle suomalaisesta näkökulmasta vastaamaan valtaväestön tarpeisiin. Kaikilla maahanmuuttajilla ei välttämättä lähtökohtiensa erilaisuudenkaan vuoksi ole edellytyksiä ottaa palvelua vastaan, sillä heillä voi olla hyvin erilainen tapa

käsitellä asioita ja kenties toisenlaisia tabuja kuin suomalaisessa palvelukulttuurissa.

Että maahanmuuttaja ei välttämättä taustastaan johtuen voi oikein ymmärtää, että mitä se palvelu esimerkiksi on. Ei halua ottaa sitä vastaan tai osaa ottaa sitä vastaan, ei oo valmis sellasiin asioihin. Vaikka työntekijänä oon ohjannut heidät esimerkiksi perheneuvolaan parisuhderistiriitojen takia, niin se ei kohtaa siellä se apu taas näiden ihmisten tarpeita tai he ei pysty ottaan sitä vastaan, koska me ollaan nää systeemit kehitetty suomalaisten näkökulmasta suomalaisten systeemeiksi. - - Heillä on ihan erilainen tapa käsitellä asioita. On asioita, joista ei voida puhua tai he näkee, että näin se vaan on. Että esimerkiksi perheväkivalta voi olla ihan erilainen kuin monissa perheissä, että siellä voidaan nähdä, että näin se vain on. Että kun mies lyö vaimoa, että näin se on aina ennenkin ollut meillä. T2

Vaikka työssäni tarkastelen sukupuolten eriarvoisuutta ja läheissuhdeväkivaltaa ainoastaan maahanmuuttajaperheiden näkökulmasta, on tärkeää pitää mielessä, etteivät tasa-arvokäsityksistä juontuvat ongelmat kosketa kaikkia sosiaalityöntekijän luona asioivia maahanmuuttajia. Väkivalta ei myöskään ole yksinomaan maahanmuuttajaperheiden tai tietyn kansallisuusryhmän ongelma, vaan perheen sisäistä väkivaltaa esiintyy kaikissa maailman maissa ja kulttuureissa. Suomalaisissakaan perheissä sukupuolten välinen tasa-arvo ei aina ole itsestäänselvyys, ja väkivalta on yleistä myös valtaväestön perheissä. Tästä todistavat muun muassa tilastot, joiden mukaan poliisin tietoon tulleista maahanmuuttajanaisiin kohdistuneista parisuhdeväkivaltatapauksista jopa 45 prosentissa tekijänä on suomalaistaustainen henkilö. (Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005, 24, 46.) Sosiaalityöntekijä törmääkin työssään epätasa-arvoisiin suhteisiin myös suomalaisasiakkaidensa välillä. Usein maahanmuuttajayhteisöjen ja -perheiden sisäisiin eriarvoisuuksiin puuttumiseen liittyy kuitenkin omia erityishaasteitaan, jotka eivät välttämättä suomalaisten kanssa työskenneltäessä tule esiin samassa määrin. Tässä luvussa olenkin pyrkinyt valottamaan haastateltavieni kertoman perusteella, miten maahanmuuttajien keskinäiset eriarvoisuudet vaikuttavat maahanmuuttajien parissa tehtävään sosiaalityöhön ja miten sosiaalityöntekijät

eriarvoisuuksia kohdatessaan toimivat.

9 Rakenteellinen tasa-arvo

Edellisessä luvussa kiinnitin paljon huomiota aineistossani toistuvasti esillä oleviin maahanmuuttajien välisiin lähtökohtaeroihin. Haastatteleman sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan nähneet maahanmuuttajan menestymisen mahdollisuuksien yhteiskunnassa riippuvan ainoastaan maahanmuuttajan henkilökohtaisista ominaisuuksista ja henkilöhistoriasta, vaan myös suurelta osin yhteiskuntarakenteista. Yhdeksännessä luvussa keskityinkin selvittämään, miten haastatteleman sosiaalityöntekijät oman työkokemuksensa valossa kokevat rakenteellisen tasa-arvon toteutuvan suomalaisessa yhteiskunnassa. Rakenteellisen tasa-arvon tarkastelu juuri sosiaalityöntekijöiden kokemusten kautta on mielestäni mielekästä ja perusteltua, sillä sosiaalityö tarjoaa tekijälleen erinomaisen näköalapaikan arvioida yhteiskuntamme palvelurakenteiden toimivuutta tilanteessa, jossa asiakaskunta on yhä monikulttuurisempaa. Sosiaalityöntekijällä on työnsä kautta hyvä mahdollisuus havainnoida, miten niin sosiaalityöhön kohdistetut resurssit kuin myös oman työympäristön ulkopuoliset palvelurakenteet maahanmuuttajien tarpeisiin vastaavat, sillä sosiaalityöntekijät toimivat usein välittäjänä palvelujärjestelmän ja asiakkaan välillä.

9.1 Tasa-arvo työmarkkinoilla ja työhallinnon toimenpiteissä

Rakenteellisesta eriarvoisuudesta kirjoittaneiden Minttu Rädyn (2002, 193-194) ja Kaija Matinheikki-Kokkon (1998, 12-13) tavoin haastateltavani olivat erittäin huolestuneita maahanmuuttajien heikosta työllisyystilanteesta, ja useat heistä toivoivat maahanmuuttajille suunnattujen työvoimapalvelujen tehostamista. Palvelujen määrän ja laadun nähtiin aineistossani olevan suoraan yhteydessä maahanmuuttajien kotoutumisen onnistumiseen ja tasa-arvon toteutumiseen. Konkreettisina kehittämissuunnitelmuksina sosiaalityöntekijät mainitsivat haastatteluissaan muun muassa panostuksen osallistujien lähtötason mukaan eriytettyihin kursseihin sekä hitaiden oppijoiden huomiointiin etenkin kielikurssien tarjonnassa. Edellisessä luvussa pohdinnan alla ollut maahanmuuttaja-asiakaskunnan heterogeenisuus tulisikin monesta sosiaalityöntekijästä noteerata nykyistä enemmän niin maahanmuuttajille suunnatuissa

työllistymistoimenpiteissä kuin muissakin hyvinvointipalveluissa.

Mä aattelen, että se on yhä turhan joustamaton tää byrokraattinen systeemi just siinä, että on aika vaikee tosiaan räätälöidä niitä palveluja niin kuin tarvis. T2

Myös erilaiset sukupuolikäsitykset voitaisiin joidenkin haastateltavien mielestä huomioida kotoutumisen alkuaan palvelutarjonnassa. Mahdollisuus osallistua vain miehille tai vain naisille tarkoitetuille kursseille nähtiin osalle maahanmuuttajista tärkeänä, jotta he eivät menisi täysin lukkoon, vaan pystyisivät vähä vähältä omaksumaan heille tarjottua tietoa suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen toimintaperiaatteista. Tarve räätälöidä maahanmuuttajakoulutusta paremmin maahanmuuttajien yksilöllisiä taso- ja taustaeroja huomioivaksi on noussut keskeisenä tutkimustuloksena esiin myös työministeriön teettämässä koulutustarjonnan määrää ja laatua selvittäneessä tutkimuksessa (Uusikylä ym. 2005). Myönteistä kuitenkin on, että nykyistä koulutusjärjestelmää ollaan mahdollisesti jo lähitulevaisuudessa muokkaamassa sosiaalityöntekijöiden toivomaan suuntaan, sillä hallitus on maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassaan asettanut tavoitteekseen kehittää maahanmuuttajien koulutusta ja opastusta enemmän asiakkaiden yksilöllisiä tarpeita vastaaviksi (Hallituksen... 2006, 22).

Vaikka haastateltavat löysivätkin työvoimapolitiittisista toimenpiteistä paljon parantamisen varaa, myönteisenä kehityskulkuna monet tarkennettujen haastattelujen sosiaalityöntekijät pitivät työvoiman kielikurssitarjonnan määrällistä kohentumista viime vuosina. Positiivinen muutos kurssitarjonnassa näkyy aineistossani vuonna 2006 haastateltujen sosiaalityöntekijöiden asiaan suoraan kantaa ottavien kommenttien ohella siitä, että eri ajankohtina kerätyissä haastatteluaineistoissa puhutaan kurssitarjonnasta hyvin eri tavoin. Verrattaessa vuonna 2002 ja 2006 haastateltujen sosiaalityöntekijöiden mielipiteitä toisiinsa käy ilmi, että tarkennettujen haastattelujen työntekijöiden näkemykset kurssien riittävydestä ovat pääpiirteissään positiivisempia kuin vuonna 2002 haastateltujen.

Maahanmuuttajien työttömyyden ohella monet sosiaalityöntekijät olivat harmissaan maahanmuuttaja-asiakkaidensa työllistymisestä usein koulutustaan vastaamattomiin

alemman vaatimustason tehtäviin. Ongelma on toistuvasti nostettu esiin myös maahanmuuttajien asemaa käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa (ks. esim. Jasinskaja-Lahti ym. 2002, 24; Jaakkola 2005, 7). Hallituksen maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassakin todetaan ulkomailla hankitun osaamisen tunnustamisessa olevan parantamisen varaa ja maahanmuuttajille aiheutuvan haittaa siitä, ettei heidän aiempaa koulutustaan uudessa asuinmaassa täysimääräisesti hyödynnetä (Hallituksen... 2006, 10-11). Useat haastateltavistani pitivätkin tärkeänä, että maahanmuuttajien omia resursseja ja aikaisempaa osaamista käytettäisiin hyväksi niin työvalmennuksessa kuin työelämässäkkin nykyistä enemmän. Käytännön keinoina parantaa vallitsevaa tilannetta haastatteluissa ehdotettiin esimerkiksi ammatillisen muuntokoulutuksen lisäämistä sekä panostamista asiakkaiden lähtökohdista käsin räätälöityyn työvoimapoliittiseen toimintaan. Työllistymistoimenpiteiden mahdollisuudet vaikuttaa maahanmuuttajien heikkoon työmarkkinatilanteeseen nähtiin kuitenkin rajallisina, elleivät työnantajien asenteet muualta tulleeseen työvoimaan muutu myönteisemmäksi.

Ja se [maahanmuuttajien työllistyminen] ei oo vaan työvoimapalveluista kiinni vaan myös työnantajien asennoitumisesta. Että voi olla aika hyvin koulutettua väkeä, jotka joutuu sitten hakeutumaan alemman koulutustason töihin. - - Että pyrittäis luomaan niitä väyliä sinne työelämään myös sitä kautta, että työnantajilla olis riittävästi tietoa. T1

Työnantajien ennakkoluuloisuus palkata maahanmuuttajataustaisia henkilöitä ei haastatteluaineiston perusteella ole vähäinen ongelma, ja työnantajien varaukselliset asenteet on pantu merkille myös maahanmuuttajien työllistymistä selvittäneissä tutkimuksissa (ks. esim. Etnisten suhteiden neuvottelukunta 2005, 29-30; Matinheikki-Kokko ym. 2003, 53-54). Myös hallituksen maahanmuuttopoliittiseen ohjelmaan on kirjattu tarve muuttaa yritysmaailman asenteita maahanmuuttajamyönteisemmiksi (Hallituksen... 2006, 16). Aineistossa mainittiin toistuvasti nykyisen työllistämisyjärjestelmän toimimattomuus juuri siltä osin, etteivät maahanmuuttajat usein tule valituiksi työpaikkoihin, vaikka olisivatkin ammattitaitoisia ja osallistuneet aktiivisesti työelämävalmennuksiin sekä työharjoitteluihin ja -koulutuksiin.

Se on surullista, että monet käy työkokeilun toisensa perään, eivätkä silti työllisty niihin paikkoihin tai vastaaviin paikkoihin. Että se on pettymyksen kohta monelle asiakkaalle siinä kohtaa. Että en tiedä pystyiskö siihen vaikuttaan. Se on just ensikädessä työnantajat, ketkä mieltii kenet he palkkaa ja työnantajan asenteet ja tietty tarve. T5

Työttömyyden mainittiin aineistossani aiheuttavan maahanmuuttajaperheissä samoja ongelmia kuin suomalaisperheissäkin kuten mielenterveysongelmia, toimeentulon tiukkuutta, perheristiriitoja sekä päihteiden liikkakäyttöä. Maahanmuuttajaperheissä työttömyyden oltiin kuitenkin havaittu vielä muiden mukanaan tuomien ongelmien lisäksi hidastavan perheen kotoutumista ja kiinnittymistä ympäröivään yhteiskuntaan. Myös maahanmuuttajien työllistymiseen perehtyneet Elina Ekholm ja Annika Forsander pitävät työtä eräänä keskeisimpänä maahanmuuttajia yhteiskuntaan integroivana tekijänä, ja ovat todenneet yhden perheenjäsenen työttömyyden vaikuttavan koko maahanmuuttajaperheen kotoutumiseen uuteen yhteiskuntaan. Etnisten vähemmistöjen asema työmarkkinoilla onkin suorassa yhteydessä näiden ryhmien hyvinvointiin ja asemaan yhteiskunnassa laajemminkin. Työttömyyden vaikutukset heijastuvat helposti pitkälle tulevaisuuteen, ja tiettyjen maahanmuuttajaryhmien erityisen synkän työllisyystilanteen on arveltu heijastuvan myös seuraavan sukupolven mahdollisuuksiin yhteiskunnassa. (Ekholm & Forsander 2001, 59, 72.) Kun maahanmuuttaja ei kovasta yrittämisestään huolimatta työllisty, kertoivat haastattelemani sosiaalityöntekijät pettymyksen ilmenevän muun muassa katkeruutena, heikentyneenä itsetuntona ja luottamuksen murenemisena suomalaisen järjestelmän tasapuolisuuteen. Työllistymistä pidettiin myös keskeisenä maahanmuuttajan identiteetin ja elämänhallinnan säilymisen kannalta uudessa ympäristössä. Eräs haastateltavistani näkikin palvelujen riittämättömyyden ja työelämään pääsyn vaikeuden syytäin siihen, että osa maahanmuuttajista on yhteiskunnassamme ”tuuliajolla” A3.

Että kun tällä hetkellä he ei oikeesti kotoudu tänne, että ei saada kieliopetusta, ei saada työtä. - - Tässä näkee sen, että ollaan jotenkin tuuliajolla tässä

suomalaisessa yhteiskunnassa ja samalla sit siellä omassa sukuyhteisössä. Että tulee mielenterveysongelmia ja päihdeongelmia. Ei päästä tähän suomalaiseen sisään, mutta se omakin kulttuuri siinä sivussa hajoaa. A3

9.2 Tasa-arvo suomalaisen hyvinvointijärjestelmän palvelurakenteissa

Sosiaalityöntekijät kokivat maahanmuuttajilla olevan periaatteessa yhtäläiset mahdollisuudet hyötyä suomalaisen hyvinvointijärjestelmän tukimuodoista kuin syntyperäisillä suomalaisillakin. Monella maahanmuuttajalla tosin arveltiin etenkin kotoutumisensa alkuaikoina olevan käytännössä suomalaisia palvelun ja etuuden käyttäjiä heikommat valmiudet hakea järjestelmästä tarvitsemaansa tukea. Maahanmuuttajien haavoittuvaisen aseman todettiin johtuvan muun muassa henkilökohtaisen sosiaalisen verkoston pienuudesta, yhteiskunnan toimintakäytäntöjen vieraudesta sekä tiedon puutteesta. Sosiaalialan vähäisten henkilöstöresurssien ja aikapulan vuoksi maahanmuuttajalle ei aina koettu mahdolliseksi antaa riittävästi opastusta, mikä kompensoisi hänen heikompia lähtökohtiaan ja takaisi mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumisen. Osa haastateltavista ei nähnytkään maahanmuuttajilla käytännön tasolla aina olevan kantaväestön kanssa yhtäläisiä mahdollisuuksia saada tarvitsemaansa palvelua tai tukea riittämättömän työntekijämäärän johtaessa liian vähäiseen neuvontaan. Vaikka mahdollisuuksien tasa-arvo on asetettu nykyisen yhteiskuntapolitiikan keskeiseksi tavoitteeksi, sosiaalipalvelujen niukasta resursoinnista näyttää oman aineistoni valossa seuraavan, ettei mahdollisuuksien tasa-arvoa ole palvelutarjonnan arjessa aina mahdollista toteuttaa toivotulla tavalla.

Useissa aineistoni puheenvuoroissa peräänkuulutettiin nykyistä joustavampaa palvelujärjestelmää, joka mahdollistaisi paremmin maahanmuuttajien yksilöllisiin tarpeisiin vastaamisen. Sosiaalityöntekijät olivat samoilla linjoilla hallituksen maahanmuuttopoliittisen ohjelman kanssa sen suhteen, että monikulttuurinen asiakaskunnan tarpeisiin tulisi palvelujärjestelmässä pyrkiä vastaamaan erityisesti erilaisuuden huomioon ottavaa palveluosaamista kehittämällä (Hallituksen... 2006, vi). Parannusehdotuksina haastatteluissa esitettiin maahanmuuttajataustaisten työntekijöiden

lisäämistä sekä riittävää paneutumista maahanmuuttajien asioihin sosiaalitoimistoissa, Kelassa, työvoimatoimistossa, poliisilaitoksella ja muissa vastaavissa yhteiskunnallisia palveluja tarjoavissa virastoissa. Osa haastateltavista oli toistuvasti törmännyt asiakastyössään maahanmuuttajien vaikeuteen saada apua erilaisten lomakkeiden täytössä, eikä virkailijoilla koettu aina välttämättä olevan kärsivällisyyttä selittää samoja asioita uudelleen kerta toisensa jälkeen, mikäli asiakas ei ole kaikkea ymmärtänyt. Sosiaalityöntekijät totesivat maahanmuuttajatyön vaativan tekijältään avointa asennetta ja omanlaistaan tietotaitoa, jota ei kaikilla työntekijöillä ole. Erityisesti traumoja kokeneiden ihmisten kohtaamisesta monet haastatelluista toivoivat lisätietoa niin sosiaalitoimistojen henkilöstölle kuin muillekin sosiaalipalveluja hoitaville tahoille. Eräänä keinona maahanmuuttajien saaman viranomaispalvelun parantamiseen aineistossa ehdotettiin maahanmuuttaja-asioihin erikoistuneen työntekijän nimittämistä yhteiskunnallisia palveluja tarjoaviin virastoihin. Tärkeänä kuitenkin nähtiin, ettei maahanmuuttajia lopullisesti eriytettäisi omalle luokulleen, vaan erityisen tuen tarpeen vähentyessä ja järjestelmän toiminnan tullessa maahanmuuttaja-asiakkaalle tutuksi hän voisi siirtyä asioimaan kenellä tahansa virkailijalla.

Haastateltavien parannusehdotuksista huolimatta aineistoni ei kuitenkaan anna synkkää tai lohdutonta kuvaa maahanmuuttajien saamasta palvelusta suomalaisessa yhteiskunnassa. Kaikilla haastateltavilla ei ollut negatiivisia kokemuksia maahanmuuttaja-asiakkaidensa saamasta viranomaispalvelusta, ja jo pidemmän aikaa työelämässä olleet sosiaalityöntekijät totesivat suomalaisen viranomaiskulttuurin ja maahanmuuttaja-asiakkaiden palvelun kehittyneen viime vuosina huomattavasti.

Nykyään se palvelu alkaa olla ihan hyvää, että joku kymmenen vuotta sitten oli paljon huonompia kokemuksia. Ihmiset ei ollut tottunut asioimaan maahanmuuttajien kanssa, ei hankkinut tulkkeja paikalle riittävästi, oli selkeitä kieliongelmiä. T3

Sosiaalityöntekijän kuvaama viranomaiskulttuurin myönteinen muutos ei ole mikään yllättävä kehityskulku, sillä tutkimukset osoittavat viime vuosikymmenenä koko

suomalaisen yhteiskuntailmapiirin muuttuneen huomattavasti aiempaa maahanmuuttajamyönteisemmäksi (Jaakkola 2005). Haastattelemani sosiaalityöntekijät uskoivat etenkin isommilla paikkakunnilla palvelun olevan pääpiirteissään jo melko hyvällä tolalla. Osa haastateltavista otti tosin puheeksi alueellisen eriarvoisuuden ja arveli pienemmissä kunnissa asennoitumisen maahanmuuttajiin olevan varautuneempaa ja virkailijoiden ehkä tottumattomampia maahanmuuttajien palveluun kuin isommissa kaupungeissa. Sosiaalityöntekijöiden asenneilmapiiriä koskevat arvelut saavat tukea suomalaisten ulkomaalaisasenteita selvittäneestä tutkimuksesta, jossa suhtautumisen maahanmuuttajiin todetaan olevan suuremmissa kaupungeissa keskimäärin myönteisempää kuin pienillä paikkakunnilla (Jaakkola 2005). Haastatteluissa alueellisen eriarvoisuuden aiheuttajana mainittiin myös pienien paikkakuntien heikko palvelutarjonta. Alueellinen eriarvoisuus koskee palvelutarjonnan osalta tosin toki myös syntyperäisiä suomalaisia siinä missä maahanmuuttajiakin, ja myös tutkimukset osoittavat kuntatyypillä olevan selvä yhteys väestön hyvinvointiin (ks. esim. Ellonen 2003).

Vaikka palveluissa ja tukimuodoissa olikin sosiaalityöntekijöistä kehittämisen varaa, pääpiirteissään haastateltavat olivat varsin tyytyväisiä suomalaiseen hyvinvointijärjestelmään ja sen kokonaisuuteen. Lainsäädännön tai laajojen organisatoristen muutosten sijaan maahanmuuttajien tarpeisiin tulisi haastateltavistani pyrkiä palvelutuotannossa vastaamaan pikemminkin palvelun laatuun panostamalla. Keskeisinä kehittämistarpeina sosiaalityöntekijät pitivät työntekijöiden määrän lisäämistä, henkilöstön asiantuntemuksen syventämistä maahanmuuttaja-asioissa sekä asiakkaiden lähtökohdista räätälöityyn palveluun satsaamista. Järjestelmän laajempien perusrakenteiden muuttamiseen sosiaalityöntekijät eivät sen sijaan nähneet tarvetta, eivätkä kokeneet tarkoituksenmukaiseksi eriyttää olemassa olevia palvelurakenteita nykyisestä. Sosiaalityöntekijöistä maahanmuuttajien tarpeisiin tulisi pyrkiä vastaamaan yleisen palvelujärjestelmän puitteissa kehittämällä palvelua asiakaskunnan monikulttuurisuutta huomioivaksi sen sijaan, että rakennettaisiin maahanmuuttajille omaa rinnakkaista järjestelmäänsä erityispalveluja luomalla.

Asiakkaalla on oikeus normaalisuuteen ja niihin normaalipalveluihin, että ne

*asiat hoidetaan siellä missä ne kuuluu hoitaa niin kuin suomalaisetkin tekee. - -
Mun mielestä heillä on oikeus siihen tasa-arvoon ja normaalisuuteen myös sillä
lailla, että me opetetaan heitä käyttämään näitä normaalipalveluja
normaalipisteissä ja he saa sen palvelun sieltä. T2*

Sosiaalityöntekijöiden näkemykset yhteiskunnan palvelurakenteiden kehittämisestä ovat hyvin pitkälti monikulttuurisuuden ideologian mukaisia. Toimivan monikulttuurisen yhteiskunnan rakenteen on esitetty olevan juuri sellainen, jossa etnisten ryhmien kulttuuriset ja sosiaaliset erityispiirteet hyväksytään ilman, että palveluita kuitenkaan rakennetaan absoluuttisen eriyttävästi (Inglis 1996; ref. Hautaniemi 2001, 29). Positiivisen erityiskohtelun tulisi sosiaalityöntekijöistä palvelurakenteiden tasolla tarkoittaa palvelujen eriyttämisen sijaan palvelujen mitoittamista ja resursointia siten, että palvelutarjonta vastaisi kysyntää ja työntekijöillä olisi riittävästi aikaa myös enemmän opastusta tarvitseville asiakkailleen. Palvelurakenteen eriyttämisen erityispalveluja lisäämällä ei koettu edistävän tasa-arvoa, vaan päin vastoin sen pelättiin tuottavan toiseutta eristäessään maahanmuuttajat omien palveluidensa piiriin. Lisäksi eriyttävän palvelurakenteen arveltiin herättävän kateutta ja ennakkoluuloja valtaväestössä. Tutkimuskirjallisuudessa eriyttävän palvelurakenteiden ongelmana on nähty myös se, että useinkaan vähemmistöille suunnatut palvelut eivät ole laadultaan yhtä hyviä kuin valtaväestön palvelut (Hautaniemi 2001, 29). Vaikka sosiaalityöntekijät eivät olleet halukkaita eriyttämään palveluja nykyisestään, he eivät myöskään tahtoneet karsia olemassa olevia erityispalveluja, sillä esimerkiksi ulkomaalaistoimiston tarjoama tuki ja muut maahanmuuttajan alkuajan kotoutumista tukevat palvelut ja etuudet nähtiin äärimmäisen tärkeinä maahanmuuttajan yhteiskuntaan kiinnittymisen kannalta. Hyvänä koettiin kuitenkin se, että kotoutumisen edetessä ja erityisen tuen tarpeen vähetessä maahanmuuttajat siirtyvät samojen palvelumuotojen piiriin kuin muutkin suomalaiset.

*Mun mielestä erityispalvelut on tarpeellisia, että mitkä on olemassa. Että he kyllä
tarvii sen opastuksen, kun tänne saapuvat, että pääsevät kiinni tähän. - - Mutta,
että toki sitten, kun on se aika [kotoutumisaika] mennyt siitä, niin on ihan hyvä
ajatella, että nyt sitten tässä kohtaa on hyvä siirtyä näitten peruspalvelujen*

käyttäjäksi ja tulla osaksi tätä yhteistä yleistä palvelujärjestelmää. Jossakin kohtaa tietysti se erityispalvelu tarvii lopettaa. T1

Muokattaessa palvelujärjestelmää entistä yhdenvertaisemmaksi törmätäänkin väistämättä rakenteellisella tasolla samaan positiivisen eriyttämisen ja samanlaisen kohtelun periaatteiden väliseen rajankäyntiin, johon myös sosiaalityöntekijät joutuvat työnsä arjessa toistuvasti ottamaan kantaa. Samoin kuin työntekijän on pohdittava mihin vetää jouston ja erityistarpeiden huomioinnin raja, myös rakenteiden tasolla on mietittävä, kuinka pitkälle positiivisessa eriyttämisessä voidaan mennä ilman, että tasa-arvoa edistämään tarkoitettu toiminta kääntyy itseään vastaan ja alkaa tahattomasti vahvistaa ryhmien välisiä erotteluja. Monikulttuuristen yhteiskuntien eräänä keskeisimpänä haasteena onkin pidetty tasapainon löytymistä sen suhteen, kuinka paljon valtion tulee eriyttää palvelujärjestelmäänsä eri vähemmistöjen tarpeiden mukaan (Ekholm 2001, 167; Matinheikki-Kokko 1992, 52).

10. Johtopäätökset

Työssäni olen selvittänyt, mitä eettisissä ohjeissa ja hallinnollisissa teksteissä usein mainittu tasa-arvon tavoite merkitsee käytännössä monikulttuurisen sosiaalityön arjessa ja miten sosiaalityöntekijät kokevat tasa-arvon toteutuvan maahanmuuttajien parissa työskennellessään. Vastauksia tutkimuskysymyksiini olen etsinyt maahanmuuttajatyötä tekeviä sosiaalityöntekijöitä haastatteleamalla. Olen yrittänyt pitää haastatteluaineiston käsittelyn mahdollisimman käytännönläheisenä, sillä tutkimukseni tavoitteena on, että sosiaalityöntekijät itse voisivat hyötyä sen tuloksista sekä saada virikkeitä oman työnsä arkeen. Uskon tasa-arvon pohtimisen nimenomaan työn arkisissa konteksteissa palvelevan tätä tarkoitusta parhaiten. Lisäksi toivon, että tutkimukseni antama tieto yhdenvertaisen palvelun konkreettisista kehittämistarpeista voisi sosiaalityöntekijöiden ohella palvella myös päättäjien tiedontarpeita heidän tehdessään sosiaalityön kehittämistä ja resursointia koskevia linjauksia.

Maahanmuuttajien määrän lisääntyessä suomalainen yhteiskunta on havahtunut tarpeeseen kehittää palvelujärjestelmäänsä monikulttuurisen asiakaskunnan tarpeita vastaaviksi. Tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta käsittelevää lainsäädäntöä on viime vuosina uudistettu merkittävästi, ja myös poliittisissa linjauksissa monikulttuurisuus ja yhdenvertaisuus ovat olleet aiempaa näkyvämmillä esillä. Vähemmistöjen tasapäistämisen ja sulauttamisen sijaan yksilöiden ja ryhmien erilaisuutta on alettu arvostaa, ja nyky politiikan tavoitteena onkin taata vähemmistöille mahdollisuus ylläpitää kotimaansa kulttuuria kotoutuessaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Universalistisesta toimintakulttuurista ollaan siirtymässä kohti pluralistista toimintalinjaa, jossa tasa-arvoa ei enää mielletä niinkään identtisesti samanlaisena kohteluna vaan pikemminkin erilaisuuden huomioivana palveluotteena. Aineistoni perusteella sosiaalityöntekijät ovat jo pitkälti omaksuneet tämän uuden tavan ymmärtää yhdenvertaisuus nimenomaan mahdollisuuksien tasa-arvona, jota edistettäessä voidaan tarpeen vaatiessa soveltaa myös positiivista eriyttämistä. Vaikka haastattelemani sosiaalityöntekijät puhuivat paljon samanlaisesta kohtelusta, he eivät tarkoittaneet tällä asiakkaiden identtistä palvelua, vaan päinvastoin korostivat yksilöllisten tarpeiden huomiointia tärkeänä osana tasapuolista kohtelua. Oma tutkimukseni antaakin aikaisempia

tutkimuksia jonkin verran myönteisemmän kuvan sosiaalityöntekijöiden tasa-arvokäsityksistä (vrt. Koskimies 1998; Kouki & Pitkänen 1999, 56-57; Hammar-Suutari 2006). Oman tutkimukseni ja etenkin 1990-luvulla suoritettujen tutkimusten tulosten välisten erojen voidaan nähdä kertovan sosiaalitoimistojen toimintakulttuurissa tapahtuneista muutoksista. Tutkimukseni melko myönteisiä johtopäätöksiä voi kuitenkin jossain määrin selittää myös se, että haastateltavikseni on saattanut valikoitua henkilöitä, jotka ovat keskimääräistä perehtyneempiä maahanmuuttaja-asioihin.

Sosiaalityöntekijät painottivat jouston määrän riippuvan aina asiakkaan yksilöllisestä tilanteesta ja huomioon ottamisen muotojen vaihtelevan tapauskohtaisesti. Vaikka haastateltavat kokivat, ettei maahanmuuttajuutta tulisi liikaa korostaa asiakkaita erittelevänä tekijänä ja kaikkea selittää kulttuurilla, maahanmuuttajilla myönnettiin kuitenkin usein olevan erityisempiä tarpeita, joihin ei valtaväestön kanssa työskenneltäessä samassa määrin törmätä. Sosiaalityöntekijät kertoivat väärinymmärrysten ja kommunikointiongelmien olevan monikulttuurisessa työssä tavallisia muun muassa asiakkaan heikosta yhteiskuntajärjestelmän tuntemuksesta ja kielivaikeuksista johtuen. Tiedonkulkuun ja molemminpuoliseen ymmärtämiseen panostaminen koettiin maahanmuuttajatyössä yhdenvertaisuuden toteutumisen kannalta korostuneen tärkeänä, ja valtaosa sosiaalityöntekijöistä oli valmiita toteuttamaan positiivista erityiskohtelua työssään näkemällä erityistä vaivaa työntekijän ja asiakkaan välisen vuorovaikutuksen onnistumiseksi. Sujuvan tiedonkulun ja molemminpuolisen ymmärretyksi tulemisen nähtiin kuitenkin edellyttävän riittäviä ajallisia resursseja. Aikapula otettiin haastatteluissa toistuvasti puheeksi tasa-arvon toteutumista ja toteuttamista vaikeuttavia seikkoja pohdittaessa, ja sosiaalityöntekijöistä maahanmuuttajille tulisi olla mahdollista tarjota tarpeen vaatiessa enemmän aikaa asioidensa hoitamiseen kuin työkäytännöt ja kiireinen työtahti tällä hetkellä sallivat. Riittävien aikaresurssien ohella sosiaalityöntekijät korostivat monikulttuurisen erityisosaamisen tärkeyttä maahanmuuttajatyössä, ja työntekijän tietotaidon sekä asenteen nähtiin olevan suorassa yhteydessä siihen, miten yhdenvertaista palvelua asiakas saa. Ratkaisuna puutteellisen tietotaidon ongelmiin haastatteluissa ehdotettiin sosiaalityöntekijöiden koulutuksen kehittämistä ja

monikulttuurisuusopetukseen panostamista. Myös maahanmuuttajataustaisten sekä maahanmuuttaja-asioihin erikoistuneiden työntekijöiden palkkaaminen saivat sosiaalityöntekijöiden joukossa kannatusta.

Valtaosa haastateltavista piti positiivista erityiskohtelua toisinaan tarpeellisena, sillä sen avulla asiakkaiden välisiä lähtökohtaeroja voidaan tasoittaa ja siten edistää mahdollisuuksien tasa-arvoa. Yhtä tärkeänä yhdenvertaisuuden toteutumisen kannalta pidettiin kuitenkin myös sitä, että sosiaalityöntekijä osaa määritellä joustolle ja kulttuuristen seikkojen huomioinnille myös rajat ja on johdonmukainen päätöksissään. Mahdollisuuksien tasa-arvon ja siihen sisältyvän positiivisen erityiskohtelun toteuttaminen vaatii sosiaalityöntekijältä ajoittain tasapainoilua tiukkuuden ja jouston välillä. Liian pitkälle vietyinä tai harkitsemattomasti käytettyinä niin liian jouston kuin tiukkuudenkin koettiin kääntyvän yhdenvertaisuuden ideaa vastaan. Vaikka harkinnan ja jouston rajojen määrittäminen on sosiaalityössä ajoittain haastavaa, sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan toivoneet työnsä tueksi nykyistä tiukempaa ohjeistusta tai lainsäädäntöä erityistilanteiden huomioimiseen liittyen

Useat haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä kokivat toisinaan vaikeaksi vakuuttaa maahanmuuttaja-asiakkaitaan toimintansa tasavertaisuudesta, sillä osa maahanmuuttajista on saattanut kotimaassaan menettää luottamuksen viranomaisiin. Myös Suomessa syrjityksi tulemisen kokemusten, henkilön kotoutumisasteen, epärealististen odotusten sekä päätösten vertailun asiakkaiden keskuudessa kerrottiin vaikuttavan luottamuksen voittamiseen asiakassuhteessa. Pulmallisena koettiin se, ettei päätösten ja toimintamenetelmien perusteelliseen selittämiseen ole aina kiireisen työtahdin vuoksi riittävästi aikaa, jolloin asiakkaan on vaikea luottaa palvelun tasapuolisuuteen järjestelmän toimintatavan ja päätösten perusteiden jäädessä hänelle epäselviksi. Asioiden perinpohjaisen selvittämisen ja väärin kuvitelmien oikaisun lisäksi sosiaalityöntekijät kertoivat asiakkaan luottamuksen saavuttamista edistävän sosiaalityöntekijän kyky perustella päätöksensä ja noudattaa päätöksissään tiettyä toimintalinjaa. Osa haastateltavista oli kokenut myös lainsäädäntöön vetoamisen ja ulkopuolisen välittäjän käyttämisen hyvinä keinoina osoittaa maahanmuuttaja-asiakkaalle toiminnan perustuvan

tasavertaisuuteen.

Aikaisemmat elämänkokemukset sekä omaksutut ajatusmallit ja asenteet vaikuttavat sekä asiakkaan että työntekijän tapaan tulkita asioimistilannetta ja toimia siinä. Niin sosiaalityöntekijöiden kuin maahanmuuttajienkin keskuudessa kerrottiin esiintyvän ennakkoluuloja ja -käsityksiä, jotka saattavat vaikuttaa kohtaamiseen asiakastilanteessa. Tahattomien ennako-oletusten ja osin tiedostamattakin tehtyjen yleistysten ohella maahanmuuttajat saattavat kohdata viranomaisten taholta joskus avoimen kielteistään suhtautumista. Omassa aineistossani tämä tuli esiin assimilaatioasenteina sekä maahanmuuttajien leimaamisena jo ennalta vaikeaksi asiakkaaksi. Pääosin haastatteleman sosiaalityöntekijät olivat kuitenkin puheissaan hyvin maahanmuuttajamyönteisiä ja heidän kannanottonsa varsin samansuuntaisia pluralistisen toimintakulttuurin ihanteiden kanssa.

Osa haastateltavistani oli työssään joutunut ottamaan kantaa eriarvoisuuksiin ja syrjintään vähemmistön sisällä. Syrjinnän syinä mainittiin muun muassa käsitykset tiettyjä ryhmiä edustavien eriarvoisesta asemasta, sopimattomana koetun käyttäytymisen sekä arvomaailmojen yhteentörmäyksen. Useat sosiaalityöntekijät kokivat perheenjäsenten välisiin eriarvoisuuksiin puuttumisen pulmallisena, sillä heistä työntekijällä ei ole oikeutusta muuttaa asiakkaan mielipidettä. Perheen tai yhteisön sisäisiin eriarvoisuuksiin kerrottiinkin yleensä puuttuttavan vain, mikäli asiakkaat itse ottavat asian puheeksi ja pyytävät tilanteeseensa apua. Syrjinnän kohteen ollessa tottunut ottamaan vastaan alistavaa kohtelua sosiaalityöntekijät kokivat auttamiskeinonsa vähäisiksi. Vaikka sosiaalityöntekijät korostivatkin asiakkaidensa mielipiteen ja valinnan vapautta, tulisi sosiaalityöntekijän heistä kuitenkin tarjota maahanmuuttaja-asiakkailleen tietoa suomalaisesta tavasta ymmärtää tasa-arvo ja niin naisille kuin miehille kuuluvista oikeuksista. Perheen sisäisiä tasa-arvosuhteita käsiteltäessä sosiaalityöntekijät pitivät tärkeimpinä työkaluinaan keskustelua, aikaa ja sellaista lähestymistapaa, joka ei pelota asiakkaita kuoreensa.

Aineistossani mainittiin toistuvasti maahanmuuttajien olevan joukkona mitä heterogeenisin ja heidän keskuudessaan lähtökohtien erojen tulevan usein

kärjistyneemmin esiin kuin samanlaisessa yhteiskunnassa kasvaneiden valtaväestön jäsenten välillä. Yksilöjen taustojen kirjavuus asettaa omia haasteitaan mahdollisuuksien tasa-arvon edistämiseksi monikulttuurisessa sosiaalityössä, sillä voidakseen kompensoida heikommassa asemassa olevien tilanteita erityistä tukea tarjoamalla, sosiaalityöntekijältä vaaditaan kykyä mukauttaa palveluaan asiakkaiden vaihtelevia lähtökohtia vastaavaksi. Sosiaalityöntekijöiden keinot edistää mahdollisuuksien tasa-arvoa koettiin kuitenkin varsin rajallisiksi, ellei maahanmuuttajien moninaisia taustoja ole palvelutuotannossa riittävästi huomioitu. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa ja poliittisissa ohjelmissa on nostettu esiin tarve kehittää palvelurakenteita paremmin monikulttuurisen asiakaskunnan tarpeita huomioiviksi (ks. esim. Uusikylä ym. 2005; Hallituksen... 2006).

Aineistossani esitettiin useita kehittämissuhteita, joiden avulla tasa-arvoa voitaisiin edistää rakenteellisella tasolla. Etenkin maahanmuuttajien heikkoon työmarkkina-asemaan tulisi useista haastateltavista puuttua nykyistä tehokkaammin muun muassa noteeraamalla maahanmuuttajaryhmän sisäinen heterogeenisyys maahanmuuttajakoulutusta kehittäessä sekä hyödyntämällä aktiivisesti maahanmuuttajien aikaisempaa osaamista. Myös työnantajien asenteiden muuttumista maahanmuuttajamyönteisemmiksi pidettiin tärkeänä edellytyksenä maahanmuuttajien työllisyystilanteen kohentumiselle. Työvoimapalvelujen ohella asiakkaiden lähtökohdista räätälöityyn palvelu- ja kurssitarjontaan panostamiseen nähtiin tarvetta myös muissa hyvinvointipalveluissa. Muina koko palvelujärjestelmää koskevinä keskeisinä kehittämistarpeina haastattelemani sosiaalityöntekijät mainitsivat työntekijämäärän lisäämisen sekä henkilöstön asiantuntemuksen syventämisen maahanmuuttaja-asioissa. Vähäisistä henkilöstöresursseista aiheutuvan aikapulan vuoksi maahanmuuttajalle ei aina koettu mahdolliseksi antaa niin perinpohjaista neuvontaa kuin olisi tarve. Osa haastateltavista koki tämän vuoksi monella maahanmuuttajalla etenkin kotoutumisensa alkuaikoina olevan käytännössä valtaväestöä heikkomat valmiudet hakea järjestelmästä tarvitsemaansa tukea, vaikka periaatteessa heillä olisikin muiden suomalaisten kanssa yhtäläiset mahdollisuudet käyttää palveluja ja etuuksia. Vaikka haastateltavani kokivat palveluissa ja tukimuodoissa olevan kehittämisen varaa, pääpiirteissään he olivat varsin tyytyväisiä suomalaisen hyvinvointijärjestelmään ja sen kokonaisuuteen, eivätkä nähneet palvelurakenteiden eriyttämistä nykyisestään

tarkoituksenmukaisena. Positiivisen erityiskohtelun tulisi sosiaalityöntekijöistä palvelurakenteiden tasolla tarkoittaa palvelujen eriyttämisen sijaan niiden mitoittamista ja resursointia siten, että palvelutarjonta vastaisi kysyntää ja työntekijöillä olisi riittävästi aikaa myös enemmän opastusta tarvitseville asiakkailleen.

Tasa-arvolla on keskeinen sija sosiaalityön taustalla vaikuttavassa arvopohjassa, ja myös suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa laajemmin yhdenvertaisuus on tunnustettu erääksi toiminnan tavoitteista ja sitä ohjaavista arvoista. Tasa-arvossa on kuitenkin kyse abstraktista normista, eikä tasa-arvon periaate vielä itsessään kerro, miten sitä tulisi tulkita. Koska tulkinnat syntyvät nimenomaan yksilöiden toiminnan tuloksena, olen kokenut tärkeänä tuoda tutkimuksessani tasa-arvon pohdinta nimenomaan arkisten käytäntöjen piiriin. Kuten aineistonikin osoittaa, ei ole olemassa yksiselitteisiä ohjeita tai vastauksia siihen, kuinka sosiaalityöntekijän tulisi pyrkiä tasa-arvoa edistämään monikulttuurisessa sosiaalityössä. Sosiaalityössä jokainen asiakastilanne on erilainen, ja oikeiden ratkaisujen tekeminen edellyttää työntekijältä jatkuvaa oman työn reflektointia sekä sen taustalla vaikuttavien arvojen tiedostamista. Toivonkin tutkimukseni kannustavan niin sosiaalityöntekijöitä kuin muitakin sosiaalialan ammattilaisia työtään ohjaavien arvojen tarkasteluun ja kriittiseen pohdintaan siitä, miten vaalimamme arvot yhteiskunnassa ja arkielämässämme käytännön tasolla näyttäytyvät.

LÄHDELUETTELO

Alanko-Nuikkinen, Mirja & Autti, Lilli & Kivinen, Outi & Koskinen, Marja-Leena & Kumpula, Anne & Mäkinen, Päivi & Nirhamo, Marika & Seppälä, Anja & Sinko, Päivi & Tuusa, Matti (2005) *Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet*. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta.

Alitolppa-Niitamo, Anne (2005) *Maahanmuuttajataustaiset perheet ja hyvinvoinnin edellytykset*. Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo & Stina Fågel & Ismo Söderling (toim.) *Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin*. Helsinki: Väestöliitto, 37-52.

Alitolppa-Niitamo, Anne & Moallin, Mohamed & Novitsky, Anita (2005) *Välittävä perhetyö - kokemuksia ja ajatuksia Väestöliiton Kotipuu-projektista*. Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo & Stina Fågel & Ismo Söderling (toim.) *Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin*. Helsinki: Väestöliitto, 84-95.

Alitolppa-Niitamo, Anne & Söderling, Ismo (2005) *Johdanto*. Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo & Stina Fågel & Ismo Söderling (toim.) *Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin*. Helsinki: Väestöliitto, 7-12.

Clarke, Kris (2005a) *Introduction*. Teoksessa Kris Clark (toim.) *The Problematics of Well-Being: Experiences and Expectations of Migrants and New Finns in the Finnish Welfare State*. University of Tampere. Department of Social Policy and Social Work. Research Reports. Series A, No. 9. Tampere, 9-18.

Clarke, Kris (2005b) *Summary and recommendations*. Teoksessa Kris Clark (toim.) *The Problematics of Well-Being: Experiences and Expectations of Migrants and New Finns in*

the Finnish Welfare State. University of Tampere. Department of Social Policy and Social Work. Research Reports. Series A, No. 9. Tampere, 227-229.

Clarke, Kris (1999) Breaking the Bounds of Bifurcation: The Challenge of Multiculturalism in Finnish Vocational Social Care Education. University of Tampere. Department of Social Policy and Social Work. Research Reports. Series A, No. 7. Tampere.

Corbin, Juliet & Strauss, Anselm (1990) Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques. Newbury Park: Sage Publications, Inc.

Dominelli, Lena (1988) Anti-racist Social Work. London: Macmillan Press.

Ekholm, Elina (2001) Monietninen yhteiskunta. Teoksessa Abdullahi Ali & Anne Alitolppa-Niitamo & Elina Ekholm & Annika Forsander & Petri Hautaniemi & Eve Kyntäjä & Cuong Quoc Monietnisyys, yhteiskunta ja työ. Helsinki: Palmenia-kustannus, 161-188.

Ekholm, Elina (1994) Suomen etniset vähemmistöt. Teoksessa Annika Forsander & Elina Ekholm & Raya Saleh (toim.) Monietninen työ - haaste ammattitaidolle. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 83-105.

Ekholm, Elina & Forsander, Annika (2001) Maahanmuuttajat ja työ. Teoksessa Abdullahi Ali & Anne Alitolppa-Niitamo & Elina Ekholm & Annika Forsander & Petri Hautaniemi & Eve Kyntäjä & Cuong Quoc Monietnisyys, yhteiskunta ja työ. Helsinki: Palmenia-kustannus, 57-82.

Ekholm, Elina & Forsander, Annika (1994) Kohti monietnistä yhteiskuntaa. Teoksessa Annika Forsander & Elina Ekholm & Raya Saleh (toim.) Monietninen työ - haaste ammattitaidolle. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 107-113.

Ekholm, Elina & Magennis, Sophie & Salmelin, Leni (toim.) (2005) Uusi alkku. Kirja pakolaisten valinnasta, vastaanotosta ja kotoutumisesta. Helsinki: Työministeriö.

Ellonen, Noora (2003) Hyvinvoinnin ja hyvinvointipalvelujen alueellinen erilaistuminen - Tutkimus hyvinvoinnin tarpeen ja hyvinvointipalvelujen tarjonnan kohtaavuudesta Pirkanmaan, Kanta-Hämeen ja Satakunnan kunnissa. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Pro gradu -tutkielma. Tampere.

Etnisten suhteiden neuvottelukunta (2005) Kala kuivalla maalla: kotoutuminen maahanmuuttajan näkökulmasta. Työhallinnon julkaisu 344. Työministeriö [viitattu 24.1.2007]. Saatavilla www-muodossa:

<URL:http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/07_julkaisu/thj344.pdf>.

Forsander, Annika (1994a) Monietninen työ – maailma pienoiskoossa. Teoksessa Annika Forsander & Elina Ekholm & Raya Saleh (toim.) Monietninen työ - haaste ammattitaidolle. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 51-68.

Forsander, Annika (1994b) Yksilöt kohtaavat – yhteisöt muuttuvat. Teoksessa Annika Forsander & Elina Ekholm & Raya Saleh (toim.) Monietninen työ - haaste ammattitaidolle. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 27-50.

Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma (2006) Työhallinnon julkaisu 371 [viitattu 1.3.2007]. Saatavilla www-muodossa:

<URL:http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/07_julkaisu/thj371.pdf>.

Hammar-Suutari Sari (2006) Kulttuurien välinen viranomaistyö. Työn valmiuksien ja

yhdenvertaisen asiakaspalvelun kehittäminen. Helsinki: Työministeriö.

Hautaniemi, Petri (2001) Etnisyys ja kulttuuri. Teoksessa Abdullahi Ali & Anne Alitolppa-Niitamo & Elina Ekholm & Annika Forsander & Petri Hautaniemi & Eve Kyntäjä & Cuong Quoc Monietnisyys, yhteiskunta ja työ. Helsinki: Palmenia-kustannus, 11-32.

Hirsjärvi, Sirkka (2004) Tutkimuksen reliabelius ja validius. Teoksessa Sirkka Hirsjärvi & Pirkko Remes & Paula Sajavaara Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 216-218.

Huttunen, Laura & Löytty, Olli & Rastas, Anna (toim.) (2005) Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

IFSW General Meeting in Montreal (2000) Definition of Social Work. International Federation of Social Workers [viitattu 24.2.2006]. Saatavilla [www-muodossa: <URL:http://www.ifsw.org/en/p38000208.html>](http://www.ifsw.org/en/p38000208.html).

Ilveskivi, Paula (2000) Perusoikeudet sosiaaliturvalainsäädännön toimeenpanossa. Tutkimus ensiasteen päätöksenteon rakenteesta ja sosiaalisten perusoikeuksien oikeusvaikutuksista. Kela. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 57. Helsinki.

Inglis, Christine (1996) Multiculturalism: New Policy Responses to Diversity. MOST: Policy Papers 4. UNESCO.

Jaakkola, Magdalena (2005) Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987-2003. Helsinki: Työministeriö & Opetusministeriö & Sisäasiainministeriö & Helsingin kaupungin tietokeskus & Kuntoutussäätiö.

Jasinskaja-Lahti, Inga & Perhoniemi, Riku (2006) Maahanmuuttajien kotoutuminen pääkaupunkiseudulla. Seurantatutkimus vuosilta 1997-2004. Helsingin kaupungin

tietokeskus. 2006:2. Helsinki.

Jasinskaja-Lahti, Inga & Liebkind, Karmela & Vesala, Tiina (2002) Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia. Helsinki: Gaudeamus Kirja & Oy Yliopistokustannus University Press Finland.

Jouttimäki, Riitta-Maija (2002) Sosiaali- ja terveysministeriö pyrkii kohti tasa-arvoa. Teoksessa Susanna Kaaja (toim.) Tiellä tasavertaisuuteen. Kokoelma SEIS-projektin I-vaiheen kirjoituksia ja puheenvuoroja. Helsinki: Työministeriö & opetusministeriö & sosiaali- ja terveysministeriö & sisäasiainministeriö, 7-10.

Kaaja, Susanna (toim.) (2002) Tiellä tasavertaisuuteen. Kokoelma SEIS-projektin I-vaiheen kirjoituksia ja puheenvuoroja. Helsinki: Työministeriö & opetusministeriö & sosiaali- ja terveysministeriö & sisäasiainministeriö.

Karvinen, Synnöve (toim.) (1993a) Sosiaalityön eettiset jännitteet. Helsinki: Painatuskeskus Oy.

Karvinen, Synnöve (1993b) Johdanto. Teoksessa: Synnöve Karvinen (toim.) Sosiaalityön eettiset jännitteet. Helsinki: Painatuskeskus Oy, 10-17.

Koskimies, Silka (1998) Social Work in a Multi-Ethnic Society. A comparative study of social work with minority ethnic groups in England and Finland. The Research Institute. Swedish School of Social Science. University of Helsinki. SSKH Meddelanden 51. Helsinki.

Kouki, Satu & Pitkänen, Pirkko (1999) Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä. Helsinki: Oy Edita Ab.

Kyllönen-Saarnio, Eija & Nurmi, Reet (2005) Maahanmuuttajanaiset ja väkivalta. Opas sosiaali- ja terveysalan auttamistyöhön. Sosiaali- ja terveysministeriö, Työministeriö &

Monika-naiset liitto ry. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön oppaita 2005:15. Helsinki.

Kymlicka, Will (2002) *Contemporary Political Philosophy. An Introduction*. New York: Oxford University Press Inc.

Laurinkari, Mika & Puukari, Sauli (toim.) (2005) *Multicultural Guidance and Counselling. Theoretical Foundations of Best Practices in Europe*. Jyväskylä: Centre for International Mobility CIMO & Institute for Educational Research, University of Jyväskylä.

Lepola, Outi (2000) *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansallisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 787. Helsinki.

Liebkind, Karmela (2000) *Monikulttuurisuus on tulevaisuutta*. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.) *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus, 171-182.

Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta (1997) *Maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen toimikunnan mietintö - Hallittu maahanmuutto ja tehokas kotoutuminen*. Sisäasiainministeriö. Komiteamietintö 1997:5. Helsinki.

Matinheikki-Kokko, Kaija (2001) *Katsaus monikulttuurisuustutkimuksen kehitykseen Suomessa*. Suomen Akatemian tiedekatselmus kulttuuri 2001 monikulttuurisuus-työpajan esitelmä. Jyväskylän yliopisto [viitattu 19.6.2006]. Saatavilla [www-muodossa: <URL:http://www.jyu.fi/mclinic/pdf/monikulttuurisuustutkimus.pdf>](http://www.jyu.fi/mclinic/pdf/monikulttuurisuustutkimus.pdf).

Matinheikki-Kokko, Kaija (1998) *Monikulttuurinen Suomi*. Teoksessa Pirkko Pitkänen (toim.) *Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen*. Helsinki: Oy Edita Ab, 9-20.

Matinheikki-Kokko, Kaija (1997) *Challenges of Working in a Cross-Cultural Environment*. University of Jyväskylä. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and

Social Research vol. 131. Jyväskylä.

Matinheikki-Kokko, Kaija (1994) Suomen pakolaisvastaanottoperiaatteet ja -käytäntö. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.) Maahanmuuttajat: kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 82-127.

Matinheikki-Kokko, Kaija (1992) Pakolaiset kunnassa: kenen ehdoilla? Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 69. Helsinki.

Matinheikki-Kokko, Kaija & Koivumäki, Kai & Kuortti, Katja (2003) Maahanmuuttajien uraohjauksen kehittäminen. Työministeriö. Työpoliittinen tutkimus 253. Helsinki.

Metsämuuronen, Jari (1998) Maailma muuttuu – miten muuttuu sosiaali- ja terveysala? ESR-julkaisut 39/98. Helsinki.

Mikkonen, Anna (2005) Työttömät ja työvoiman ulkopuolella olevat maahanmuuttajat: kokemuksia kotouttamistoiminnasta. Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo & Stina Fågel & Ismo Söderling (toim.) Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin. Helsinki: Väestöliitto, 53-71.

Office of the Commissioner for Human Rights (29.3.2006) Follow-up Report on Finland (2001-2005). Assessment of the progress made in implementing the recommendations of the Council of Europe Commissioner for Human Rights. Council of Europe [viitattu 26.1.2007]. Saatavilla www-muodossa:

<URL:http://www.pakolaisneuvonta.fi/files/Follow-up_report_Finland_OCHR.pdf>.

Parekh, Bhikhu (2006) Rethinking Multiculturalism. Cultural Diversity and Political Theory. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Peltola, Ulla (2005) Asiakkaana maahanmuuttaja. Kuntoutus 28(2), 62-74.

Pitkänen, Pirkko (2005) A philosophical basis for multicultural counselling. Teoksessa Mika Launikari & Sauli Puukari (toim.) *Multicultural Guidance and Counselling. Theoretical Foundations and Best Practices in Europe*. Jyväskylä: Centre for International Mobility CIMO & Institute for Educational Research, University of Jyväskylä, 137-147.

Pitkänen, Pirkko (1998a) Selviämmekö monikulttuurisuuden haasteista? Teoksessa Pirkko Pitkänen (toim.) *Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen*. Helsinki: Oy Edita Ab, 5-8.

Pitkänen, Pirkko (1998b) Kun kulttuurit kohtaavat – etiikan näkökulma. Teoksessa Pirkko Pitkänen (toim.) *Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen*. Helsinki: Oy Edita Ab, 68-77.

Pojman, Louis P. & Westmoreland, Robert (toim.) (1997) *Equality. Selected Readings*. New York: Oxford University Press, Inc.

Rastas, Anna (2005) Rasismi. Oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia. Teoksessa Laura Huttunen & Olli Löytty & Anna Rastas (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 69-116.

Raunio, Kyösti (2004) *Olellainen sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus Kirja / Oy Yliopistokustannus University Press Finland Ltd.

Raunio, Kyösti (1999) *Sosiaalipolitiikan lähtökohdat*. Tampere: Gaudeamus.

Rawls, John (1988) *Oikeudenmukaisuusteoria*. Juva: WSOY.

Reamer, Frederic G. (1994) *Social Work Values and Ethics*. Teoksessa Frederic G. Reamer (toim.) *The Foundations of Social Work Knowledge*. New York: Columbia University Press, 195-230.

Räikkä, Juha (1995) *Ammattilainen yhteiskunnassa*. Teoksessa Jussi Kotkavirta & Juha Räikkä & Seppo Sajama *Hyvä ammattilainen: johdatus ammattietiikkaan*. Helsinki:

Painatuskeskus Oy, 61-76.

Räty, Minttu (2002) Maahanmuuttaja asiakkaana. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Saarto, Arja & Tuomarla, Irmeli (toim.) (2006) Monitori. Maahanmuuttoasioiden ammattilehti 2/2006. Tilastoliite. Helsinki: Työministeriö.

Salmenkangas, Mai (2005) Muutu. Puutu. Oppilaitoksen yhdenvertaisuusopas. Helsinki: SEIS-hanke, Euroopan Unioni.

Seppälä, Antti (2003) Syrjintä, lainsäädäntö sekä kansainväliset sopimukset ja viranomaisten toimet. Teoksessa Kaija Heikkinen & Raisa Simola (toim.) Monenkirjavarasismi. Joensuu: Joensuu University Press Oy, 224-243.

Suomen säädöskokoelma:

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 493/1999.

Perustuslaki 11.6.1999/731.

Yhdenvertaisuuslaki 20.1.2004/21.

Suurpää, Leena (2005) Suvaitsevaisuus. Sietämistä vai solidaarisuutta? Teoksessa Laura Huttunen & Olli Löytty & Anna Rastas (toim.) Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 41-68.

Työministeriö (2001) Kohti etnistä yhdenvertaisuutta ja monimuotoisuutta. Hallituksen etnisen syrjinnän ja rasismien vastainen toimintaohjelma. Työhallinnon julkaisu 284. Helsinki.

Ulkoasiainministeriö (2004) Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle Suomen ihmisoikeuspolitiikasta. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. VNS 2/2004. Helsinki.

Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2005 (2006). Helsinki: Tilastokeskus.

Uusikylä, Petri & Tuominen, Anniina & Mäkinen, Anna-Kaisa & Reuter, Niklas (2005)
Maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen arviointi. Työministeriö. Työpoliittinen
tutkimus 267. Helsinki.

LIITE 1. Haastattelurunko alustaviin haastatteluihin.

Taustatiedot:

Kuinka monta maahanmuuttaja-asiakasta sinulla on keskimäärin vuodessa?

Kuinka pitkiä asiakassuhteet maahanmuuttajien kanssa yleensä keskimäärin ovat?

Kuinka usein asiakas käy toimistolla?

Millaisia työmuotoja maahanmuuttajatyössä käytetään ja mitä näistä työmuodoista käytetään useimmin? (kotikäynnit, toimistokäynnit, yksilö- vai perhekeskeinen työ)

Oletko saanut jotain erityiskoulutusta tai -kurssitusta maahanmuuttajien kanssa työskentelyyn?

Pääkysymykset:

Nykyään puhutaan paljon maahanmuuttajien kotouttamisesta, ja siinä keskustelussa on nostettu tavoitteeksi, että maahanmuuttajia tulisi sopeuttaa suomalaiseen yhteiskuntaan ja opettaa heille maan tapoja, mutta kuitenkin samanaikaisesti mahdollistaa heille oman kielensä ja kulttuurinsa säilyttäminen.

Tuleeko sinulle mieleen joitain käytännön tilanteita, joissa nämä kaksi tavoitetta olisivat olleet keskenään ristiriidassa?

Miten näitä tilanteita on lähdetty selvittämään?

Mikä on ollut loppuratkaisu?

Mitkä ovat mielestäsi yleisimpiä kulttuurieroista juontuvia arvoriitiriitoja, joihin maahanmuuttajien parissa työskennellessä törmää?

Entäs vaikeimpia arvoriitiriitoja?

Miten arvomaailmojen eroista johtuvia ristiriitoja yleensä lähdetään selvittämään?

Käytetäänkö apuna työnohjausta tai työtoverien kanssa keskustelua?

Antavatko säädökset ja kirjalliset ohjeistukset tukea päätöksen teolle ja ristiriidan ratkaisulle?

Antavatko mielestäsi sosiaalityön eettiset perusperiaatteet riittävät eväät ristiriitojen ratkaisuun?

Perustuuko ristiriidan ratkaisu yleensä pääosin sosiaalityöntekijän oman harkintakyvyn varaan?

Koetko sen hyvänä, että sosiaalityöntekijällä on suuri vapaus käyttää harkintakykyään ristiriitatilanteiden ratkaisussa vai kaipaisitko viralliselta järjestelmältä selkeämpää ohjeistusta siitä, miten arvomaailmojen yhteentörmäyksiä tulisi ratkaista?

Miten luulet, että arvoriitiriitojen ratkaisua voitaisiin helpottaa?

Ollaan puhuttu koko ajan kulttuurisista eroista johtuvista arvoriitiriidoista. Arvoriitiriitoja kuitenkin syntyy varmaan myös syntyperältään suomalaisten asiakkaiden kanssa. Ovatko nämä maahanmuuttajiin liittyvät arvoriitiriidat mielestäsi luonteeltaan sen verran erilaisia,

että niiden ratkaisemiseksi tarvitaan erikoisosaamista ja erikoislainsäädäntöä?

Nykyään puhutaan paljon myös siitä, että tasa-arvoa tulisi edistää maahanmuuttajien parissa tehtävässä työssä.

Mitä asioita itsellesi tulee ensimmäiseksi mieleen, jos pitäisi määritellä mitä tasa-arvo merkitsee teidän palveluissanne?

Tulisiko palveluja mielestäsi tarjota ”kaikille samalla tavoin” -periaatteella vai tulisiko eri ryhmille olla eri palveluja?

Onko maahanmuuttajien kanssa eteesi tullut tilanteita, joissa tasa-arvoisuuden periaatetta on ollut vaikea toteuttaa?

Onko eteesi tullut tilanteita, joissa maahanmuuttajien erityistilanne ja kulttuurinen tausta olisi otettu huomioon siten, että heidän kohtelunsa olisi ollut joustavampaa kuin valtaväestön?

Tulisiko laissa mielestäsi tarkemmin määritellä, kuinka joustavasti sosiaalityöntekijän tulisi tulkita säädöksiä maahanmuuttajien kanssa työskennellessään ja missä määrin eri kulttuurista tuleminen oikeuttaa pehmeämpään kohteluun?

Joudutko työssäsi koskaan pohtimaan, johtuuko asiakkaan käytös hänen kulttuuritaustastaan vai henkilökohtaisista ominaisuuksistaan? Onko näiden välillä vaikea tehdä ero?

Vaikuttaako asiakkaan käytöksen syy omaan toimintaasi?

Tulisiko mielestäsi laissa tarkentaa, mitä tasa-arvolla käytännössä tarkoitetaan?

LIITE 2. Haastattelurunko tarkennettuihin haastatteluihin.

Taustatiedot:

Teetkö töitä lapsiperheiden kanssa vai pelkästään aikuisten?

Kuinka monta maahanmuuttaja-asiakasta sinulla on keskimäärin viikossa?

Kuinka usein asiakas käy toimistolla?

Kuinka pitkiä asiakassuhteet maahanmuuttajien kanssa yleensä keskimäärin ovat?

Kuinka kauan aikaa teillä on yleensä aikaa käytettävissä yhtä asiakastapaamista kohti?

Millaisia työmuotoja maahanmuuttajatyössä käytetään ja mitä näistä työmuodoista käytetään useimmin? (kotikäynnit, toimistokäynnit, yksilö- vai perhekeskeinen työ)

Yleisiä yhdenvertaisuuteen liittyviä kysymyksiä

Mitä asioita itsellesi tulee ensimmäiseksi mieleen, jos pitäisi määritellä mitä tasa-arvo merkitsee teidän palveluissanne?

Onko maahanmuuttajien kanssa eteesi tullut tilanteita, joissa tasa-arvoisuuden periaatetta on ollut vaikea toteuttaa tai olet ajatellut, ettei tasa-arvo nyt toteudu?

Oletko työssäsi törmännyt siihen, että maahanmuuttaja-asiakkaiden tarpeet poikkeisivat joissain suhteissa suomalaisasiakkaiden tarpeista? Onko heillä erityistarpeita? Kuinka paljon on mahdollista ottaa huomioon maahanmuuttajien erityistarpeita?

Mitä tasa-arvoinen kohtelu omasta mielestäsi sosiaalityössä käytännön tasolla merkitsee?

Yhdenvertaisuus maahanmuuttajien kesken

Onko mielestäsi kaikilla maahanmuuttajilla samanlaiset mahdollisuudet hyödyntää yhteiskunnan palveluja? Jos ei, niin voitko antaa esimerkkejä?

Millaiset lähtökohdat tai tekijät asettavat maahanmuuttajia keskenään eriarvoiseen asemaan?

Tuleeko mieleesi tilanteita, joissa olisit törmännyt maahanmuuttajien keskinäiseen eriarvoisuuteen? Millaisissa tilanteissa eriarvoisuus tulee esiin?

Sukupuolten tasa-arvo

Onko työssäsi maahanmuuttajien kanssa tullut eteen tilanteita, joissa erilaiset käsitykset sukupuolten tasa-arvosta olisivat aiheuttaneet vaikeuksia tai lisähaasteita? Miten tilanteet ovat ratkenneet?

Miten yleensä suhtaudut työssäsi asiakkaiden mahdollisesti erilaisiin käsityksiin sukupuolten tasa-arvosta? Huomioidaanko niitä jotenkin?

Miten maahanmuuttajaperheissä yleensä suhtaudutaan siihen, että useat suomalaisen järjestelmän tuista maksetaan yksittäisille perheenjäsenille eikä perheenpäälle?

Oletko työssäsi joutunut käsittelemään maahanmuuttajaperheiden sisäisiä tasa-arvosuhteita ja puututaanko työssä yleensä perheen sisäisiin tasa-arvosuhteisiin?

Onko työssäsi yleensä mahdollista huomioida kaikki perheenjäsenet?

Luottamus järjestelmän tasa-arvoisuuteen

Luuletko, että maahanmuuttaja-asiakkaille välittyy usein tunne sosiaalitoimistossa asioidessaan, että kohtelu oli tasa-arvoista?

Luottavatko maahanmuuttajat yleensä siihen, että suomalainen järjestelmä pyrkii yhdenvertaisuuteen ja tasa-arvoon?

Minkä luulet edistävän maahanmuuttajien luottamuksen voittamista? Minkä itse olet kokenut hyvänä?

Ymmärtävätkö maahanmuuttajat yleensä itseään koskevat päätökset? Miten sitä voisi edistää, että ymmärtäisivät?

Esiintyykö suomalaisasiakkaiden keskuudessa näkemystä, että maahanmuuttaja-asiakkaita suosittaisiin heidän kustannuksellaan?

Tasa-arvo yhteiskunnassa laajemmin

Onko mielestäsi maahanmuuttajille riittävästi tarjolla kielikursseja, kotiuttamispalveluita ja työvoimapolitiittisia kursseja? Pääsevätkö kaikki halukkaat yleensä kursseille?

Millaisia kokemuksia sinulla on työvoimapolitiittien joustavuudesta ja riittävydestä maahanmuuttajien kannalta? Kehittämistarpeita?

Millainen tuntuma sinulla on omien asiakkaidesi kautta siihen millaista palvelua maahanmuuttajat työvoimatoimistosta, pankista, Kelasta ja muista vastaavista paikoista saavat? Millaisia ovat viranomaisasenteet ja toimintakäytännöt?

Ottaako palvelu- ja sosiaaliturvajärjestelmämme mielestäsi riittävän hyvin huomioon maahanmuuttajien tarpeita?

Onko mielestäsi maahanmuuttajilla yhtäläiset mahdollisuudet hyödyntää yhteiskunnan palveluja kuin syntyperäisillä suomalaisilla?

Onko suomalainen yhteiskuntailmapiiri mielestäsi suvaitseva?

Yhdenvertaisuuteen ja erityiskohteluun liittyviä kysymyksiä

Tulisiko palveluja mielestäsi tarjota kaikille yhteisten yleisten palvelujen puitteissa vai tulisiko maahanmuuttajille tarjota erityispalveluja nykyistä enemmän?

Onko eteesi tullut tilanteita, joissa maahanmuuttajien erityistilanne ja kulttuurinen tausta olisi

otettu huomioon siten, että heidän kohtelunsa olisi ollut joustavampaa kuin valtaväestön?... Tai tuleeko mieleesi tilanteita, joissa erityiskohtelulla oltaisiin pyritty tasoittamaan heidän heikompia lähtökohtiaan?

Tulisiko laissa mielestäsi tarkemmin määritellä, kuinka joustavasti sosiaalityöntekijän tulisi tulkita säädöksiä maahanmuuttajien kanssa työskennellessään ja missä määrin eri kulttuurista tuleminen oikeuttaa pehmeämpään kohteluun?

Onko yhdenvertaisuuslain voimaan tulo vuonna 2004 näkynyt jollain tavoin toimistonne arjessa? Mitä tuntemuksia laki sinussa herättää vai herättääkö mitään?

Onko sinulla jotain, mitä haluaisit lisätä yhdenvertaisuusasioihin liittyen? Onko jotain mitä en ole osannut kysyä?